

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETO
TARPTAUTINĖS TEISĖS KATEDRA

AUŠRINĖ BENEDIKTAVIČIŪTĖ
(Tarptautinė žmogaus teisių apsauga)

ČEČĖNIJOS KONFLIKTO TARPTAUTINIAI TEISINIAI ASPEKTAI
Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Dr. Aušra Raišytė - Daukantienė

Vilnius, 2005

TURINYS

ĮVADAS	3
1. ČEČĖNIJOS TEISINIS STATUSAS	6
1.1. Tautų apsisprendimo principas prieš teritorinio vientisumo principą	8
1.2. Čečėnijos Respublika Ičerija – nepriklausomybės siekianti tauta	13
1.2.1. Čečėnijos Respublikos Ičerijos tarptautinio pripažinimo problema	17
1.2.2. Chasavjurto susitarimai ir jų reikšmė	19
1.2.3. Kiti veiksniai, patvirtinantys Čečėnijos statusą	24
2. RUSIJOS - ČEČĖNIJOS KONFLIKTO POBŪDIS	32
2.1. Rusijos - Čečėnijos konfliktas – tautos išsivadavimo karo aspektą turintis tarptautinis ginkluotas konfliktas	32
2.2. Rusijos kariniai veiksmai – agresijos taikymas	34
2.3. Karo pateisinimas - “kova su terorizmu”	35
3. ŽMOGAUS TEISIŲ PAŽEIDIMAI	37
3.1. Pagrindinių žmogaus teisių pažeidimai Čečėnijoje	40
3.2. Pabėgėlių ir perkeltųjų čečėnų tautybės asmenų problema	43
3.3. Tarptautinių organizacijų ir užsienio valstybių vaidmuo konflikto teisinio suregulavimo procese	45
IŠVADOS	55
SANTRAUKA (SUMMARY)	58
LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	59
PRIEDAI	
Priedas Nr. 1. Pagrindiniai duomenys apie ČRI	63
Priedas Nr. 2. Chronologinė svarbiausių įvykių Čečėnijoje lentelė	64
Priedas Nr. 3. 1996 m. rugpjūčio 31 d. Chasavjurto susitarimai	66
Priedas Nr. 4. Čečėnijos – Rusijos Federacijos sutarties dėl dvišalių draugiškų santykių ir bendradarbiavimo projektas	67
Priedas Nr. 5. Sutarties tarp Rusijos Federacijos ir Čečėnijos Respublikos Ičerijos valstybinių institucijų dėl dvišalio valdžios paskirstymo projektas	68
Priedas Nr. 6. 1997 m. gegužės 12 d. Rusijos – Čečėnijos taikos sutartis	70
Priedas Nr. 7. Čečėnijos Respublikos Ičerijos – Tartastano sutartis dėl draugystės ir Bendradarbiavimo	71
Priedas Nr. 8. 1992 m. ir 2003 m. Čečėnijos Respublikos Konstitucijos (ištraukos)	72

ĮVADAS

1994 – 1996 m. trukęs pirmasis bei 1999 m. prasidėjęs ir iki šiol besitęsiantis antrasis Rusijos – Čėčėnijos karinis konfliktas iškėlė neišspręstas tarptautinės teisės problemas Čėčėnijos atžvilgiu – jos tarptautinio teisinio statuso ir pripažinimo klausimą, Rusijos vykdomos politikos Čėčėnijos atžvilgiu neteisėtumą, tarptautinės bendrijos atsargią ir neutralią politiką ir šiurkščius žmogaus teisių pažeidimus regione.

Karą Čėčėnijoje sukėlė daugybė politinių, ekonominių, teisinių, karinių konfliktinių priežasčių, besitęsiančių nuo pat 1859 m., kai Čėčėnija buvo jėga prijungta prie carinės Rusijos.

Vertinant dabartinę Čėčėnijos – Rusijos situaciją iš teisinės pusės, galima išskirti pagrindinius šio karo tikslus: Maskvos – siekį išsaugoti teritorinį vientisumą, čėčėnų – kovą už nacionalinę nepriklausomybę.

Kilus neramumams po SSRS žlugimo ir naujų nepriklausomų valstybių kūrimosi pradžios, Rusijos valdžia siekė situaciją sureguliuoti politiniais instrumentais: įvairių politinių Čėčėnijos grupuočių suskaldymu, opozicinių grupuočių prieš pirmąjį Čėčėnijos prezidentą Džocharą Dudajevą steigimu ir rėmimu. Konfliktui ryškėjant kaip tautos išsivadavimo kovai, buvo nuspręsta į Čėčėniją pasiųsti specialiąsias tarnybas su tikslu greitai ir neatkreipiant tarptautinio dėmesio sunaikinti konflikto židinį iš vidaus. Patyrusi pralaimėjimą, Maskva ryžosi atviram, nepaskelbtam karui 1994-1996 m., vėliau įvardintam kaip “konstitucinės tvarkos atstatymas“, „neteisetų ginkluotų formuočių nuginklavimas” (1994 m. lapkričio 30 d. Rusijos Federacijos prezidento Boriso Jelcino įsake), o neoficialiai – *Pirmuoju Čėčėnijos karu*. 1999 m. antroji invazija, pavadinta „kova su terorizmu“ (pagal V.Putino formuojamą politikos įvaizdį) įgijo *Antrojo Čėčėnijos karo* pavadinimą.

Šio baigiamojo **darbo objektas** – Čėčėnijos Respublikos ir Rusijos Federacijos teisinių santykių nuo 1994 m. teisinis įvertinimas, kuris Lietuvoje dar labai stokoja tarptautinės teisės specialistų dėmesio ir daugiausiai tėra formuojamas žiniasklaidos.

Pagrindinis baigiamojo darbo tikslas – remiantis Rusijos ir Čėčėnijos sudarytomis sutartimis ir tarptautinės teisės normomis, apibrėžti Čėčėnijos Respublikos Ičkerijos tarptautinį statusą, nustatyti nuo 1994 m. trunkančio karinio konflikto pobūdį, atkreipiant dėmesį ir į jo priežastis bei pasekmes, kurios lėmė šiurkščius žmogaus teisių pažeidimus.

Siekiant šių tikslų, keliami tokie **uždaviniai**:

- remiantis tarptautinės teisės normomis įrodyti, kad Čėčėnijos Respublika Ičkerija yra nepriklausoma nepripažinta valstybė – tarptautinės teisės subjektas, atsiradęs apsisprendus čėčėnų tautai 1991 m.;
- nustatyti konflikto teisinį įvertinimą;

- atskleisti žmogaus teisių padėtį Čečėnijoje ir jų pažeidimų teisinį pagrindą;
- atskleisti tarptautinės bendrijos reakciją ir būdus spręsti konfliktinę situaciją;
- pateikti situacijos vystymosi prognozes ir sprendimo būdus.

Taikyti tyrimo **metodai** – tyrimas atliktas taikant bendruosius tyrimo metodus: istorinį lyginamąjį – nagrinėjant istorinę konflikto raidą, gretinant su panašiais įvykiais, analizuojant tarptautinių teisės normų kitimą; lyginamojo tyrimo – lyginant įvairių tarptautinio reglamentavimo instrumentų taikymą konflikto reguliavime; loginį-analitinį – aiškinantis tarptautinės teisės normų turinį, nustatant konflikto priežastis ir pasekmes, darant apibendrinimus ir išvadas; sistemini-analitinį – analizuojant Čečėnijos teisinio statuso klausimą ir konflikto pobūdį; teleologinį – aiškinantis tarptautinės teisės normų tikslus ir esmę; kritinės analizės – identifikuojant ir įvertinant tarptautinės teisės trūkumus ir galimus jų sprendimų būdus.

Darbe vartojamos sąvokos:

- *Čečėnijos Respublika Ičerija* (1994 m. patvirtintas oficialus Respublikos pavadinimas), *Čečėnija*, *Čečėnijos Respublika*, *Ičerija*, *ČRI*, *čečėnų tauta* - turint omenyje 1991 m. savo valią atsiskirti išreiškusią nepriklausomą nepripažintą valstybę.
- Rusijos Federacija darbe trumpinama *RF*, arba *Rusija*. Sąvokomis *Maskva*, *Kremlius* įvardijamos Rusijos Federacijos valstybės valdžios institucijos, formuojančios politiką ir priimančios ją įgyvendinančius sprendimus.
- *Pirmasis karas*, *Antrasis karas* – atitinkamai 1994 - 1996 m. ir 1999 - 2005 m. trukę kariniai veiksmai Čečėnijos teritorijoje.
- *Kovotojai* – čečėnų tautos išsivadavimo kovos dalyviai.

Pagrindiniai tyrimo šaltiniai – tarptautiniai dokumentai, sutartys tarp Rusijos Federacijos ir Čečėnijos Respublikos konflikto laikotarpiu, tarptautinių organizacijų stebėjimų medžiaga, užsienio tarptautinės teisės specialistų vertinimai, publikacijos Lietuvos ir užsienio spaudoje, internete.

Darbo mokslinis naujumas ir praktinė reikšmė. Šiame darbe nagrinėjama tema aktuali tarptautinės teisės požiūriu, nes yra dar pakankamai mažai išanalizuota tiek tarptautiniu, tiek Lietuvos mastu. Iš Lietuvos tarptautinės teisės specialistų, išsmiau nagrinėjusių šią temą galima būtų išskirti tik dr. Dainių Žalimą. Darbe siekiama, atsiribojus nuo politinių vertinimų, pažvelgti į Rusijos – Čečėnijos konfliktą grynai teisiniu požiūriu, taikant tarptautinės teisės normas ir principus. Atsižvelgiant į tai, kad tyrimui prieinama informacija, susijusi su darbo objektu, neretai stokoja objektyvumo, darbe stengtasi išvengti politinių konflikto priežasčių ir jų vertinimų analizės, pateikiant tik tiek, kiek būtina tinkamam situacijos atskleidimui. Turint omenyje Rusijos vykdomą informacinį karą ir ribojant informaciją tiek apie žmogaus teisių padėtį regione, tiek apie Čečėnijos vidinę politinę padėtį, darbe pateikiamas apibendrintas

teisinis konflikto ir Čečėnijos statuso vertinimas, taip išvengiant subjektyvumo ir galimo klaidingumo dėl jau minėto informacijos trūkumo ir nepatikimumo.

Autorė tikisi, kad darbas padės giliau pažvelgti tiek į Čečėnijos konfliktą, tiek globaliai – į tarptautinės teisės, kaip valstybių sanbūvio teisės, siekiamybes ir trūkumus. Juolabiau, atsižvelgiant, kad labai nedidelis laiko tarpas dar skiria mūsų valstybę nuo nepriklausomybės atkūrimo, pravartu suvokti valstybės suvereniteto įgijimo ir įtvirtinimo proceso problematiškumą ir neįkainojamą vertę.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įžanga, trys dalys ir išvados. Pirmoji dalis nagrinėja Čečėnijos teisinio statuso ir pripažinimo problemą. Dalį sudaro skyriai ir poskyriai pagal šios problemos aspektus – tautų apsisprendimo teisės analizė teritorinio vientisumo principo atžvilgiu, tarptautinio nepripažinimo priežastys ir reikšmė, Čečėnijos valstybingumą įrodantys teisiniai ir politiniai veiksniai. Antroje dalyje remiantis humanitarinės teisės normomis nustatomas teisinis Rusijos – Čečėnijos konflikto pobūdis ir pagrindas, nurodomi skirtingi šio konflikto šalių vertinimai. Trečioje dalyje pateikiama didžiausiu mastu vykdytų žmogaus teisių pažeidimų Čečėnijoje teisinis vertinimas ir tarptautinės bendrijos taikyti teisiniai instrumentai ir požiūris į konfliktą ir žmogaus teisių pažeidimus.

1. ČEČĖNIJOS TEISINIS STATUSAS

Trumpai apžvelgsime čečėnų tautos istoriją.* Čėčėnijos valstybės tradicijos siekia 1780-1791 m. šeicho Mansuro sukurtą valstybę. 1859 m. Čėčėnija jėga prijungta prie Rusijos, panaikinant Šamilio vadovaujamą Imamata. Yrant Rusijos imperijai, čečėnų tauta bandė atkurti savo valstybę. 1917 m. paskelbta apie Čėčėnijos ir Dagestano Imamoto įkūrimą, 1918 m. sukurta Kalnų Respublika, į kurią įėjo ir Čėčėnijos teritorija. Tačiau šiai valstybei nebuvo lemta ilgai gyvuoti, nes 1920 m. bolševikai okupavo Čėčėniją. Tokiu būdu Čėčėnijos teritorijoje buvo įkurti keli pseudovalstybiniai dariniai, kurių paskutinytis vadintas Čėčėnijos – Ingušijos autonominė Sovietų Socialistinė Respublika.¹

Daugeliui Vakarų šalių musulmonai nuo seno siejasi su radikalizmu, terorizmu. Bet verta prisiminti, kad būtent islamiškos tautos buvo pagrindinės grobuoniško kolonializmo aukos XIX-XX a. – daugumą Prancūzijos, Olandijos, Rusijos, ir beveik pusę D.Britanijos kolonijų sudarė musulmonų valstybės. Per paskutinius 250 metų Kaukazo musulmonai – čečėnai, ingušai, kirgizai, abchazai, dagestaniečiai nuolat maištavo prieš imperialistinės Rusijos režimą, 1800 m. šiam ilgai trunkančiam pasipriešinimui įtvirtinimą davė Dagestano imamo Sheikh Shamil vadovaujamas sukilimas. Taigi, nuo pat XIX a. pabaigos Rusijos vidaus politikos prioritetas buvo slopinti sukilimus ir taip apsaugoti savo hegemoniją milijonams musulmonų.²

1985 m. prasidėjusi *perestroika* sudarė sąlygas atgimti ir čečėnų tautos nepriklausomybės judėjimui. 1990 m. lapkričio 26-27 d. buvo surengtas Pirmasis čečėnų tautos kongresas, kuris įtakojo komunistų partijos daugumą turinčią Čėčėnijos-Ingušijos Respublikos Aukščiausiąją Tarybą ir šiai teko priimti *Deklaraciją dėl Čėčėnijos-Ingušijos Respublikos suvereniteto*, kurios SSRS valdžia neužprotestavo.³ Deklaracijos 1 str. teigiama, kad: “Čėčėnijos-Ingušijos Respublika yra suvereni valstybė, sukurta, apsisprendus čečėnų ir ingušų tautoms”.⁴ Pagal Deklaracijos 15 str. Respublikos suverenitetą garantavo jos Konstitucijos ir įstatymų viršenybė visoje šalies teritorijoje.

1991 m. rugpjūtį nepavykus organizuotam pučui prieš SSRS prezidentą B.Gorbačiova, Čėčėnų tautos kongreso vadovas Dž. Dudajevs (Dzhochar Dudayev) paskelbė Čėčėnijos Vyriausybės paleidimą ir Čėčėnijos atsiskyrimą tiek nuo SSRS (Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungos), tiek nuo RSRSF (Rusijos Socialistinių Respublikų Sovietų Federacijos). Tų pačių metų spalį Rusijos Aukščiausios Tarybos Prezidiumas išleido rezoliuciją dėl situacijos

*Čėčėnijos istorinių ir konflikto laikotarpio įvykių seka pateikta darbo gale – priedas Nr.2

¹ Žalimas D. Čėčėnijos tarptautinis teisinis statusas: dabartis ir perspektyvos // Politologija. 1996/2 (8).P.32

² Nafeez M.A. The Smashing of Chechnya. An International Irrelevance. A Case Study of the Role of Human Rights in Western Foreign Policy// <http://mediamonitors.net/mosaddeq5.html>; prisijungimo laikas:2005-09-12

³The European Centre for Minority Issues (ECMI) // <http://www.ecmi.de/emap/download/ChechnyaBackground.pdf>; prisijungimo laikas: 2005-08-24

⁴ Žalimas D. Čėčėnijos tarptautinis teisinis statusas...// ten pat

Čečėnijoje-Ingušijoje, kuria pasmerkė Čečėnų tautos kongreso Vykdomojo komiteto veiklą ir įsakė mobilizuotis sukarintosioms formuotėms Čečėnijos – Ingušijos teritorijoje. Reaguodamas į tai, Dž. Dudajėvas paskelbė čečėnų mobilizaciją, kaip parengtį neišvengiamam susirėmimui, tačiau kariniai veiksmai pradėti nebuvo.⁵

1991 m. spalio 27 d. įvyko Čečėnijos Respublikos Parlamento ir Prezidento rinkimai, vertinami kaip demokratiški ir teisėti, kuriuos laimėjo Dž. Dudajėvas ir visiškos Čečėnijos nepriklausomybės šalininkai. Rinkimuose nedalyvavo Ingušijos, kuri, tikėdamasi atgauti Šiaurės Osetijai sovietiniais metais perduotas teritorijas, paskelbė apie atsiskyrimą nuo Čečėnijos ir norą likti RSRSF sudėtyje, rinkėjai. Ingušijos atsiskyrimas tik sustiprino Čečėnijos užsibrėžtą politikos kryptį siekti visiškos nepriklausomybės. 1991 m. lapkričio 1 d. prezidentas, remdamasis minėta *Deklaracija* ir tautos valios išraiška per rinkimus, išleido *Įsaką dėl Čečėnijos Respublikos valstybinio suvereniteto*, o lapkričio 27 d. *Nepriklausomybės deklaraciją*, kuri tapo pagrindu rengiant Čečėnijos Respublikos Konstituciją. Reikia pabrėžti, kad tai iš esmės reiškė visų buvusių teisinių saitų su Sovietų Sąjunga ir su RSFSR nutraukimą.⁶ 1992 m. kovo 12 d. Čečėnijos Respublikos Parlamentas priėmė šalies *Konstituciją*, kurios 1 str. skelbia, jog “Čečėnijos Respublika – suvereni demokratinė teisinė valstybė, sukurta apsisprendus čečėnų tautai. Ji turi išimtinės teises į savo teritoriją bei nacionalinius turtus; savarankiškai nustato vidaus ir užsienio politiką; priima Konstituciją ir įstatymus, turinčius viršenybę jos teritorijoje; suverenitetas nedalomas”.⁷

Rusija iš pat pradžių bandė nušalinti naujai išrinktą Čečėnijos valdžią, tačiau nesėkmingai. 1992 m. birželio 4 d. Rusijos Federacijos Aukščiausioji Taryba priėmė įstatymą dėl Ingušijos Respublikos kaip RF subjekto įkūrimo, tuo preziumuodama, kad Čečėnijos statuso klausimas turi būti sprendžiamas atskirai. Rusija bandė šį klausimą išspręsti jėga 1994 m. įvesdama karines pajėgas, bet 20 mėnesių trukęs karas pasibaigė paliaubomis bei 1996 m. rugpjūčio 31 d. šalių pasirašytais *Chasavjurto susitarimais*, kurie vertintini kaip čečėnų laimėjimas ir Rusijos sprendimas spręsti konfliktą teisinėmis priemonėmis.

Nuosaikiajam A. Maschadovui priešingos pozicijos besilaikantis lauko vadas Šamilis Basajėvas (Shamil Basayev) 1999 m. rugpjūtį surengė išpuolius Dagestane, kaip paramą radikalioms islamistinėms grupėms, pasisakančioms už Čečėnijos – Dagestano Islamo Respublikos sukūrimą. Šie išpuoliai, kaip ir neištirti sprogdinimai Maskvoje, davė Rusijai pretekstą pradėti „karu prieš pilntantį terorizmą“ pavadintą operaciją.

Ginčai dėl Čečėnijos Respublikos statuso iki šiol nesibaigė: čečėnų vertinimu, jau 1991-1992 m. Čečėnija susiformavo kaip nepriklausoma valstybė, o Rusija ir toliau yra linkusi laikyti

⁵ The European Centre for Minority Issues (ECMI) // ten pat

⁶ Žalimas D. Čečėnijos tarptautinis teisinis statusas...// ten pat

⁷ 1992 m. ČRI Konstitucija // http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/cc01000_.html; prisijungimolaikas: 2005-08-29

Čečėniją federacijos subjektu. Esant šioms dviem visiškai skirtingoms Čečėnijos statuso interpretacijoms, reikia detaliai išanalizuoti tautų apsisprendimo ir valstybės vientisumo principus, kuriais kiekviena pusė remiasi tvirtindama savo poziciją.

1.1. Tautų apsisprendimo teisė prieš teritorinio vientisumo principą

Tarptautinės teisės pagrindu galima laikyti visumą taisyklių, skirtų apsaugoti valstybių suverenitetą ir lygybę. Valstybės suverenitetas - tai valstybės teisinis identitetas tarptautinėje teisėje, kuris negali būti perleidžiamas, sumažinamas, apribojamas, ir sudaro sąlygas tvarkai, saugumui, patikimumui tarptautiniuose santykiuose nuo tada, kai valstybė laikoma lygia, nepriklausomai nuo jos dydžio ar turtingumo, - tai įtvirtina 1945 m. Jungtinių Tautų Organizacijos (JTO) *Chartija (Įstatai)*.⁸ JTO *Chartija* yra tarptautinių įsipareigojimų savanoriško prisiėmimo pavyzdys, nes prisiėmanti valstybė taip pat pripažįsta kitų valstybių atsakomybę, kai šios prisijungia prie sutarties. Suvereni valstybė tarptautinėje teisėje yra įgalinta išskirtine teise vykdyti absoliučią jurisdikciją savo teritorijoje, o kitos valstybės turi atitinkamą pareigą nesikišti į jos vidaus reikalus - JT *Chartijos* 2(7) str. Suverenitetą galima suvokti tam tikrose ribose nuo *suvereniteto kaip kontrolės iki suvereniteto kaip atsakomybės*, valstybei atliekant tiek vidines funkcijas, tiek vykdant tarptautinius įsipareigojimus. Mąstant apie suverenitetą kaip apie atsakomybę, kas vis labiau pripažįstama valstybės statuse, galima išskirti tris reikšmes.⁹ Pirma, tai reiškia, kad valstybės valdžia yra atsakinga už savo funkcijas ir savo piliečių saugumo užtikrinimą. Antra, tai suponuoja, kad valstybės valdžios vadovai atsakingi už piliečius ir tarptautinę bendruomenę per narystę JTO. Trečia, tai reiškia, kad valstybės atstovai yra atsakingi už savo veiksmus – tiek už priimamus nacionalinius įstatymus, tiek už aplaidumą laikantis įsipareigojimų tarptautinei bendrijai. Tokį suvereniteto suvokimą pabrėžia stiprėjantis tarptautinės bendruomenės požiūris į žmogaus teisių apsaugą ir neatskiriamai susijusį tarptautinį saugumą. Vadinasi, atsakomybė reiškia ne tik *prievołę reaguoti*, bet ir *prievołę apsaugoti ir atkurti*, tiek savo viduje, tiek išoriniuose santykiuose. Šias išvadas prisiminsime kalbėdami apie tarptautinės bendrijos požiūrį į Rusijos – Čečėnijos konfliktą ir taikytas teises priemones.

Suverenių valstybių egzistavimo tarptautinėje bendrijoje prielaidos – *inter alia* tautų apsisprendimo ir lygiateisiškumo principas, – valstybės susikuria įgyvendindamos atvirai išreikštą tam tikros žmonių grupės valią ir taip tampa lygiaverčiais tarptautinės teisės subjektais. Tačiau naujų valstybių, ypač XX a. pabaigoje, kūrimosi praktika rodo, kad tautų apsisprendimo teisės įgyvendinimas yra pakankamai sudėtingas procesas.

⁸ Vadapalas V. Tarptautinė teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. Ten pat, P.14

⁹ International Commission on Intervention and State Sovereignty. The responsibility to protect: report of the International Commission on Intervention Development Research Centre, 2001. P.13

Tautų apsisprendimo teisės pripažinimą labiausiai įtakojo I Pasaulinio karo įvykiai, po kurių JAV prezidentas V. Vilsonas iškėlė tuo metu utopine atrodžiusią doktriną, pagal kurią tautoms turėtų būti leidžiama spręsti dėl savo likimo. Po II Pasaulinio karo Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėja ne kartą deklaravo nuostatą, kad žmogaus teisių ir visuotinės gerovės neįmanoma laiduoti be laisvo kiekvienos tautos apsisprendimo. Primitytinį priminimą šios nuostatos laikytis lemia pasaulinė praktika – iki šiol pasaulyje kilo daugiau nei 60 konfliktų, kurių priežastis – atskirų tautų autonomijos ar nepriklausomybės siekis ir valstybių priešinimasis tam; nuo 1990 m. susikūrė 29 naujos valstybės (pagal įstojusią į JTO skaičių).¹⁰

JTO, prieš tai minėjusi apsisprendimo teisę JT *Chartijos* 1(2) ir 55 str. (netiesiogiai ir 73 bei 76(b) str.), paskelbė šią teisę viena iš pagrindinių žmogaus teisių *Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte* (įsig. 1976 m.) ir *Tarptautiniame ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakte* (įsig. 1976 m.). Tokį sureikšminimą lėmė valstybių vidaus konfliktų analizavimas ir vertinimas, kuris parodė, kad šios teisės neužtikrinimas lemia žmogaus teisių pažeidimus ir destabilizaciją tame regione, vadinasi, tautų apsisprendimo teisės pažeidimas iššaukia didesnius pažeidimus.

1970 m. JTO Generalinės Asamblėjos rezoliucija 2625 (XXV) priimta *Deklaracija dėl tarptautinės teisės principų, liečiančių draugiškus valstybių santykius ir jų bendradarbiavimą pagal JTO Chartiją*¹¹ (kuri yra privaloma tarptautinės teisės subjektams kaip bendrosios tarptautinės paprotinės teisės išraiška) nustato, kad tautų lygiateisiškumo ir apsisprendimo principas apima visų tautų teisę laisvai, be išorinio kišimosi, nusistatyti savo politinį statusą bei garantuoti savo ekonominę, socialinę ir kultūrinę plėtrą, t.p. kiekvienos valstybės pareigą gerbti šią teisę pagal Chartijos nuostatas. 1975 m. šios teisės įtvirtinimas pakartotas ir 1975 m. *Helsinkio baigiamajame akte*,¹² kuriame ESBO konferencijos dalyviai pripažino žmogaus teisių reikšmę tarptautiniam saugumui.

Dabar laikoma, kad tautų apsisprendimo teisė yra taip plačiai pripažįstama tarptautiniuose dokumentuose, kad tapo bendruoju tarptautinės teisės principu.¹³ Apsisprendimo įgyvendinimo būdai apima suverenios ir nepriklausomos valstybės sukūrimą, laisvą asociaciją arba integraciją su kita valstybe ir bet kurio kito politinio statuso pasirinkimą tautos laisva nuožiūra. Taigi, tautos apsisprendimo teisė – tautos teisė pačiai nusistatyti savo nacionalinį statusą. Pirmine motyvacija laikytinas nacionalizmas – tautos siekis savarankiškai valdyti jos užimamą teritoriją, kuri ir tampa istoriškai besiplėtojančių konfliktų priežastimi. Apsisprendimo teisę turi tiek kolonijos, tiek okupuotosios tautos, kurios šia teise gali naudotis iki ir po

¹⁰ Welhengama, G. Minorities' Claims: from autonomy to secession. International law and state practice. – London: Ashgate, 2000. P.210

¹¹ Vadapalas V. Tarptautinė teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. Ten pat, P.41

¹² Žmogaus teisių apsauga: dokumentų rinkinys. – Vilnius, 1990. P.42

¹³ Cassese A. Self-determination of peoples: a legal reappraisal. – New York: Oxford University press, 1995. P172

nepriklausomybės įgyjimo (atkūrimo). Šios teisės užtikrinimui būtina laikytis pagrindinių tryjų principų: draudžiama neigti šią teisę jėga; apsisprendimą įgyvendinanti tauta turi teisę į teisinius santykius su (pirmine) valstybe agresore; trečia, valstybės turi palaikyti nepriklausomybės siekiančią tautą jai teikdamos paramą ir susilaikydamos nuo paramos teikimo valstybei okupantei.¹⁴

Galime išskirti apsisprendimo teisės įgyvendinimo etapus: 1) tautos apsisprendimas išreiškiant savo valią bendrai priimtame dokumente; 2) pasiskelbimas nepriklausomybės siekiančia tauta (judėjimu), ką, manytume, gali išreikšti ir atskiros valstybės paskelbimas – tarptautinė bendrija sužino apie nepriklausomybės siekiančią tautą ir (dažniausiai JTO sprendimu) pradeda traktuoti ją kaip naują tarptautinės teisės subjektą – pvz.: kaip valstybę, nacionalinio išsivadavimo judėjimą, kovotojų už valstybingumą bendruomenę,¹⁵ kas įteisina subjekto teisę gintis nuo valstybės okupantės veiksmų, kuriais apsisprendimo teisė neigiama,¹⁶ 3) pripažinimas iš pirminės valstybės (agresorės) ir po jo sekantis kitų valstybių pripažinimas; 4) narystė tarptautinėse organizacijose (ypatinga reikšmė skiriama narystei JTO) ir tarptautinių įsipareigojimų prisiėmimas – valstybės susikūrimo užbaigimas. Viso šio proceso metu nepriklausomybės siekianti valstybė turi išlaikyti egzistavimo įrodymo požymius: gyventojus konkrečioje teritorijoje (sienų tikslumui pradžioje reikšmė neteikiama), kurie pavaldūs organizuotai politinei valdžiai, gebėjimą prisiimti teises ir pareigas.

Nepaisant šios teisės įtvirtinimo, ji yra dažniau neigiama, nei ginama. Paprastai akcentuojama jo kolizija su kitu tarptautinės teisės – valstybių teritorinio vientisumo – principu. A.Kasezė (Antonio Cassese), cituodamas E. Ruzvelt (Eleanor Roosevelt), išreiškia tarptautinės bendrijos baimę, kad neribotas apsisprendimo teisės garantavimas gali lemti daugybės sunkiai išsilaikančių valstybinių darinių atsiradimą, kas reikš chaosą tarptautinėje teisėje ir politikoje.¹⁷ Tokio teisių supriešinimo priežastys dažniausiai labiau ekonominės, kiek ir politinės – kai etninės mažumos reikalauja apsisprendimo teisės užtikrinimo, tai suponuoja, kad jie sieks atsiskirti nuo valstybės, kurios piliečiai yra ir sukurti naują valstybę, kas senąją valstybę susilpnins ekonomiškai (ypač jei toje teritorijoje gausūs gamtiniai ar žmogiškieji ištekliai) ir sumažins valstybės potencialą ir konkurencingumą su kitomis valstybėmis. Rusija, gindama savo poziciją, remiasi Helsinkio Baigiamajame akte suformuluotu sienų neliečiamybės principu. 1975 m. Helsinkio proceso Baigiamajame akte nurodoma, kad valstybės gerbia tautų apsisprendimo teisę, “veikdamos pagal JTO Chartijos tikslus ir principus bei atitinkamas tarptautinės teisės

¹⁴ Cassese A. *International Law*. 2nd ed. – New York: Oxford University press, 2005. P.61-62

¹⁵ Brownlie I. *Principles of public international law*. 6th ed. – New York: Oxford University press, 2003. P.61-63

¹⁶ Cassese A. *International Law*. Ibid, P.63

¹⁷ Ibid, op.cit.,P.64

normas, įskaitant ir normas dėl valstybių teritorinio vientisumo”¹⁸. Tačiau tai nereiškia, kad teritorinio vientisumo principui suteikiamas prioritetas. Viską lemia konkreti situacija, būtina atsižvelgti į tarptautinės teisės normų visumą ir taikyti jas kompleksiskai. Remiantis aukščiau išdėstytais argumentais, Čečėnijos atveju prioritetas teiktinas tautos apsisprendimui.¹⁹ Valstybių sienos nekeičiamos kitaip, kaip susitarus, tad Rusija privalo susitarti su pasauliu, - tiek su čečėnų kovotojais, kad Čečėnijoje būtų surengtas normalus balsavimas ne karo sąlygomis, tiek ir su tarptautinėmis organizacijomis, kurios stebėtų balsavimo procesą ir teiktų kitą paramą. Valstybių sienos buvo pakeistos Čekoslovakijoje, normalus referendumas vyko Rytų Timore, taip pat Kvebeke, kur du kartus kvebekiečiams pritrūko balsų atsiskirti nuo Kanados, bet jei būtų nubalsavę, Kanados valdžia nebūtų pradėjusi karinių veiksmų. Galų gale tarp valstybių vyksta įvairios derybos, teritorijų ir sienų linijos tikslinamos. Prisimenant Lietuvos Respublikos istorijoje tam tikrą dvilypę politiką: demokratinė Rusija (tuo metu su demokratinėmis nuostatomis) pripažino Baltijos valstybių, pirmiausia Lietuvos tęstinumą, nepriklausomybę Kovo 11-sios dokumentų pagrindu, bet Sovietų Sąjunga, tuo metu dar M. Gorbačiovo vadovaujama, pripažino mūsų nepriklausomybę kaip atsiradusią „iš niekur“, Baltijos valstybėms leido būti nepriklausomoms - sutiko su LR atsiskyrimu.²⁰ Vadinasi, Helsinkio principo esmė reiškia, kad sienas keisti galima susitarus, nenaudojant jėgos, derybomis priėjus šalims tinkamą kompromisą.

Tautos apsisprendimo principo priortitetą, esant tam tikroms sąlygoms, įtvirtina ir 1998 m. Kanados Aukščiausiasis Teismas Išvadoje dėl Kvebeko secesijos (atsiskyrimo) pareiškė, kad valstybė, kurios vyriausybė atstovauja visas joje gyvenančias tautas lygiateisiškumo ir nedirskrimavimo pagrindais ir išreiškia pagarbą apsisprendimo teisei atitinkamai tvarkydamosi viduje, turi teisę į tarptautinę jos teritorinio vientisumo apsaugą.²¹ Rusijos veiksmus Čečėnijos atžvilgiu vargu ar galima būtų vertinti kaip pagarbos apsisprendimo principui išraišką.

Šiuolaikiniai apsisprendimo teisės įgyvendinimo būdai apima įvairias variacijas – tiek kovos būdais, tiek diplomatines (pvz.: Kvebeko provincijos atsiskyrimas Kanadoje), kaip ir atsakas į juos.²² Nors į visiškos nepriklausomybės reikalavimą dažniausias atsakas – griežtos represijos. Kitais atvejais mažuma siekia kurios nors autonomijos formos – tam tikros mažumos narių pilietinio ir politinio gyvenimo savikontrolės, dažniausiai nevystant tokių nacionalinių elementų, kaip nepriklausoma kariuomenė ir ambasados užsienio šalyse.

Autonomija, kaip tautos savivaldos forma, atskirai nėra įtvirtinta tarptautiniuose dokumentuose ir išlieka reguliuojama valstybių vidaus politikos. Autonomija teisinėje

¹⁸ Žmogaus teisių apsauga: dokumentų rinkinys. – Vilnius, 1990. P.42

¹⁹ Žalimas D. Čečėnijos tarptautinis teisinis statusas... // ten pat, P. 33.

²⁰ Landsbergis V. Smurtas ir kazuistika Čečėnijos byloje //

<http://www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/horizontai/20030416/10.html>; prisijungimo laikas: 2005-09-21

²¹ Cassese A. International Law. Ibid, P.68

²² Lewis, J. R., Skutsch, C. The human rights encyclopedia. – NewYork : Sharp Reference. 2003, Vol. 3, P.888

literatūroje dažnai vertinama kaip valstybės instrumentas, kuriuo iš dalies patenkinami atsiskyrimo nuo valstybės siekiančios grupės reikalavimai; kaip valstybės suteikiama nuolaida, privilegija, tačiau ne teisė to siekiančiai grupei.²³ Tai lyg atsiskyrimo siekiančios grupės nepriklausomybės pripažinimas ne tarptautiniu, o vidaus lygiu, nes autonomijos užsienio reikalai lieka centrinės valdžios kompetencijoje. Išskiriamos kultūrinės autonomijos, kurios atskirose (kultūrinėse, ekonominėse) srityse turi valstybės suteiktą teisę sudarinėti atskirus tarptautinius susitarimus. Taigi, autonomijos režimą galima įvardinti kaip tam tikrą savivaldą (*self-government*) valstybės viduje, liekant sudėtine valstybės dalimi, todėl neprilygstančią politinei nepriklausomybei.

Autonomijos santykis su apsisprendimo teise nėra vienareikšmiškai apibrėžtas. Autonomija išreiškia teisę savivaldai valstybės viduje, galima sakyti, tai tarsi grupės (tautos) teisė „į vidų“, o tuo tarpu tautos apsisprendimo teisė, kurios galutinis tikslas daugeliu atveju – nepriklausoma valstybė, išreiškia grupės teisę „į išorę“, įtvirtinant save kaip tarptautinės teisės subjektą, nepriklausomą ne tik nuo pradinės valstybės, bet lygiaverčiai ir nuo kitų. Skiriasi taip pat ir nepriklausomumo lygis – autonomija suteikia kultūrinį, ekonominį savarankiškumą, o tautai apsisprendžiant tapti atskira valstybe, siekiama būtent politinio savarankiškumo. Ekonominė sąjunga su kitomis valstybėmis, ypač naujai susikūrusios valstybės gyvavimo pradžioje, kaip tik gali tarnauti įtvirtinant naujos valstybės ekonomines pozicijas. Taigi, autonomija gali būti tik pakopa į visišką apsisprendimo teisės įgyvendinimą, tačiau nereikš jos įgyvendinimo. Čėčėnijos atveju, 1996 – 1997 m. vykstant deryboms su Rusija, buvo svarstomas autonomijos suteikimas Čėčėnijai, tačiau prezidentas A.Maschadovas, kaip ir čėčėnų tautos dauguma, pasisakė už visišką politinę nepriklausomybę nuo RF. Tarptautinėje literatūroje ČRI neretai nurodoma kaip RF autonominė sritis, nors nuo 1991m. toks įvardinimas teisinio pagrindo neturi.

Radikaliausias apsisprendimo teisės įgyvendinimo būdas – secesija – vienašalis veiksmas, kai grupė (etninė, religinė, kt.) atsiskiria nuo politinės ir konstitucinės valstybės valdžios, sukurdama naują tarptautinės teisės subjektą. Federacinėje valstybėje šis procesas reiškia vienašalį išstojimą iš federacijos. Toks judėjimas laikomas kaip kėsinimasis į valstybės teritorijos vientisumą ir gali būti siejamas su terorizmu.²⁴ Kaip rodo tarptautinės praktikos pavyzdžiai, JTO ar regioninės žmogaus teisių apsaugos organizacijos niekada nedavė pritarimo secesionistiniams judėjimams. Jų požiūris varijavo nuo griežto priešiško (Biafroje) iki tiesiog neigiamo atsakymo (Bangladeše). Tarptautinė bendruomenė laikosi atsargaus ir, geriausiai tariant, pragmatinio požiūrio į secesiją. Pasiūlymai laikytis autonomijos modelio yra labiausiai

²³ Welhengama, G. Minorities' Claims: from autonomy to secession. Ibid, P.129

²⁴ Ibid, P.302

teiktinas pasiūlymas iš JT ir kitų pusės, kaip Kosovo ar Nagornij Karabacho atvejais. Pavyzdžių yra daugiau. Tibeto, izoliuoto Kinijos, dalis siekia visiškos autonomijos, o kita dalis – tik dalinės autonomijos. Turkija vykdė griežtas represijas prieš kurdus, tiek trokštančius nepriklausomybės, tiek ir autonomijos. Baskų sektoriaus Ispanijoje iškovota autonomijos teisė patenkino didžiąją dalį baskų, išskyrus radikalų ETA judėjimą. Išskirtinis atvejis, praėjęs taikiai be karinių susirėmimų - Kvebeko provincija Kanadoje, išsireikalavusi autonomijos teisės išlikdama Kanados sudėtyje.²⁵ Kategoriškas tautos apsisprendimo neigimas buvo alžyriečių teroro Prancūzijoje, tebėra palestiniečių teroro Izraelyje priežastimi. Rusijos pozicija dėl tautos apsisprendimo teisės nepripažinimo tapo humanitarine katastrofa Čečėnijoje. Vis gi, teisinėje doktrinoje pabrėžiama, kad tautų apsisprendimo principas dar nereiškia besąlygiškos secesijos teisės.²⁶ Čečėnijos veiksų negalima vertinti kaip secesionistinio judėjimo, nes, visų pirma, Čečėnija nepasirašė Federacijos sutarties su RF, todėl Čečėnijos Respublikos, kaip federacijos subjekto, vienašališkas įtvirtinimas RF Konstitucijoje nėra grindžiamas teisiniais argumentais, kaip ir Čečėnijos teritorijos okupacija, ką įrodo visą jos laikotarpį trunkantys čečėnų tautos sukilimai ir kova prieš Rusijos valdžią teritorijoje.

Tautos galėjimas apspręsti savo statusą kritikuojamas ir kaip neįmanomas – tauta apsispręsti negali, kol kažkas kitas nuspręs, kas tai yra tauta ir jos sukurta nepriklausoma valstybė.²⁷ Tai aiškintume valstybės, kuri dažniausiai yra tautos apsisprendimo siekiamas rezultatas, prigimtimi. Valstybė negali egzistuoti pati sau, jai būtina terpė – santykiai su kitomis valstybėmis. Blokada visose svarbiausiose srityse ir nepripažinimas Čečėnijos atveju – sąveikaujantys veiksniai, kuriems esant nepripažintos valstybės egzistavimas gali būti politiškai vertinamas kaip nestabilus ir turintis daug šansų žlugti iš vidaus.

1.2 Čečėnijos Respublika Ičkerija – nepripažinta nepriklausomybės siekianti valstybė

Taigi, tarptautiniuose teisiniuose dokumentuose aiškiai įtvirtinta, kad visos tautos turi apsisprendimo teisę, kurią realizuodamos gali laisvai nustatyti savo politinį statusą. Paanalizuokime, ar Čečėnija konflikto su Rusija laikotarpiu atitiko apsisprendimo teisę įgyvendinančios tautos požymius.

1992 m. Čečėnijos Konstitucijoje akcentuota, kad ši valstybė atsirado apsisprendus čečėnų tautai. Dėl šio tautos apsisprendimo abejonių nekyla: tai rodo 1990 m. lapkričio 25 d.

²⁵ Lewis, J. R., Skutsch, C. The human rights encyclopedia. Ibid

²⁶ Welhengama, G. Minorities' Claims: from autonomy to secession. Ibid, P.129; Cassese A. International Law. Ibid, P.68

²⁷ Rehman J. International Human Rights Law. A practical approach. – New York: Pearson Education Limited 2003, opt.cit. p.326

Čečėnų tautos pirmojo kongreso paskelbta *Čečėnijos Respublikos Ičkerijos deklaracija*; po poros dienų Aukščiausiosios Tarybos sesijos paskelbta *Suvereniteto deklaracija*; 1991 m. kovo 11 d. Čečėnijos-Ingušijos Aukščiausiosios Tarybos atsisakymas dalyvauti Rusijos paskelbtame referendume, - nuo to laiko Čečėnija nebedalyvauja nė viename iš jų. Antrajame Čečėnų tautos kongreso susirinkime 1991 m. birželį buvo reiškiamas Čečėnijos, kaip Kaukazo tautų vienijimosi ir nepriklausomybės siekimo lyderės, pozicijos kryptingumas ta linkme.²⁸ 1991 m. liepos mėn. Čečėnų tautos II-asis kongresas pareiškė, kad Čečėnijos Respublika oficialiai nėra nei SSRS, nei Rusijos Federacijos sudedamoji dalis, 1991 m. rugsėjo 6 d. paskelbta Čečėnijos Respublikos nepriklausomybė, 1991 m. savarankiškai organizuojuose rinkimuose demokratiškai išrinktas nuo RF politiškai nepriklausantis prezidentas Dž. Dudajevs bei parlamentas. 1992 m. gruodį Maskvoje Čečėnijos parlamento grupė derėjosi dėl Čečėnijos nepriklausomybės nuo Rusijos Federacijos. Nepriklausomybės siekį įrodo ir 1994-1996 m. karo pergalė – išsivadavimo nuo kolonijinės RF valdžios kovos pergalė; sudarytos sutartys su Rusija (1996 m. *Chasavjurto susitarimai*, 1997 m. *Taikos sutartis*), kuriomis Rusija pripažino Čečėnijos Respubliką Ičkeriją tarptautinės teisės subjektu. 1997 m. demokratiniiais pripažintuose rinkimuose išrinktas prezidentas Aslanas Maschadovas (Aslan Maskhadov), kuris dėjo visas pastangas megzti diplomatinius santykius su kitomis valstybėmis ir tarptautinėmis organizacijomis, įtikinti demokratinį pasaulį pripažinti naują Čečėnijos Respublikos Ičkerijos valstybę.

Teisinėje literatūroje nusistovi nuomonė, kad Čečėnija iki nepriklausomybės paskelbimo laikytina Rusijos kolonija. Dekolonizacijos eroje, nepriklausomų valstybių lygybės ir susijusio nesikišimo į vidaus reikalus principai sulaukė aiškaus naujų nepriklausomų valstybių pripažinimo. Išvystyta ir pasauliniu lygiu pripažinta savigynos teisė, įtvirtinta JT *Chartijos* 51 str., kartais būdavo išplečiama, kad apimtų teisę įsiveržti į kaimynines valstybes, kurios parodė nenorą arba negalėjimą sustabdyti savo teritorijos naudojimą armijos ar teroristų išpuoliams.²⁹ Nuosekliai mąstant, Sovietų Sąjungos žlugimas prilyginamas dekolonizacijos procesui, todėl ir Čečėnijos statusas turi būti apspręstas tarptautinės teisės normų. Pagal 1960 m. JT *Deklaraciją dėl nepriklausomybės suteikimo kolonijų šalims ir tautoms* (rezoliucija Nr. 1514 (XV))³⁰ kolonijos statusas yra atskiras nuo ją valdančios valstybės teritorijos statuso. Dr. D. Žalimas daro išvadą, kad Čečėnijos atveju tinka visi doktrinoje pateikiami kolonijos požymiai,³¹ nes: Rusija prisijungė Čečėniją, nepaisydama pastarosios gyventojų valios; po prijungimo į Čečėniją iš Rusijos kėlėsi kolonistai; Rusija įgijo suverenitetą Čečėnijos teritorijai; Čečėnijoje įvesti Rusijos

²⁸ Patrick A. JCS Occasional Paper No. 1. Conflict in Chechnya: A Background Perspective // <http://www.lib.unb.ca/Texts/JCS/Chechnya.htm>; prisijungimo laikas: 2005 09 18

²⁹ International Commission on Intervention and State Sovereignty. The responsibility to protect: report of the International Commission on Intervention Development Research Centre, 2001. P. 12

³⁰ JTO dokumentai // <http://www.un.org/documents/ga/res/51/a51r141.htm>; prisijungimo laikas: 2005-10-31

³¹ Žalimas D. Čečėnijos tarptautinis teisinis statusas... // ten pat, P. 33

įstatymai; Rusija atstovavo Čečėnijai tarptautiniuose santykiuose; Čečėnija tarnavo ekonominiams ir politiniams Rusijos tikslams.

Priešinga JTO žmogaus teisių eksperto Stanislavo Černičenkos (Stanislav Chernichenko) nuomone, Čečėnija niekada nebuvo laikoma kolonija. Jo požiūriu, kalbant apie kolonijas turi būti kalbama apie teritorijas, aneksuotas iki 1945 m., iki JTO susikūrimo, ir kolonija gali būti laikoma, tik kai tokios valstybės konstitucija numato galimybę atsiskirti nuo kitos valstybės.³² Tokiai nuomonei galima paprieštarauti, nes bet koku atveju, čečėnų tautos valdytos teritorijos buvo okupuotos dar XIX a. ir čečėnų tauta niekada neišreiškė savo sutikimo priklausyti tiek Rusijos Imperijai, tiek SSRS, tiek RF.

Apibendrinant tarptautinės teisės normas, turi būti sudaromos sąlygos kolonijų tautoms laisvai apsispręsti, be jokių išlygų joms turi būti suteikta nepriklausomybė, ir tai, kaip jau minėta, nėra vertinama kaip secesija. Čečėnijos nepriklausomybės siekimas dažnai gretinamas su Lietuvos nepriklausomybės atkūrimu, tačiau Lietuvos atvejis tarptautinės teisės požiūriu pirmiausia buvo grindžiamas valstybės tęstinumo, o ne tautų apsisprendimo principu. Be abejo, Lietuvos valstybės nepriklausomybės atkūrimas yra tautos apsisprendimo rezultatas, tačiau tauta apsisprendė ne kurti naują valstybę, o atkurti jau egzistuojančios valstybės, sukurtos dar 1918 m., nepriklausomybę. Todėl tautų apsisprendimo teisė yra tik subsidarius Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo teisinis pagrindas, turėjęs didelę politinę reikšmę, nes labai sustiprino atkurtos nepriklausomos Lietuvos valstybės tarptautinę poziciją.³³ Darytina išvada, kad istorinės čečėnų tautos aplinkybės (šimtmečius trunkanti okupacija) lemia vienintelę nepriklausomybės nuo RF galimybę – naujos valstybės sukūrimą, o šis procesas yra daug labiau problemiškas, reikalaujantis ilgiau trunkančių besikuriančios valstybės pastangų – ne tik išpildyti valstybės susikūrimo teises sąlygas, bet ir išlaikyti teritorijos valdymo efektyvumą ir įtikinti tarptautinę bendriją, kad naujasis tarptautinės teisės subjektas sugebės prisiimti ir vykdyti tarptautinius įsipareigojimus. Mūsų nuomone, ir Lietuvos Respublikos, ir Čečėnijos Respublikos apsisprendimas tapti atskiromis valstybėmis prasidėjo įtakojamas to paties SSRS dekolonizacijos proceso, tačiau tiek geopolitinė padėtis, tiek Rusijos ekonominių interesų dydis nulėmė skirtingą šių tautų apsisprendimo teisės įgyvendinimo eigą.

Čečėnijos atžvilgiu Rusija nesilaikė tautų apsisprendimo teisės principo bandydama jėga nušalinti teisėtą 1991 m. išrinktą Čečėnijos Respublikos valdžią, vėliau vykdydama politinę ir ekonominę Čečėnijos blokadą, atsisakydama derėtis su čečėnų valdžia, visapusiškai remdama prezidento Dž. Dudajjevo opozicines grupes ir 1994 - 1996 m. bei nuo 1999 m. vykdydama karinius veiksmus, kurių metu masiškai ir šiuurkščiai pažeidė žmogaus teises. Pažymėtina, kad

³² Blandy, C. Chechen connections: From Khasavyurt to Moscow. Ibid, P.48

³³ Žalimas D. Pagrindiniai LR tęstinumo teisiniai ir politiniai aspektai // Politologija, 2000, Nr.1, P.13

1991 m. Rusijos Federacijos Konstitucijoje 65 str. Čečėnijos Respublika savavališkai įrašyta kaip RF subjektas, nors čečėnų tauta dėl to savo valios neišreiškė ir nedalyvavo referendume dėl šios Konstitucijos priėmimo.³⁴ Čečėnų tauta nebuvo tinkamai atstovaujama Rusijos Federacijos valdžioje: Čečėnija nedalyvavo Rusijos valdžios rinkimuose, 1992 m. atsisakė pasirašyti Federacijos sutartį.

Analizuojant teisinius Rusijos – Čečėnijos santykius negalima neatsižvelgti į kitus šiuos santykius lemiančius veiksnius. Galima išskirti pagrindines dvi Rusijos vestų karų prieš Čečėniją priežastis. Pirmoji – ekonominė – Rusija siekia kontroliuoti gausius Kaukazo naftos telkinius ir naftos tiekimo magistrales taip išlikdama įtakinga veikėja pasaulinėje naftos rinkoje (Rusija yra antra pasaulyje pagal naftos ir pirma pagal dujų eksporto apimtis). Antroji – politinė – susijusi su situacija Rusijos valdžios institucijose. Pripažįstama, kad politinė Pirmojo karo su Čečėnija priežastis buvo padidinti RF prezidento Boriso Jelcino (Boris Yeltsin) populiarumą, kad jis būtų buvęs perrinktas 1996-ųjų rinkimuose. Antrojo karo tikslas buvo tuometiniam RF Ministrui Pirmininkui Vladimirui Putinui (Vladimir Putin) užsitikrinti prezidento postą kituose rinkimuose, o gyvenamųjų namų sprogdinimai Maskvoje 1999 m. pradžioje (kurių vykdytojais nėra oficialiai išaiškinti iki šiol, o įvykių tyrimas viešai kritikuojamas) tapo tik pretekstu pateisinti Rusijos invaziją.³⁵ Rusija apkaltino čečėnų teroristus, nors ir nebuvo pateikta jokių patikimų įrodymų, o net vis dažniau girdėjosi nuomonių, kad tai buvo Rusijos politinių provokatorių ir įtakingų Kremliaus grupuočių darbas.³⁶

Taip 1999 m. Rusija pradėjo Antrąjį karą, turintį V.Putinui politiškai naudingą tikslą galutinai palaužti pagrindinį čečėnų siekį dėl tautos nepriklausomybės. Nors čečėnams sekėsi atsilaikyti ir netgi atremti rusų pajėgas, federacinių pajėgų veiksmai lėmė šimtais tūkstančių skaičiuojamų žuvusiųjų aukas, plataus masto humanitarinės teisės pažeidimus ir, apibendrinant, visų valstybei egzistuoti būtinų išteklių sunaikinimą.

Nenuginčijamu faktu lieka Rusijos atakos 1994-1996 m. žlugimas, ko pasekoje 1996 m. pasirašyta *Chasavjurto sutartis*, pripažįstanti Čečėnijos nepriklausomybę *de facto* ir numatanti referendumą dėl nepriklausomybės 2001 m., 1997 m. pasirašyta *Taikos sutartis*, grindžianti ateities santykius tarptautinės teisės normomis ir jėgos nenaudojimo principu. 1999 m. Rusija atakavo Čečėniją taip pažeisdama 1996 m. ir 1997 m. sutartis su Čečėnijos Respublika Ičkerija ir 1990 m. CFE sutartį (*Conventional Forces in Europe Treaty - Sutartis dėl įprastinės ginkluotės Europoje*). Ši sutartis yra svarbiausia ginkluotės kontrolės sutartis, įtvirtinanti Rytų-Vakarų ginklavimosi mažinimą; Europos saugumo pagrindas. Nuo 1999 m., kai NATO ir buvusios Varšuvos Sutarties Organizacijos šalys pasirašė CFE sutartį, Europoje buvo sunaikinta daugiau

³⁴ Žalimas D. Čečėnijos tarptautinis teisinis statusas... // ten pat, P.33

³⁵ Nafeez M.A. The Smashing of Chechnya. Ibid

³⁶ Ten pat

kaip 58 000 karinės įrangos vienetų. 1999 m. kovo mėnesį Rusija, NATO ir kitos Europos šalys pasiekė susitarimą dėl visų pagrindinių CFE punktų, atveriančių kelią CFE sutarties atnaujinimui³⁷.

Taigi, RF siekis išsaugoti teritorinį vientisumą yra lemiamas ekonominių ir politinių priežasčių, kas bandoma pateisinti teisiniais argumentais – neigiant čečėnų tautos teisę apsispręsti, neigiant Čečėnijos Respublikos Ičerijos valstybingumą, jos valdžios legitimumą ir efektyvumą; galiausiai jėga siekiant priversti atsisakyti nepriklausomybės siekimo.

1.2.1. Čečėnijos Respublikos Ičerijos tarptautinio pripažinimo problema

Iš Čečėnijos tarptautinio teisinio statuso kyla jos pripažinimo problema. Čečėnijai svarbus pripažinimas kaip valstybės, o ne nacionalinio išsivadavimo judėjimo ar kovojančios tautos (kaip kartais pasitaiko spaudoje ir literatūroje), nes ji jau yra sukūrusi savo valstybę 1991 m. Doktrinoje iki šiol nurodomi tokie naujos valstybės pripažinimo kriterijai, įtvirtinti 1933 m. *Montevideo konvencijoje dėl valstybių teisių ir pareigų*,³⁸ kaip kad pripažįstamas darinys

- turi būti susikūrus pagal tarptautinę teisę;
- turėti valstybės požymius (gyventojus, teritoriją, legitimiją ir efektyvią valdžią, suverenitetą);
- gebėti palaikyti tarptautinius santykius ir prisiimti įsipareigojimus.

Čečėnijos Respublika Ičerija visus šiuos kriterijus atitiko. Ji atsirado laikantis tarptautinės teisės normų, turi visus valstybės požymius. Daugiausiai klausimų kyla dėl vyriausybės efektyvumo, bet iš esmės vyriausybės efektyvumo kriterijus taikomas nelabai griežtai. Dž.Dudajevo valdymo laikotarpiu nekyla jokių abejonių dėl valdžios efektyvumo, tai parodo čečėnų valią išreiškiančių dokumentų (tame tarpe ir Konstitucijos) priėmimas, sėkmingai (politine prasme) vykdytas Rusijos pajėgų atrėmimas. 1996 m. A.Maschadovas, kaip teisėtas ČRI atstovas, veikė mezgant kontaktus tiek su užsienio valstybėmis, tiek su tarptautinėmis organizacijomis. Jam išvykus, Respubliką valdė viceprezidentas ir paskirtoji Vyriausybė. Po A.Maschadovo žūties vadovo pozicijas perėmė ČRI Šariato teismo pirmininkas Sheikh Abdul-Halim. Rusija, prieš Čečėniją vykdanči ir informacinį karą, kuris reiškia pateikiamos informacijos apie Čečėniją ribojimą ir iškraipymą, dėjo (ir tebededa) visas pastangas pasaulio visuomenei parodyti, kad legitimai Čečėnijos valdžia nesusitvarko viduje, kad būtinas Maskvos atstovų skyrimas, vadinasi yra neefektyvi ir, neva, tai tik pateisina Rusijos invazijos tikslą įvesti

³⁷ NATO dokumentai // http://www.nato.int/docu/other/lt/facts/acronym_lit.htm; prisijungimo laikas:2005-10-30

³⁸ Vadapalas V. Tarptautinė teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. Ten pat, P.68

tvarką regione. Tačiau Lietuvos, Izraelio, Kroatijos, Bosnijos-Hercogovinos pavyzdžiai rodo, kad valdžios efektyvumas nebuvo pripažinimą lemiančiu kriterijumi.

Čečėnijos pripažinimo negalima būtų laikyti ir per ankstyvu. Ankstyvas pripažinimas reiškia sukilusių valstybių kolonijų pripažinimą iki to laiko, kol jos galutinai įgyja nepriklausomybę. Čečėnijos nepriklausomybė yra akivaizdus faktas – valstybės gyvybingumas buvo įrodytas karinio konflikto metu ir kitais jau aukščiau minėtais faktais.³⁹ Čečėnijos pripažinimas nepažeistų jokių tarptautinės teisės normų. Juo labiau, yra precedentų: Kroatija, Slovėnija, Bosnija-Hercegovina pripažintos nelaukiant Jugoslavijos pripažinimo. Todėl galime tik pritarti dr. D. Žalimo išvadai, kad Čečėnijos pripažinimas yra politikos, o ne teisės klausimas.⁴⁰ O laikantis griežtai teisinio požiūrio į Čečėnijos situaciją, reikia pabrėžti, kad valstybės pripažinimas nėra jos egzistavimui būtina sąlyga. Remiantis deklaracine pripažinimo teorija, pripažinimo aktas nesukuria naujo tarptautinės teisės subjekto, o svarbus tik tuo, kad normalizuoja naujos valstybės išorinius tarptautinius santykius.⁴¹ Deklaracinė teorija valstybės (vyriausybės) susikūrimą mato kaip faktą, kurį pripažinimas tegali konstatuoti. Šią teoriją įtvirtina 1933 m. Montevideo konvencijos 3 str., 1948 m. Amerikos Valstybių Organizacijos įstatai, 1976 m. JAV Valstybės departamento pareiškimas, 1991 m. Badinterio komisijos (kuri, iširus Jugoslavijai, pripažino naujai susikūrusių valstybių teisę į apsisprendimą) išvada Nr. 1. Tačiau, kaip parodė Baltijos šalių, kurias pasaulio valstybės pripažino tik po SSRS, pripažinimas, konstitucinė teorija (pagal kurią tarptautinės teisės subjektu tampama tik nuo jo pripažinimo momento) kartais turinti didesnę reikšmę.⁴² Vienareikšmiškai taikyti vieną iš teorijų būtų nepagrįsta, kaip ir reikalauti pripažinimo, nors neišvengiamai tenka pripažinti, kad valstybei be pripažinimo beveik neįmanoma išlaikyti valstybingumo požymį – gebėjimą palaikyti santykius su kitomis valstybėmis. Čečėnijos atveju, Rusijos išreikštas pripažinimas *de jure* įtakotų neabejotiną tapimą pilnaverte tarptautinės bendrijos nare, o žmogaus teisių apsauga be kliūčių būtų užtikrinama tarptautinių organizacijų. I.Brownlie nuomone, valstybių (ne)pripažinimas, naudojamas kaip politinis instrumentas, negali būti teisiniu kriterijumi, lemiančiu valstybės statusą.⁴³

Rusijos valdžios atstovų nuomonę dėl Čečėnijos nepriklausomybės atspindi tokie teiginiai, kad „didžioji dalis čečėnų priešinasi galimybei likti Rusijos dalimi, tačiau ta politinio elito, intelektualų mažuma, turi realų supratimą, kad Čečėnija *ne Rusijoje* turi žymiai mažiau šansų būti nepriklausoma, negu Čečėnija *Rusijoje*. Istorija rodo, kad kaip taisyklė, ta

³⁹ Žalimas D. Čečėnijos tarptautinis teisinis statusas... // ten pat, P.37

⁴⁰ Ten pat

⁴¹ Kūris P., Požarskas M. Tarptautinės teisės apybraižos. – Vilnius: Mintis, 1985. P.88-90; Brownlie I. Principles of public international law. Ibid, P.87

⁴² Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Bendroji dalis. – Vilnius: Eugrimas, 1998. P.214-215

⁴³ Brownlie I. Principles of public international law. Ibid, P.89

intelektualioji visuomenės dalis sugeba įtikinti savo piliečių daugumą. Čečėnija yra Rusijos Federacijos dalis ir čia negali būti jokių abejonių. Nepriklausomybė, kurią taip mini čečėnų lyderiai, ir atsiskyrimas nuo Rusijos yra du skirtingi dalykai. Čečėnams žodis nepriklausomybė pirmiausia reiškia garantiją, kad negali būti problemų sprendimo jėga, o Rusijos prezidento garantijų jiems nebeužtenka, nes precedentai rodo, kad tokios garantijos buvo duotos, bet vėliau vykdyti priešiški veiksmai. Ir tai lemia Čečėnijos neišvengiamą atsiskyrimą nuo Rusijos, kas reikš didelį nuostolį.⁴⁴

Tačiau, aukščiau jau minėti Čečėnijos Respublikos Ičerijos nepriklausomybės sieki įrodantys faktai negali būti paneigti neteisėtais Rusijos veiksmais, kuriais RF nesilaikė sudarytų sutarčių nuostatų bei pažeidė įsipareigojimus pagal tarptautinės teisės aktus. Rusijos Federacijos įtaka tarptautiniuose santykiuose, kaip ir nuolatinės narės statusas JTO Saugumo Taryboje, lemia tarptautinės bendrijos atsaką į situaciją, arba teisingiau, jo nebuvimą. Valstybių oficialaus Čečėnijos Respublikos Ičerijos pripažinimo vengimas, kaip ir sankcijų Rusijai netaikymas teisės aspektu vis dažniau vertinamas kaip „dvigubų standartų“ taikymas, kas reiškia skirtingą veikimą panašaus pobūdžio situacijose (dažniausiai lyginama su Jugoslavijos iširimu ir naujų valstybių susikūrimu). Galbūt į nusistovėjusį užsienio valstybių požiūrį galima būtų žvelgti ir ne smerkiančiai, o pro deklaratyvosios pripažinimo teorijos rėmus, tikintis, kad valstybės laukia ryškesnių ČRI valstybingumo požymių įsitvirtinimo. 1991 m. Europos Bendrijų išreikštoje pozicijoje atsispindi nuostata, kad agresijos pagalba susikūrusios valstybės nebus pripažįstamos, ir šis teiginys neretai taikomas kalbant apie Čečėniją. Tačiau tai išreiškia tik labai paviršutinišką požiūrį ir Čečėnijos konflikto aplinkybių nežinojimą, nes pirminė agresija pasireiškė ne pagal tarptautinės teisės normas susikūrusios valstybės, o ją bet kokiais siekiais siekiančios sužlugdyti ir taip tarptautinės teisės bendruosius principus pažeidžiančios Rusijos Federacijos veiksmais.

1.2.2. 1996 m. Chasavjurto susitarimai ir šio dokumento reikšmė

Analizuojant Čečėnijos pripažinimo klausimą, didžiausias dėmesys skiriamas 1997 m. rugpjūčio 30-31 d. tarp Rusijos ir Čečėnijos pasirašytiems *Chasavjurto susitarimams* (*Chasavjurto akordams*) (priedas Nr.3), kurį sudaro du dokumentai: *Jungtinė deklaracija* ir *Santykių tarp Rusijos Federacijos ir Čečėnijos Respublikos nustatymo pagrindų principai* (toliau darbe – Principai). Susitarimą pasirašė Rusijos prezidento įgaliotinis generolas Aleksandras Lebedis ir čečėnų karinių pajėgų vadas A. Maschadovas, dalyvaujant ESBO Pagalbos grupės Čečėnijoje vadovui T.Guldimanui (T.Guldimann)⁴⁵. Abiejų šalių įgaliojimai sudaryti tokio lygio

⁴⁴ Blandy, C. Chechen connections: An End to Conflict in Chechnya? – UK: Camberly. Conflict Studies Research Centre, 1997. P.19

⁴⁵ Blandy, C. Chechen Status: Wide Differences Remain. – UK: Camberly. Conflict studies research center, 1998. P. 66

susitarimą neabejotini – A.Lebedis turėjo tiesioginius RF prezidento įgaliojimus vadovauti visiems veiksams Čečėnijos teritorijoje, o A.Maschadovas po Dž.Dudajjevo mirties vadovavo kariniams čečėnų veiksams, kai tuo tarp Zemlinkanas Jandarbyjevas (Zemlinkhan Yenderbyjev) atliko politinio Čečėnijos vadovo pareigas.

Sutarties analizė leidžia daryti išvadą dėl Čečėnijos tarptautinio statuso ir jos pripažinimo. Reikia pabrėžti, kad Chasavjurto sutartis Čečėnijos valstybingumo teisiškai nepaneigia. Šį dokumentą abi pusės vertina skirtingai, tačiau šis dokumentas vertinamas kaip suteikiantis pranašumą čečėnų pusei.⁴⁶

Susitarimų Jungtinė deklaracija skelbia, kad, atsižvelgiant į pasiektą karinių veiksų nutraukimą ir abipusiai siekiant sudaryti priimtinas sąlygas politiniam konflikto sprendimui, bei pripažįstant karinės jėgos naudojimą nepriimtiniu; ir laikantis bendrai pripažįstamos tautų apsisprendimo teisės, lygybės, savanoriško ir laisvo valios išreiškimo principų ir siekiant stiprinti susitarimą ir saugumą tarp tautų; išreiškiant siekį besąlygiškai apsaugoti žmogaus teises ir laisves; laikantis nediskriminacijos principo ir užkirsti kelią prievartai prieš politinius oponentus; atsižvelgiant į 1949 m. Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją ir 1966 m. Tarptautinį pilietinių ir politinių teisių paktą; susitariančiosios šalys susitarė dėl *Principų*, nustatančių dvišalių santykių tarp RF ir Čečėnijos sureguliuojimą ir ši deklaracija tampanti tolimesnių derybų ir sutarčių pagrindu.⁴⁷

*Susitarimų Principai*⁴⁸ nustato, kad susitarimas tarp RF ir Čečėnijos dėl tarpusavio santykių pagrindų, nustatomų pagal visuotinai pripažintus tarptautinės teisės principus ir normas, turi būti pasiektas iki 2001 gruodžio 31 d. Tai implikuoja būsimą Čečėnijos Respublikos pripažinimą iš RF pusės, taip pat nepaneigia Čečėnijos, kaip nepriklausomos valstybės, sukurtos pagal tarptautinę teisę, egzistavimo fakto. Klausimo atidėjimas penkeriems metams iki 2001 m. tereiškia terminą, per kurį turės baigtis dvišalės derybos.

Principų 1 dalis, įtvirtinanti atsisakymą panaudoti jėgą ir grasinimą jėga, neįtvirtina kitokių metodų panaudojimo draudimo. Vis dėlto 2 dalis, įtvirtinanti tarptautinės teisės principų taikymą santykiuose įvardina Čečėniją tarptautinės teisės subjektu, ką pasirašant aktą pripažino Čečėnijos viceprezidentas V.Arsanovas (Vakha Arsanov), taip pat Maskvos meras Jurijus Lužkovas (Yuriy Luzhkov), kuris teigė tikintis, kad „dabar, kai Čečėnija tampa tarptautinės teisės subjektu, jai bus garantuojama pilna nepriklausomybė, sienos, įvedamas vizos režimas ir santykiai vystomi kaip su nepriklausoma šalimi. Ši sutartis tarp Rusijos Federacijos ir Čečėnijos Respublikos gali tapti pakankamai tvirtu ir stipriu instrumentas dėl jos trumpumo ir paprastumo, tarnausiančiu kaip pagrindas kitiems susitarimams ekonomikoje ir versle, įgalinantis

⁴⁶ Žalimas D. Čečėnijos tarptautinis teisinis statusas... // ten pat, P.35

⁴⁷ Blandy, C. Chechen Status: Wide Differences Remain. Ibid, P.66

⁴⁸ Ibid, P.67

sunormalizuoti Čėėėnijos vidaus reikalus – pensijų išmokėjimam infrastruktūros atkūrimą, ekonominę reaktyvaciją, grįžimą į normalų gyvenimą, tuo pačiu normalizuojant santykius su Rusija“.⁴⁹

Principų 2 punktą numato Jungtinės komisijos (toliau – JK) sudarymą iš RF ir Čėėėnijos atstovų iki 1996 m. spalio 1 d., kurios užduotys apėmė Rusijos prezidento 1995 m. birželio 25 d. priimto dekreto Nr. 985 Dėl kariuomenės išvedimo vykdymo priežiūrą ir siūlymų dėl kariuomenės išvedimo iš Čėėėnijos užbaigimą; priemonių dėl kovos su nusikalstamumu, terorizmu ir nesantaikos nacionaliniu ar religiniu pagrindu kurstymu rengimą ir priežiūrą; pasiūlymų dėl valiutos, finansinių ir biudžetinių tarpusavio santykių atstatymo rengimą; Čėėėnijos socialinės – ekonominės struktūros atkūrimo programų rengimą ir teikimą Rusijos Vyriausybei; maistą ir medikamentus gyventojams tiekiančių įstaigų ir organizacijų priežiūrą.

Principų 3 punktą įtvirtina ČRI įstatymų leidybos pagrindą – žmogaus pagrindinių ir pilietinių teisių, tautų apsisprendimo teisės, tautų lygybės principo, taikos, tautinių mažumų Čėėėnijos teritorijoje sutarimo ir saugumo nediskriminavimo pagrindu užtikrinimą. Taip į dvišalį susitarimą perkeltas vienas pagrindinių tarptautinių principų – pagarba žmogaus teisėms. Tokią interpretaciją patvirtina *Jungtinėje deklaracijoje* išreikštas šalių ketinimas ginti žmogaus teises pagal tarptautinius teisinius dokumentus.

Principuose nėra jokių nuorodų į RF Konstituciją ir įstatymus. Vėlesniuose ekonominiuose susitarimuose (1997 m. birželį su RF: *Atstatomasis susitarimas dėl barterio per Čėėėniją ir skolų nurašymo; Susitarimas dėl naftos; Memorandumas dėl ekonominių klausimų; 1997 birželį Sutartis dėl komunikacijų, aviacijos, sienų ir muitinių; Patvarkymas dėl Čėėėnijos Respublikos nacionalinio banko sąskaitos atidarymo Maskvos centriniame banke; Sutartis dėl Kaspijos naftos tiekimo* – tarp RF, Čėėėnijos ir Azerbaidžiano⁵⁰) sutarta vadovautis abiejų šalių įstatymais lygiais pagrindais, o ne pripažįstant Rusijos federacinių įstatymų viršenybę.

Čėėėnijoje RF įstatymai gali būti taikomi tik tuo atveju, jei atitinkami santykiai nėra sureguliuoti savais įstatymais (panaši situacija buvo Lietuvos Respublikoje po nepriklausomybės atkūrimo) – tai nepaneigia Čėėėnijos Respublikos įstatymų viršenybės jos teritorijoje ir nesukuria jokios teisinės priklausomybės nuo Rusijos.

Priešingam RF požiūriui dėl *Principų* reikšmingumo pagrįsti pasitelkiamos atskiros *Principų* formuluotės: esą, tekste figūruoja tik Čėėėnijos Respublikos pavadinimas, pamirštant žodį Ičkerija – Rusija tai laiko pripažinimu, kad Čėėėnija yra RF sudėtinė dalis. Tačiau tarptautinėje teisėje valstybės pavadinimo keitimas įtakos valstybės subjektiškumui ir identitetui neturi.⁵¹ Juo labiau, kad įvairiuose Čėėėnijos ir RF sudarytuose dokumentuose (1995 07 30 d.

⁴⁹ Blandy, C. Chechen connections: An End to Conflict in Chechnya? Ibid, P.20

⁵⁰ Ibid, P.21

⁵¹ Žalimas D. Čėėėnijos tarptautinis teisinis statusas... // ten pat, P.35

Susitarimas dėl karinių klausimų sureguliuavimo, 1996 05 30 d. *Susitarimas dėl ugnies nutraukimo*, 1996 08 22 d. *Novyje Atagi Paliaubų susitarimas*, 1997 05 12 d. *Taikos sutartis*) Čečėnija vadinama tiek Čečėnijos Respublika, tiek Čečėnijos Respublika Ičerija. Kita argumentas: Rusijos nuomone, JK iš esmės yra federacinės valdžios organas, kas išreiškia Čečėnijos kaip RF federacinio subjekto pripažinimą. Tačiau galima daryti išvadą, kad JK iš esmės atitinka dviejų valstybių kuriamos tarptautinės institucijos, o ne šalies vidaus organo požymius, nes sudaroma iš abiejų šalių valstybinės valdžios organų atstovų; veikia ir savo darba baigia dvišalių susitarimų, o ne federalinių įstatymų pagrindu. JK uždavinius galima traktuoti kaip RF tarptautinių įsipareigojimų vykdymo kontrolę ir įgyvendinimą – 1996 06 25 d. dekretas išleistas vykdant susitarimą dėl konflikto sureguliuavimo. Čečėnijos atkūrimo programų pateikimas RF Vyriausybei ir finansinių santykių atkūrimas tereškia dvišalių santykių normalizavimą po konflikto ir tam tikrą Rusijos atsakomybę už Čečėnijos Respublikos padarytą žalą. Visgi, *Principai* yra kompromiso siekimo rezultatas, todėl dviprasmiškos formuluotės gali būti laikomos kaip būdas RF garbingai išeiti iš nepatogios padėties ir atremti kaltinimus dėl RF Konstitucijos pažeidimo.⁵²

Rusijos teisingumo ministro J. Kalmikovo (Yuriy Kalmikov) nuomone, *Chasavyurto Principų* reikšmė yra ta, kad tai pirmas pozityvus postūmis sprendžiant Čečėnijos statuso klausimą. Nors dėl jurisdikcijos ir valdžių padalijimo – šie pasirašyti dokumentai pagal RF teisę neturi jokios reikšmės.⁵³ Rusijos Vidaus reikalų ministras A. Kulikovas (Anatolij Kulikov) išreiškė savo nuogastavimus, kad derybos dėl šios sutarties lems Rusijos, kuri pagal savo Konstituciją yra vientisa ir nedalijama, ateitį. Rusijai tai būtų taktinė pergalė, bet tapsianti praradimu ateityje. „Mes turime paskaičiuoti, kiek atsieis Čečėnijos praradimas. Pirmiausiai tai reikš Islamo žaliujo diržo užsiveržimą šalies Pietuose, kas įtakos separatizmo bangą kitose Rusijos dalyse, ypač turint omenyje stiprią islamo-tadžikų oponentų poveikį Centrinėje Azijoje, taip pat Gruzijos - Abchazijos konfliktinę situaciją. Ir žinoma, nėra ko slėpti galimybes, kad Rusija bus nustumta nuo Užkaukazės naftos. Taip nutikus, mes netektume savo pozicijos pasaulio naftos rinkoje, kas sukeltų akivaizdžią ekonominę žalą“, - teigė jis. Rusijos Dūmos sesijoje 1996 m. spalį A. Kulikovas pasmerkia *Principus* teigdamas, kad „tik kvailys gali nesuprasti, kad Principai buvo čečėnų primesta fikcija, kad Čečėnijos atsiskyrimo nuo Rusijos problema būtų išspręsta artimiausiu separatistams būdu ir labiausiai destruktvyiu Rusijai.“⁵⁴

Rusijos Ministras Pirmininkas V. Černomyrdinas (Viktor Chernomyrdin) 1996 m. spalį pažymėjo, kad Rusijos teritorinis integralumas, jos sienų neliečiamumas, tame tarpe ir administracinės ribos, kaip ir RF Konstitucijos galiojimas, negali būti derybų objektais. Kariniai

⁵² Ten pat.

⁵³ Blandy, C. Chechen connections: From Khasavyurt to Moscow. Ibid, P.13

⁵⁴ Ibid, P.34-35

klausimai Čėėėnijoje turi bŭti sprendžiami remiantis Rusijos Prezidento 1996 06 25 d. dekretu Nr.985 atsiŭvelgiant į Rusijos saugumą ir jos sienas, o Čėėėnija yra Rusijos vidaus reikalas. Priemonės, priimamos atstatant taiką ir teisiškumą Čėėėnijoje, turi bŭti suderintos ir gerai apsvarstytos bendros visų Rusijos valdžios űakų pozicijos rezultatas.⁵⁵

Po Pirmojo Čėėėnijos karo Rusija, neįgyvendinusi savo planų greitai ir tyliai numalšinti čėėėnų išsivadavimo kovą, praradusi daugiau išteklių, nei planuota, priėjo politinę ir teisinę aklavietę. Rusijos neveiklumą ir situacijos nevaldymą rodo ir faktas, kad Rusijos regioninės politikos koordinatorius turėjo bŭti Rusijos Tautų ir regionų reikalų ministerija, tačiaŭ realiai ji űį klausimą buvo perdavusi atskiroms Vyriausybės grandims ir nevykdė savo įgaliojimų. Jau minėtas A. Kulikovo pasisakymas dėl *Principų* rodė aiškų nepasitenkinimą susitarimu, nes visiškos nepriklausomybės siekimas buvo matomas kaip aiškus čėėėnų tolimesnis tikslas. Čėėėnijos statuso nustatymo atidėjimas 5-erių metų laikotarpiui buvo teisinamas vienybės ir politinės tvarkos Čėėėnijoje nebuvimu ir bŭtinybe sukurti Čėėėnijoje vietinius savivaldos organus dar iki visuotinio referendumo dėl Čėėėnijos statuso surengimo.

Rusijos Prezidento patarėjas E. Peinas (Emil Pain) siŭlė dvi pagrindines kryptis sprendžiant Čėėėnijos statuso problemą: pirma, integruoti Čėėėniją plėtojant ekonominius ryšius, o išryškėjus tų ryšių abipusei naudai, spręsti Čėėėnijos politinio statuso klausimą, suteikiant labiausiai tinkantį režimą, bet RF rėmuose. Antra, sudėtingesnis sprendimo būdas remiantis Kinijos ir Taivano pavyzdžiu, kurios koegzistuoja puse amžiaus kaip atskiros valstybės, tačiaŭ ekonomiškai Taivanas yra visiškai priklausomas. S. Čėėėnienko, JTO űmogaus teisių ekspertas, pažymėjo, kad V. Arsanovas, išrinktasis A. Maschadovo viceprezidentas paskelbė, kad naujoji Čėėėnijos vadovybė per Tarptautinį Hagos teismą sieks kuo greitesnio pripaűinimo, pirmiausia iš JTO ir Europos Tarybos. S.Čėėėnienko abejojo, kad toks skundas bŭtų priimtas, nes Teismas sprendžia ginčus tik tarp valstybių dėl jų susitarimų.⁵⁶ Pats Rusijos Prezidentas B.Jelcinas oficialiuose pasisakymuose pabrėžė, kad pasiraűyta sutartis, turinti istorinę reikšmę ir pabaigianti 400 metų trunkantį karą. Čėėėnijos Prezidentas A.Maschadovas teigė, kad Čėėėnijoje ir Rusijoje vykstančių űmonių grobimų, teroristinių išpuolių organizatoriai stengiasi sutrukdyti taikos siekimo procesui. Jie siekia parodyti pasauliui, kad jų valdžia nevaldo realios situacijos űalyje.⁵⁷ Pasiraűydama űį dokumentą čėėėnų tauta siekė parodyti tarptautinei bendrijai, kad taikos procesas pavyko, o nepriklausomybės siekiama kaip garantijos, kad nebebus pakartotinių bandymų spręsti problemas jėga.

Klausimas dėl Čėėėnijos statuso buvo paliktas nuošalėje, derantis dėl *Principų*, pagrindiniu klausimu iškeltas įkaitų apsikeitimo ir kariuomenės išvedimo klausimas.

⁵⁵ Ibid, P.36

⁵⁶ Ibid, P.47

⁵⁷ Ibid, P.49

A.Maschadovas ragino Čečėnijos statuso klausimą išspręsti dar prieš 2000 m. prezidento rinkimus Rusijoje. Kalbant apie čečėnų apsisprendimo klausimą, ar jie siekia absoliučios nepriklausomybės, ar stiprios autonomijos su specialia demarkacija ir valdžių padalijimu, ar kokio kito specialaus statuso, A.Maschadovas pažymėjo,⁵⁸ kad Čečėnija galėtų turėti kad ir viską bendrą – ekonomiką, saugumą, gal net jungtinę armiją, galėtų patikimai saugoti Rusijos pietines sienas. Tačiau buvo aišku, kad dėl vieno dalyko čečėnų tauta niekada nenusileis – dėl galimybės tapti tarptautinės teisės subjektu.

Visgi, jau 1997 m. birželį daugėjo įrodymų, kad yra rimtų problemų dėl tolimesnių susitarimų įgyvendinimo per vieną mėnesį, kaip buvo sutarta B. Jelcino ir A. Maschadovo. Laikraštis *Nezavisimaya Gazeta* išspausdino straipsnį, kuriame teigiama, kad sunkumai kyla dėl atskirų struktūrų vadovų nenoro paklusti susitarimui, tarpžinybinių santykių atnaujinimo kliūčių, kurias spręsti reikia daug diskusijų ir konsultacijų.⁵⁹ Galima teigti, kad *Susitarimo* vykdymo nesklandumai rodė tai, kad Rusija pasirašydama numatė, kad susitarimų laikomasi nebus, arba tai, kad Maskva neturėjo vieningos ir aiškios RF politinės krypties dėl Čečėnijos situacijos sureguliuavimo. Apibendrinant, *Chasavyurto susitarimai* buvo sveikintini tiek Čečėnijos, tiek Rusijos žmonių. Rusams tai reiškė blogiausią scenarijų - kareivių nepergalingą grįžimą namo, o valdžios struktūroms – galimybę išlaikyti Rusijos įtaką Užkaukazėje ir Kaspijos regione, visas pastangas dedant naftotiekio ir nenutrūkstamo naftos tranzito apsaugojimui,⁶⁰ nes ČRI nepriklausomybei užtikrinti ekonominė sąjunga su RF būtų buvusi būtina.

1.2.3. Kiti veiksniai, patvirtinantys Čečėnijos statusą

Čečėnija savo gyvybingumą įrodė karinio konflikto su RF metu, tolesnis jos egzistavimas, tautos identitetas abejonių nekelia. Pripažinti naują darinį yra valstybės diskrecijos klausimas, o kadangi nė viena valstybė nenori rizikuoti savo santykiais su RF ir vardan teisingumo aukoti savo ekonominių – politinių interesų, todėl linkstama laikyti Čečėniją sudėtine Rusijos dalimi, o teisinius nesikišimo į vidaus reikalus ir teritorinio vientisumo principus nepagrįstai naudoti nepripažinimo politikai pateisinti.

Rusija, 1994 m. okupavusi didesnę Čečėnijos dalį, vykstant karo veiksams, organizavo Čečėnijos Respublikos vadovo bei parlamento rinkimus, taip pat Rusijos prezidento ir Valstybės Dūmos deputatų rinkimus. Tačiau tokios aplinkybės, kaip kad juose dalyvavo ir rinkimų komisijas sudarė daugiausiai Rusijos kariuomenės atstovai, kad dauguma rinkimų apylinkių egzistavo tik popieriuje, rodė, kad tokie rinkimai buvo neteisėti ir fiktyvūs. Patys

⁵⁸ Blandy, C. Chechen connections: An End to Conflict in Chechnya? Ibid, P.18

⁵⁹ Ten pat, P.21

⁶⁰ Blandy, C. Chechen connections: From Khasavyurt to Moscow. Ibid, P.50

rinkimų rezultatai liudijo jų fiktyvumą – skelbta, kad rinkimuose dalyvavo 87,6 proc. rinkėjų, iš kurių apie 90 proc. balsavo už Maskvos statytinį.⁶¹ Tai akivaizdžiai nerealu, nes rinkimų dienomis suintensyvėjo karo veiksmai. Nepaisant to, Rusijos Centrinė rinkimų komisija rezultatus pripažino, nors ESBO Pagalbos grupė Čėčėnijoje atsisakė stebėti tokius rinkimus, kadangi jų procesas nebuvo normalus. 1996 m. rugpjūčio mėnesį čėčėnams susigražinus Grozną, neliko ir Rusijos marionetinių struktūrų, Rusijos Federacijai vėl teko derėtis su teisėta 1991 m. išrinkta Čėčėnijos valdžia. Karo veiksmų pabaiga ir Rusijos kariuomenės išvedimas leido surengti normalius Čėčėnijos prezidento ir parlamento rinkimus.

1996 m. lapkričio 11 d. Čėčėnijos Respublikos Ičkerijos parlamentas priėmė Parlamento ir Prezidento rinkimų įstatymus taip paskelbdamas rinkimų organizavimo pradžią. Įstatymai nenumatė jokios Čėčėnijos Centrinės rinkimų komisijos subordinacijos Rusijos rinkimų institucijoms. ESBO ne kartą buvo kritikuota dėl pagalbos rinkimams Čėčėnijoje surengti, nes pagalba buvo vykdoma tiesiogiai, laikantis ESBO Pagalbos grupės mandato, kuris įgalino skatinti demokratinių institutų vystymą ir vietos valdžios institucijų atkūrimą. Stebėtojų misijos saugumą užtikrino Čėčėnijos Respublikos Ičkerijos Vidaus reikalų ministerija, kadangi Rusija, pareiškusi, kad negarantuos stebėtojų saugumo, realiai ir nekontroliavo situacijos Čėčėnijoje.⁶² Patys čėčėnai buvo suinteresuoti tarptautinių stebėtojų buvimu, kadangi demokratiniai rinkimai stiprino jų pozicijas derybose su Rusija, kita vertus, tuo norėta išsklaidyti abejones dėl Čėčėnijos sugebėjimo tvarkytis nepriklausomai.

1997 m. sausio 8 d. įvykę Čėčėnijos prezidento rinkimai, kuriuose išrinktas Aslanas Maschadovas. ESBO Pagalbos Čėčėnijoje grupė rinkimus stebėjo ir nepripažino jokių rimtesnių nusizengimų. Problemų kilo tik balsuojantiems atvykusiems pabėgėliams, kurie nebuvo įtraukti į sąrašus.⁶³ Rusijai itin svarbus buvo pabėgėlių balsavimas, nes norėta Rusijoje esantiems pabėgėliams atidaryti balsavimo apylinkes, kurios būtų kontroliuojamos Rusijos rinkimų institucijos. Čėčėnija su tuo nesutiko, nes save laikė nepriklausoma valstybe: Rusijoje siūlyta atidaryti balsavimo apylinkes nebent tada, jei joje būtų įsteigtos Čėčėnijos konsulinės įstaigos. Pabėgėliai turėjo galimybę atvykti į Čėčėnijos pasienį ir ten balsuoti.

Apibendrinusi informaciją, ESBO rinkimų stebėjimo misija padarė išvadą, kad rinkimai atspindėjo laisvą rinkėjų valią ir sudarė teisinį pagrindą naujoms valdžios institucijoms veikti. Tokia išvada buvo ypač svarbi, kadangi patvirtino Čėčėnijos valdžios institucijos įgaliojimus tautos vardu derėtis su Rusija dėl dvišalių santykių perspektyvų. Iš esmės rinkimai patvirtino ir tai, kad čėčėnų tauta neatsisakė nepriklausomybės, atsižvelgiant į tai, kad visi juose dalyvavę kandidatai pasisakė už valstybės nepriklausomybę, o balsavo apie 90 proc. rinkėjų. ESBO PG

⁶¹ Žalimas D. ESBO trumpalaikė rinkimų Čėčėnijoje stebėjimo misija // Politologija. 1997, Nr.1, P.175

⁶² Ten pat, P.177

⁶³ ESBO 1997 m. metinis pranešimas (SEC.DOC/1/97) // <http://www.osce.org/documents/>; prisijungimo laikas: 2005-08-24

misijos dalyviai pripažino, kad promaskvietiškos jėgos neturi atsparos Čečėnijoje.

Čečėnijai po Pirmojo karo reikėjo spręsti problemas tiek valstybės vidaus srityse: reikėjo atkurti sveikatos, švietimo, socialinės apsaugos sistemas, pritraukti tam finansinių lėšų iš užsienio valstybių. Išorinės apėmė problemas dėl valstybės sienų nustatymo ir apsaugos, naftos vamzdynų apsaugos, komunikacijų atkūrimo ir saugumo užtikrinimo.

1996 m. gegužės 27-28 d., prižiūrint ESBO, Maskvoje įvyko pirmasis Rusijos ir Čečėnijos vadovų aukščiausio lygio susitikimas. B.Jelcinas ir žuvusio Dž. Dudajevo įpėdinis Čečėnijos prezidentas Zelimkanas Jenderbijevas (Zelimkhan Yanderbiyev) pasirašė *Susitarimą dėl karinių veiksmų nutraukimo ir priemonių ginkluoto konflikto Čečėnijos teritorijoje suregulavimo (Maskvos susitarimas)*. Susitarimas numatė paliaubas nuo birželio 1 d. ir belaisvių paleidimą. Vėliau buvo pasirašyti du dokumentai, vadinami *Nazrano protokolais*.⁶⁴ Pirmuoju susitarta dėl paliaubų sąlygų ir bendrų darbo grupių tų sąlygų priežiūrai steigimo. Antruoju susitarta dėl dingusių asmenų paieškos, sulaikytųjų asmenų gražinimo sąlygų ir priežiūros. Tačiau, nors protokolai atrodė daug žadantys, esminių pokyčių derybų procese nesukėlė, nes nebuvo pradėti vykdyti dėl atsinaujinusių kovinių veiksmų.⁶⁵

Chasavjurto susitarimų pasirašymas tapo derybų pradžios įforminimu, kaip pagrindas tolimesniems susitarimams. 1996 m. liepos 24 d. čečėnų delegacijos parengtas *Sutarties dėl dvišalių santykių projektas* (priedas Nr.4), kuris buvo artimas 1994 m. vasario 15 d. Rusijos - Tartastano pasirašytai sutarčiai, nors čečėnų *Sutarties projektas* savo dvasia ją lenkė: Čečėnijai būtų suteikiamos platesnės teisės – turėti savo konstituciją, įstatymų leidybą ir kitus atskiros valstybės valdžios požymius: Rusija pripažintų Čečėnijos Respubliką Ičkeriją nepriklausoma valstybe, tarptautinės teisės subjektu, kuri būtų susijusi su Rusija savanoriškai perduodama dalį savo suverenių teisių pagal šią sutartį. Sutartis būtų registruojama JTO, kas tarptautiniu lygiu įpareigotų abi šalis laikytis sutarties ir taip užbaigti šimtmečius trunkančius konfliktus. Ičkerija savanorišku pareiškimu deleguotų Rusijos Federacijai tokias teises, kaip kolektyvinio saugumo užtikrinimą ir kolektyvinių ginkluotųjų pajėgų kontrolę; sprogstamųjų, toksinių ir kitų karinių medžiagų naudojimą. Bendrai Rusijos - Čečėnijos valdžios institucijai būtų deleguojama suvereniteto ir teritorinio integralumo apsauga nuo trečiųjų šalių; Čečėnijos ir Rusijos piliečių bei asmenų be pilietybės, užsieniečių teisių ir laisvių užtikrinimas. Suverenitetas priklausytų Čečėnijos žmonėms, jis būtų nedalijamas, neatimamas ir nepanaikinamas. Čečėnijos valdžios institucijos turėtų teises priimti Konstituciją, leisti įstatymus, turėti valstybės vėliavą ir karines uniformas. Čečėnijos valdžios šaltinių pripažįstama čečėnų tauta, kuri dalyvautų valstybės

⁶⁴ ESBO dokumentai // <http://www.osce.org/documents/>

⁶⁵ The European Centre for Minority Issues // <http://www.ecmi.de/emap/download/ChechnyaBackground.pdf>; prisijungimo laikas: 2005-08-24

valdyme per atstovaujamasias institucijas atsižvelgiant į Konstitucijos leidžiamas formas ir būdus.⁶⁶

Kaip minėta aukščiau, Sutarties projektas buvo rengiamas remiantis Tartastano sutartimi su RF. Tartastano pagalba paminėtina dėl to, kad 1992 m. po komunistų valdžios žlugimo Sovietų Sąjungoje, Čečėnija drauge su Tartastano Respublika atsisakė pasirašyti naują Rusijos Federacijos sutartį, pagal kurią valdžia būtų paskirstyta iš centro respublikoms ir regionams. Tartastanas 1994 m. vasario 15 d. su Maskva pasirašė jau minėtą dvišalę sutartį, kuri tapo pirmąja dvišale sutartimi tarp Centro ir administracinio vieneto RF-je, iš esmės akcentavusi ekonominius dalykus, palikdama klausimus dėl suvereniteto ir statuso nuošalyje. Ši sutartis buvo ryškus pasiekimas musulmonų tautoms, esančioms RF-e. Tartastano prezidentas M. Šajmyjevas veikė Čečėnijos atžvilgiu kaip Tartastano modelio šalininkas ir aktyvus 1995-1996 m. taikos proceso dalyvis.⁶⁷ Tartastano modelis nebuvo visiškai priimtinas čečėnams, tačiau toks bendradarbiavimas, kaip ir Čečėnijos Respublikos Ičkerijos sutarties su RF projekto parengimas rodė Čečėnijos pastangas pasiekti situacijos sureguliuojimo. Rusijai čečėnų projektas buvo nepriimtinas, pateiktame rusų *sutarties projekte* (priedas Nr.5), kaip ir galima buvo tikėtis, Čečėnijai nebuvo numatyta tokia plati teisių apimtis, tarptautiniai santykiai liktų RF kompetencijoje, nenumatyta ir sutarties registracija JTO Sekretariate. Taigi, nors ir rodydama siekį sureguliuoti konfliktą teisinėmis priemonėmis, Rusija neturėjo tikslios veiksmų krypties ir tuo pačiu nesutiko daryti nuolaidų čečėnų pusei.

1997 m. gegužės 12 d. *Taikos ir santykių tarp Rusijos Federacijos ir Čečėnijos Respublikos Ičkerijos sutartis* (priedas Nr.6) pasirašyta Maskvoje. Joje išreiškiamas šalių troškimas užbaigti daug amžių trunkantį priešišumą ir vystyti tvirtus, lygiateisius ir abipusiai naudingus santykius.⁶⁸ Galime teigti, kad šia sutartimi RF *de facto* pripažino Čečėnijos Respubliką Ičkeriją. Šį teiginį grindžia toliau dėstomi argumentai. Sutarties šalimis įvardijama Rusijos Federacija ir Čečėnijos Respublika Ičkerija – čečėnų apsisprendimu savo valstybei suteiktą pavadinimą, taip įvardijama, kad RF *de facto* pripažįsta apsisprendusią tautą ir jos valstybę. Pats sutarties įvardinimas „sutartimi“, o ne akordais, principais, kas yra vartojama sudarant susitarimus tarp federacijos centro ir jos subjektų, rodo, kad Rusija ČRI traktuoja kaip atskirą tarptautinės teisės veikėją, tautos sukurtą valstybę. Juolab, apskritai sunkiai tikėtinas toks faktas, kaip federacijos ir jos subjekto taikos susitarimas, nes federacijos subjekto santykis su federacijos centru yra apsprendžiamas federacijos, o ne paties subjekto. Sutarties 1 str. iš esmės atspindi JTO Chartijos 2 str. 3 ir 4 d. kurios kalba apie valstybių tarptautinių ginčų sprendimą taikiomis priemonėmis ir susilaikymą nuo grasinimo jėga ir jos panaudojimo. Sutarties 2 str.

⁶⁶ Blandy, C. Chechen connections: From Khasavyurt to Moscow. Ibid, P.10

⁶⁷ Blandy, C. Chechen Status:Wide Differences Remain. Ibid, P.35

⁶⁸ Ibid, P. 65

ypač svarbus, nes įtvirtinamas susitarimas vystyti santykius sutinkamai su visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis sudarant atskiras sritis ir apskritai šalių santykius reglamentuojančias sutartis, kas yra taikoma tik tarp lygiateisių tarptautinės teisės subjektų. 3 str. nurodo, kad ši Sutartis tampa pagrindu ateities sutartims – vėl nurodoma tik tarp tarptautinės teisės subjektų sudaromų susitarimų forma. Sutartis pasirašyta dviejų atskirų valstybių subjektų, jos įsigaliojimas nurodomas bendru susitarimu – nuo pasirašymo, visa tai atitinka tarptautinių sutarčių sudarymo sąlygas ir toli gražu nebūtų sudaroma tarp federacijos ir jos subjekto. Taigi, 1997 m. gegužės 12 d. Taikos sutartis yra neabejotinas ČRI pripažinimo iš RF pusės įrodymas, kurio galiojimo tolimesni šalių veiksmai nepanaikino, todėl tai traktuotina ČRI nepriklausomybės pripažinimo *de facto* pagrindas.

1997 gegužės 21 Tartastano ir Ičkerijos prezidentų pasirašyta *Tartastano – Čečėnijos sutartis* (priedas Nr.7), kuria numatytas suverenių valstybių bendradarbiavimas politinėje, socialinėje, ekonominėje, kultūrinėje srityse.

A.Maschadovas reikalavo derybų su Rusija dėl pilnos apimties sutarties projekto, tame tarpe, ir dėl diplomatinių santykių tarp dviejų valstybių sukūrimo ir ambasadų atstovybių atidarymo Maskvoje ir Grozne. Pagrindu turinti būti tarptautinė teisė ir 1997 m. gegužės 12 d. *Taikos sutartis*, kuri ne tik atkartojė *Principus*, bet ir įteisino Ičkeriją tarptautinės teisės subjektu. Čečėnija buvo priversta spausti Maskvą, nes kilo neužtikrintumas dėl ankstesnių sutarčių vykdymo, o ir santykius reikėjo vesti prie atskirų suverenių valstybių santykių. Buvo keliamas Kaukazo tautų konsolidacijos, savo pasų įvedimo, transporto priemonių žymėjimo idėjos, taip pat tai, kad čečėnų kalba turinti tapti oficialia Čečėnijos Respublikos valdžios institucijų kalba. 1997 m. rugpjūčio 18 d. Maskvoje A.Maschadovo susitikimo su B.Jelcinu metu buvo įteiktas *Čečėnijos – Rusijos Federacijos Sutarties projektas*, rengtas čečėnų delegacijos. B.Jelcinas netiesiogiai išreiškė savo pritarimą pagaliau pasirašyti Rusijos - Čečėnijos sutartį, kuri pripažintų Čečėnijos nepriklausomybę ir nustatytų jungtinę bendrą ekonominę erdvę, jungtinę krašto apsaugą ir aviacijos erdvę.⁶⁹ Šios derybos parodė šiuos dalykus: 1)Čečėnijos – Rusijos Federacijos santykių vystymo iniciatyva iš esmės buvo Grozno pusėje. 2)Maskva nebeapsisprendė, kaip spręsti Čečėnijos situaciją. 3)Čečėnija spartino derybų tempą ne tik dėl faktinio atsiskyrimo, bet ir dėl teisinės nepriklausomybės nuo Rusijos.⁷⁰ 1997 rugpjūtį Čečėnijos delegacijai Maskvoje pateiktas *Rusijos Federacijos - Čečėnijos Sutarties projektas* (priedas Nr.).

Iki Jelcino vizito į Čečėniją 1998 m., Čečėnija ėmė aktyviai vykdyti diplomatinę veiklą, vystyti ekonominius ryšius su Gruzija, Azerbaidžianu, kad kuo labiau mažinti ekonominę priklausomybę nuo Rusijos. Čečėnų politinį sumanumą iliustravo susitarimų rengimas

⁶⁹ Ibid, P. 9

⁷⁰ Ibid, P.11

žemesniame, vietiniame lygyje, tiesiog kaip dėl bendrų sričių abipus sienų. Tai padėjo apeiti dabartinio Čečėnijos statuso klausimą. Ekonominiais tikslais Čečėnija stengėsi užmegzti diplomatinius kontaktus išoriškai, kaip Rusijos Federacijos subjektas, su Turkija, JAV, Didžiąja Britanija ir Europos tarptautinėmis kompanijomis ir korporacijomis. Su Gruzija pradėjo plėtoti santykius dėl kelių, civilinės aviacijos, geležinkelio tarp Tbilisio ir Grozno. Dėjo visas pastangas kuo greičiau įsijungti į Kaukazo bendrąją rinką taip integruojant Čečėnijos ekonomiką su kitomis Užkaukazės šalimis.⁷¹ Vis dėlto čečėnų pastangos pasiekti Vakarų šalių pripažinimą nesulaukė palaikymo. Rusija, kaip visada, labai jautri bet kokiam išoriniam poveikiui Centrinėje Azijoje, o ypač Šiaurės Kaukaze, liko įtari ir budri dėl bet kokios Vakarų įtakos Čečėnijoje. O pastovus nestabilumas Čečėnijoje nekėlė pasitikėjimo Vakarų investuotojams.

Kiti faktoriai, lėmę Ičkerijos – Rusijos Federacijos santykius taikos metu: Čečėnijos ekonominė (visos komunikacijų ir transportavimo linijos, keliai, einantys per Čečėniją buvo nukreipiami per kaimynines valstybes, kaip ir aukštos įtampos linijos, dujotiekis, buvo planuojama ir naftotiekio apylanka) ir informacinė blokada bei vėlesnė izoliacija; lėta atstatymo, kompensacijų, pabėgėlių gražinimo, finansinės paramos sistema. Čečėnija stengėsi vystyti santykius su Gruzija, Azerbaidžianu, Kaukazo bendrąją rinką, Turkija, JAV ir Didžiąja Britanija. Buvo prognozuojama, kad esant galimam Rusijos galių silpnėjimui, didėjant Turkijos ir Irano įtakai per Centrinės Azijos transporto tinklą ir esant didelei Vakarų ekonomikos įtakai, Čečėnų izoliacija ir priklausomybė nuo Maskvos stipriai mažės.

1997 m. pabaigoje A.Maschadovas paskelbė, kad Ičkerija tampa Islamo Respublika. Naujos valdymo formos priėmimas turėjo įtakoti Čečėnijos vidaus tvarkos stiprinimą, juolab Islamo valstybės forma neatmeta demokratinių rinkimų sistemos ir valdžios aukščiausias pareigas užima tiek pasaulietiniai, tiek ir dvasiniai vadovai. Maskvoje šis pareiškimas išprovokavo Prezidento dekreto projektą, kuriuo būtų apribotas žmonių judėjimas į Čečėniją.⁷² Islamo valstybės paskelbimas, atsižvelgiant į padidėjusį tarptautinį nepasitikėjimą islamą išpažįstančiomis valstybėmis, buvo ganėtinais rizikingas žingsnis, tačiau čečėnams prioritetu tapo siekis tiek stabilizuoti vidaus tvarką, tiek įgyti kitų Islamo šalių palaikymą.

1997 m. lapkritį A.Maschadovas susitiko su JAV prezidentu B. Klintonu (Bill Clinton), tačiau vyravo nuomonė, kad Vašingtonas artimiausioje ateityje nepripažins Čečėnijos nepriklausomybės dėl tos priežasties, kad Vašingtonas ir Maskva dabar susijusi ilgalaikiais strateginės partnerystės ryšiais. Netgi Baltijos šalių parlamentai, kuriuose vyravo pritariančios emocijos ir stiprios antirusiškos pozicijos, atsisakė pripažinti Čečėnijos nepriklausomybę. Vienintelis Sudanas (kuriame buvo saugomas asmeninis Dž. Dudajevo lėktuvas, kurio

⁷¹ Ibid, P.36-37

⁷² Ibid, P.22

Baudžiamuoju kodeksu remtasi kuriant Čėėėnijos BK) buvo pasiruoėėš pripaėžinti Čėėėnijos priklausomybė, nes jis ekonomiėkai menkai susijėėš su RF. Sudanas remia viso pasaulio islamistinius judėėjimus, todėl toks aktas bėtė tik sumaėžinėėš Čėėėnijos Respublikos respektabilumė pasaulio akyse ir tolimesni santykiai su musulmoniėkomis šalimis tik slopintė Vakarė pasitikėėjimė ir investicijas. A.Maschadovas suvokė, kad, norint gauti naudos iš kontaktė su Vakarė kompanijomis ir investuotojais, jo vyriausybė turi imtis konkreėiė priemoniė: stabilizuoti teisinė sistemė, kas padėtė pritraukti investicijas; modernizuoti valdėios institucijas; valdėiė sutelkiant vieno asmens rankose, pastangas nukreipti į kovė su terorizmu ir nusikalstamumu. 1998 sausio 15 d. A.Maschadovas suformavo naujė Vyriausybė, kurios vadovu paskyrė Š.Basajevė. Besistojanėiai ant kojė Čėėėnijos Respublikai Iėkerijai labiausiai įtampė kėlė naujojo RF prezidento rinkimai, nes buvo baimintasi, o kaip istorija parodė – pagrįstai, naujos RF politikos krypties Čėėėnijos atėvilgiu.

1999 m. prasidėjęė Antrasis Rusijos – Čėėėnijos karas, įvairiu intensyvumu besitėšiantis iki šiol, neprivertė čėėėnė atsisakyti nepriklausomybės siekimo. Tiek vykdoma Maskvos agresyvi politika Čėėėnijos atėvilgiu, nepaliekanti vietos kompromisams, tiek tarptautinės bendruomenės dėmesio trėkumas sudaro sėlygas radikaliems veiksams – teroristiniams išpuoliams, kurie tampa vieninteliu bėdu praneėti tarptautinei bendruomenei apie čėėėnė tautos apsisprendimė.

1991 m. išreiėkusi savo valiė, čėėėnė tauta apsisprendė dėl nuo RF nepriklausomos valstybės – Čėėėnijos Respublikos Iėkerijos sukėrimo. Tai ji įrodė tiek 1991 m. išreikėdama norė išstoti iš RF, tiek priimdama valstybės statusė ir konstitucinė tvarkė nustatanėius teisinius dokumentus, tiek kovodama prieš Rusijos karines struktėras, tiek sudarydama sutartis su RF, kaip atskiras, potencialus tarptautinės teisės subjektas. 1996 m. rugpjėčio 31 d. Chasavjurto susitarimai ir 1997 m. geguėės 12 d. Taikos sutartis turi bėti laikomi Rusijos Federacijos išreikėštu ČRI pripaėžinimu, o pasaulio valstybiė pripaėžinimo klausimas, kaip politinės svarbos klausimas, stipriai įtakoja ČRI funkcionavimė, taėiau teisiniam valstybės statusui reikėmės neturi. Vadinasi, apibendrinus teisinius ir politinius argumentus, Čėėėnijos Respublikė Iėkerijė laikytume (kvazi)valstybe, kuri dėl ne nuo jos priklausanėiė kariniė ir politiniė veiksniė neturi galimybės funkcionuoti kaip nepriklausoma valstybė.

2. RUSIJOS – ČEČĖNIJOS KONFLIKTO POBŪDIS

2.1. Rusijos - Čečėnijos konfliktas – tautos išsivadavimo karo aspektą turintis tarptautinis ginkluotas konfliktas

Nustačius, kad teisiškai ČRI laikytina atskira, nepripažinta valstybe, būtina nuspręsti, kaip vertinsime Rusijos – Čečėnijos konfliktą. Tam turime taikyti humanitarinės teisės normas, kurios įtvirtintos tarptautiniuose susitarimuose, kurių svarbiausi, kaip kodifikuojantys šias normas: 1907 m. *Hagos konvencijos*, 1949 m. *Ženevos konvencijose*, jų I ir II *Papildomieji protokolai*. Daugelis šių susitarimų nuostatų yra tapusios paprotinėmis normomis ir įpareigoja valstybes, net ir neprisijungusias prie konkrečių dokumentų.

Pagal tarptautinės teisės doktrinoje nusistovėjusį skirstymą, konfliktas – tai bendras priešiškas tarp šalių, kurio pasekmėje kyla konkretūs ginčai (dėl statuso, dėl valdžių padalijimo ir pan.). Ginčų sprendimo būdas gali būti labai įvairus, pradedant diplomatinėmis, politinėmis priemonėmis ir baigiant ginkluotos jėgos panaudojimu. Karas – tai valstybės ar valstybių koalicijos, tautų, nacijų, klasių ir atskirų grupių politikos tęsimas siekiant įgyvendinti politinius, ekonominius, karinius ir kitus tikslus ginkluotos prievartos priemonėmis.⁷³ *Ženevos konvencijos* pagal jų bendrą 2 str. yra taikomos visais paskelbto karo ar kito ginkluoto konflikto tarp Konvencijų dalyvių atvejais, net jei šalys nepripažįsta karo padėties. Šiuolaikiniai ginkluoti konfliktai retai prasideda skelbiant karą, todėl dabar karo paskelbimo momentas, kaip ir paties konflikto įvardinimas karu nebeturi tokios didelės reikšmės kaip anksčiau. Todėl labiau priimta vartoti ginkluoto konflikto sąvoką, apimančią taip pat ir karą.

Tarptautinės humanitarinės teisės taikymas nepriklauso nuo to, ar kovojančios valstybės vieną kitą pripažįsta, nepriklauso ir nuo konflikto inicijavusios šalies.⁷⁴ Pvz.: Izraelio konflikte šalys šią teisę taikė, nors Izraelio valstybė buvo pripažinta tik vėliau taikos sutartimis. Taigi, Rusijos – Čečėnijos konfliktui tarptautinės humanitarinės teisės taikymas neabejotinas, dabar lieka išsiaiškinti, kaip konfliktas vertintinas – ar tarptautinis, ar vidaus, ir kuris iš Papildomųjų Protokolų taikytinas.

Valstybės vidaus karo atvejais apima pilietinį karą ir vidaus karą, kaip prievartos formą. Pilietinis karas – organizuota ginkluota kova dėl valstybės valdžios ar valdančios padėties visuomenėje, inicijuota politinės partijos, religinių ir nacionalistinių organizacijų. Būdingi bruožai: aiškiai apibrėžtas politinis pobūdis, plataus masto kovos veiksmai, valstybės teritorijos tarp kovojančių pusių pasidalijimas, reguliarios armijos, nereguliarių formuočių ir karinio

⁷³ Čiočys, A.P. Tarptautinė humanitarinė teisė. – Vilnius: TIC, 2004. P.62

⁷⁴ Ed. Fleck D. The handbook of humanitarian Law in armed conflicts. – New York: Oxford University Press, 1995. P.45

valdymo organų dalyvavimas. Valstybės vidaus karas – viena iš ginkluotos prievartos formų, naudojamų prieš jėgas, kurios šalies viduje destabilizuoja padėtį, siekia neteisėtai pakeisti konstitucinę santvarką, taip pat prieš teroristų grupes. Terorizmas – tai teroro ir grasinimų susidoroti, nužudyti taikymas, verčiantis atskirus asmenis ar jų grupes bijoti, daryti nuolaidų.⁷⁵ Teroro veiksmų imasi grupės, kurios atsisako pripažinti valstybės institucijų teisėtumą, savo pačios veiksmus laikydamos teisėtais, o veiklą grįsdamos ideologiniais, religiniais, nacionaliniais motyvais. Teroristų veiksmai gali būti nukreipti ne tik prieš kariuomenę ar policiją, bet ir prieš civilinės valdžios pareigūnus ar civilius gyventojus. Teroristai nėra laikomi kombatantais, nes nesilaiko karo papročių ir įstatymų, nėra pavaldūs jokios oficialioms ginkluotosioms pajėgoms.

Tarptautinėje literatūroje linkstama Pirmąjį Čėčėnijos karą laikyti Rusijoje vykstančiu pilietiniu karu, etniniu konfliktu, sukilimu. 1999 m. Rusijos veiksmų įvardijimas „kova su terorizmu“ tarsi leido įvertinti konfliktą kaip valstybės vidaus karą prieš neramumus, terorizmą ir grėsmę visuotiniam saugumui. Toks vertinimas RF labai patogus ir priimtinas, nes visuotinio saugumo labai atliekami veiksmai, rodos, gali būti tik sveikintini tarptautinės bendrijos. Todėl toks situacijos vertinimas ir buvo daugiausiai pabrėžiamas Rusijos žiniasklaidoje.

Mūsų nuomone, šis konfliktas nėra pilietinis karas, nors ir turi tokio karo bruožų. Visu pirma, 1991 m. čėčėnų tautai pradėjus įgyvendinti teisę į apsisprendimą, Rusija nebandė įtakoti, derinti jai nenaudingo judėjimo teisinėmis priemonėmis kaip su federacijos subjektu (autonomijos, ekonominės sąjungos siūlymas ar pan.), o tiesiogiai taikė karinę jėgą, kaip prieš skirtingus interesus atstovaujantį subjektą. Čėčėnų tautos apsisprendimo teisės įgyvendinimas negali būti vertinamas kaip sukilęs judėjimas dėl Rusijos valdžios, nors neabejotinai turintis įtakos tiek konstitucinei RF tvarkai, tiek politiniams interesams. Pabrėžtina, kad Pirmasis karas iš esmės buvo vykdomas tarp RF ir Čėčėnijos Respublikos legitimųjų vadovų kontroliuojamų karinių struktūrų, o ne tarp centrinės valdžios ir nacionalistinės, religinės ar kitokios organizacijos (nors Rusija nepraleisdavo progos čėčėnų tautą vadinti nusikalstamų grupuočių struktūra). 1996 – 1997 m. sudaryti susitarimai taip pat rodo buvus ne vidaus pobūdžio konfliktą, o dviejų valstybių, kurių vienos egzistavimas labai nenaudingas kitai, karinį konfliktą.

Pagal tarptautinę teisę nacionalinio išsivadavimo karai yra tautų apsisprendimo teisė, todėl jėgos panaudojimas siekiant užkirsti kelią įgyvendinti šią teisę JT Generalinės Asamblėjos rezoliucijoje (1514 (XV))⁷⁶ pripažintas neteisėtu. Čėčėnijos siekį įtvirtinti valstybingumą galime laikyti išsivadavimo karo forma, nes valstybės įkūrimo faktas dar nelemia jos funkcionavimo, jei apsisprendimo teisė neįgyvendinama pilnai dėl agresinių valstybės - okupantės veiksmų.

⁷⁵ Čiočys, A.P. Tarptautinė humanitarinė teisė. Ten pat, P.47

⁷⁶ JTO dokumentai // <http://www.un.org/documents/ga/res/15/ares15.htm>// prisijungimo laikas: 2005-08-29

Taigi, Rusijos – Čečėnijos konfliktą vertintume kaip tarptautinį ginkluotą konfliktą, turintį nacionalinio išsivadavimo kovos aspektą. Oficialus valstybių pripažinimas šį apibrėžimą užtvirtintų ir tai lemtų I Papildomo protokolo taikymą abiejų šalių veiksams. Tačiau valstybių raginimai Rusijai laikytis II Protokolo išreiškia Čečėnijos nepripažinimo politikos palaikymą, todėl šiame kontekste įdomi 1995 m. liepos 31 d. RF Konstitucinio Teismo išvada. Keturių RF vyriausybės dekretų (RF prezidento dekretų: 1993 11 02 d. Nr.1833 Dėl bendrų karinės doktrinos sąlygų Rusijos Federacijoje; 1994 11 30 d. Nr.2137 Dėl priemonių atstatyti konstitucinę tvarką ir teisėtvarą Čečėnijos Respublikos teritorijoje; 1994 12 09 d. Nr.2166 Dėl priemonių sustabdyti nelegalių ginkluotų formuočių veiklą Čečėnijos Respublikos teritorijoje ir Osetijos-Ingušijos konflikto zonoje; Vyriausybės 1994 12 09 d. rezoliucijos Nr.1360 Dėl Rusijos Federacijos saugumo ir teritorinio integralumo, piliečių teisių ir laisvių užtikrinimo ir nelegalių ginkluotų formuočių Čečėnijos Respublikos teritorijoje ir gretimose Š.Kaukazo srityse nuginklavimo) teisėtumui ištirti RF parlamento ir Federacinės Tarybos atstovų grupė pateikė skundą RF Konstituciniam teismui, kuris pateikė savo išvadas dėl šių klausimų: 1) ar Čečėnija turi teisę atsiskirti nuo RF pagal tarptautinę teisę; 2) ar 1949 m. Ženevos konvencijų 1977 m. II Protokolas ir kitos tarptautinės humanitarinės teisės normos yra taikytinos ginkluotam konfliktui Čečėnijoje. Teismas pasisakė, kad RF Konstitucija neįtvirtino teisės vienašališkai atsiskirti ir nustatyti savo statusą. Teismas nekvalifikavo konflikto pobūdžio, kadangi faktiškai, konfliktui labiausiai atitinkant nacionalinio išsivadavimo kovą, reguliuojamą I Protokolo, taip būtų oficialiai pripažinta čečėnų teisė atsiskirti nuo RF. Teismas šio klausimo neplėtojo ir laikėsi nuostatos, kad konfliktas patenka į II Protokolo reguliavimo sritį (kurio RF iki šiol nėra ratifikavusi), pagal kurią jo sąlygos taikomos abiems konflikto šalims. Toks Teismo sprendimas sukėlė pastabų, kad sukilėlius vertėjo palikti kriminalinių nusikaltėlių lygmenyje, o dabar jie įgyja teisę į žalos atlyginimą.⁷⁷ Šis Teismo sprendimas vertintinas kaip puikus laviravimo tarp tarptautinės teisės normų ir RF interesų bei vykdomos politikos pateisinimo pavyzdys.

Analizuojant Rusijos karinius veiksmus Čečėnijoje, negalime neatsižvelgti ir į priešingą konflikto vertinimą. Rusijos požiūris ir vykdomos politikos vertinimas keitėsi priklausomai nuo prezidentų valdymo laikotarpių: 1994 – 1996 m., valdant B.Jelcinui, karas Čečėnijoje buvo įvardijamas valstybės vidaus karu, kilusiu numalšinti vidinius neramumus dėl nusikalstamų grupuočių veiklos, valdžiai siekiant įvesti regione konstitucinę tvarką ir atstatyti teisėtvarą. Pasak RF Generalinio štabo vyriausiosios operatyvinės valdybos viršininko generolo pulkininko L.Ševcovo, Rusijos ginkluotų pajėgų dalyvavimas Čečėnijos įvykiuose nėra ginkluotų pajėgų koviniai veiksmai klasikine samprata, o labiau operacija, kuri buvo vykdoma todėl, kad viename iš Rusijos regionų – Čečėnijos Respublikos teritorijoje dėl ginkluoto maišto įsigaliojo diktatūra, o čečėnų neteisėtos ginkluotosios formuotės pradėjo grasinti ne tik kaimyniniams Rusijos

⁷⁷ Mégret F. War? Legal Semantics and the Move to Violence // European journal of international law. Vol.13 (2002) No.2 // <http://ejil.org/journal/Vol13/No2/art1-05.html>

Federacijos subjektams, bet ir visos Rusijos vientisumui ir stabilumui.⁷⁸ Atėjus į valdžią V.Putinui, kurio politiniai reitingai ir politikos efektyvumas tiesiogiai priklausė nuo Rusijos visuomenės požiūrio ir vertinimų į situacijos sureguliuojimą, čečėnų tautos išsivadavimo kova buvo „perkrikštyta“ į terorizmą. Pasaulinė situacija (2001 09 11 d. įvykiai JAV) buvo palanki pateisinti vykdomą agresiją ir taip „nuraminti“ tarptautinę bendruomenę, kuri, nors ir laikydama atsargios politikos ir nenoro gadinti su Rusija ekonominius santykius bei nesiimdama aktyvių veiksmų, visgi reiškė susirūpinimą dėl žmogaus teisių pažeidimų.

2.2. Rusijos kariniai veiksmai – agresijos taikymas

Čečėnijos atžvilgiu – tai tautos, siekiančios įtvirtinti valstybingumą ir įgyvendinti apsisprendimo teisę, išsivadavimo karas. 1991 m. paskelbusi apie savo nepriklausomybę, Čečėnija suvokė save kaip atskirą valstybę, kuri įgyvendina tautos apsisprendimo teisę, o Rusija radikaliausiais būdais iki šiol stengiasi išsaugoti ekonomiškai svarbią teritoriją. Čečėnų vykdyti teroristiniai išpuoliai Budionovske (Stavropolio kraštas, 1995 m. birželis, vadovaujama lauko vado Š.Basajevo), Kizliaro mieste ir Pervomaiskoje kaime (Dagestanas, 1996 m. sausis, vad. S. Radujevo ir Ch.Ispratilovo), įkaitų grobimai tapo atsaku į federacinės kariuomenės veiksmus Čečėnijoje. Išpuoliai organizuoti už Čečėnijos Respublikos sienų, nes bet kokie veiksmai Čečėnijoje baigdavosi visišku kaimų ir miestų subombardavimu, tačiau Pervomaiskoje kaimo įvykiai (kai rusų pajėgos sunaikino čečėnų pagrobtus įkaitus) rodo, kad Rusijos pajėgoms skirtumo tarp kovotojų ir civilių, tarp karinės užduoties ir visiško naikinimo nebuvo.

Rusijos pozicija dėl Čečėnijos aiški – tai valstybės vidaus reikalas. Tačiau jos vykdomuose karo veiksmuose galima atpažinti ir agresijos požymių. Pagal JTO GA 1974 m. rezoliucijos 3314(XXIX) 3 str., nepriklausomai nuo karo paskelbimo momento, agresija laikoma⁷⁹:

Agresija – tai valstybės ginkluotųjų pajėgų naudojimas prieš suverenią valstybę, ar kitos valstybės teritorinį vientisumą ar politinį nepriklausomumą. Agresijos veiksmu laikomas kiekvienas toliau minimų veiksmų: vienos valstybės ginkluotųjų pajėgų įsiveržimas į kitos valstybės teritoriją ar jos puolimas, ar kokia nors karinė okupacija, nors ir laikina, arba vienos valstybės ar jos dalies prijungimas prie kitos valstybės naudojant jėgą; jei viena valstybė bombarduoja kitą ar naudoja kitokias ginkluotąsias pajėgas prieš kitą; jei viena valstybė blokuoja kitos valstybės uostus ar pakrantes naudodama ginkluotąsias pajėgas; jei valstybė atakuoja kitos valstybės žemes ir jūros teritoriją, oro arba jūros pajėgas; jei valstybė pati ar savo vardu siunčia ginkluotus būrius, grupes, į kitą šalį, kurioje jie vykdo agresijos veiksmus, tolygius išvardintiems veiksams.

Reikia pabrėžti, kad terminas „valstybė“ šiame apibrėžime naudojamas nepaisant to, ar ji pripažinta, ir ar priklauso JTO.

⁷⁸ Knezys S. Čečėnijos karas. – Vilnius: Aidai, 1997. P. 322

⁷⁹ Žmogaus teisės: Tarptautinių dokumentų rinkinys / Sudarė. Mališauskas R. – Vilnius: Mintis, 1991. P.55

Remiantis šiuo apibrėžimu ir konstatavimu, kad Čėėėnija yra nepripažinta nepriklausoma valstybė, bei tuo, kad laikantis deklaracinės valstybių pripažinimo doktrinos, valstybės nepripažinimas jos statuso nelemia, Rusijos veiksmus galima vertinti kaip karinį ginkluotą įsiveržimą į kitos valstybės teritoriją, pažeidžiant jos apsisprendimo teisės įgyvendinimą, ypač, jeigu remsimės agresijos apibrėžimo preambulės nuostatais, kuriuose JT Generalinė Asamblėja patvirtino valstybių pareigą nenaudoti ginkluotos jėgos, atimant iš tautų jų apsisprendimo teisę, laisvę ar nepriklausomybę, ar pažeidžiant jų teritorinį vientisumą. Tačiau, kaip jau minėta, nė viena pasaulio valstybė, nėra pripažinusi Čėėėnijos teisės į suverenumą. Rusijos veiksmai Čėėėnijoje laikomi vidiniu Rusijos Federacijos reikalu,⁸⁰ o federacinės kariuomenės įsiveržimą į Čėėėnijos teritoriją politikai ir analitikai iki šiol vengia vadinti agresija. Maskvos politika Čėėėnijoje tarptautinės bendrijos dažniausiai buvo vertinama kaip siekimas naudojant jėgą sutramdyti savivaliaujančią federacijos subjektą, nors naudojamų priemonių mastui ir nebuvo pritariama. Pasak tarptautinės teisės specialistų, Rusijoje turi būti išlaikytas balansas tarp laisvės ir saugumo, nusistatant žmogaus teisių apsaugos programą, kuri tarnautų teisėtoms ir efektyvioms pastangoms atsakyti į teroristų išpuolius, iki minimumo sumažinant humanitarinę žalą.⁸¹ Tokį požiūrį vertintume kaip minimalaus situacijos vertinimo išsakymą, o ne problemos sprendimą iš esmės.

Tai, kad jokia tarptautinė teisminė institucija aiškiai neįvardijo nusikalstamų buvusios SSRS veiksnių ir nepatraukė atsakomybėn buvusių Sovietų Sąjungos vadovų, iliustruoja tam tikrus tarptautinės sistemos trūkumus: didžiosios valstybės turi pakankamai galios ir įtakos, kad išvengtų tarptautinės atsakomybės už žalą, padarytą mažesnėms ir ne tokioms galingoms šalims.

2.3. Karo pateisinimas - “kova su terorizmu”

Žvelgiant iš socio-demografinės perspektyvos, abu Rusijos - Čėėėnijos karai suniokojo Čėėėnijos ekonominę infrastruktūrą, sunaikino tradicinę patriarchalinę bendruomenę, ir įtakojo daugumos Čėėėnijos visuomenės dalių radikalizaciją.⁸² Tai atspindėjo 1999 m. rugpjūčio išpuoliai Dagestane, 2002 m. spalio įvykiai, kai grupė čėėėnų teroristų paėmė daugiau nei 800 įkaitų Maskvos teatre taip pareikšdami reikalavimą, kad iš Čėėėnijos būtų išvesta Rusijos kariuomenė.⁸³ Rusijai labai palanki pasaulinė situacija leido čėėėnų tautą apkaltinti terorizmu ir imtis masinių areštų; sustiprinta apsauga transporto stotyse, judėjimo teisės čėėėnų tautybės

⁸⁰ ET Žmogaus teisių komisaro dokumentai //http://www.coe.int/T/E/Commissioner_H.R/Communication_Unit; prisijungimo laikas: 2005-08-24

⁸¹ Hoffman P. Human Rights and Terrorism. Human rights quarterly. – USA: The Johns Hopkins University press Vol.26, Nr.4 February 2004, P.932

⁸² Cordell K., Wolff S. The Ethnopolitical Encyclopaedia of Europe, - Palgrave: Macmillan Ltd. 2004. P.666

⁸³ 1999 m. sprogdinimai Maskvoje, kaip ir 2004 m. įvykiai Beslane negali būti vienareikšmiškai priskiriami čėėėnų veiklai, nes nėra oficialiai ištirti, o neoficialiai vertinami kaip RF Federalinių saugumo tarnybų suorganizuoti kompromatai.

asmenims apribojimais. Formavosi civilių milicijos būriai, kurie patruliuodavo gyvenamųjų namų rajonuose ir nebaudžiami smurtaudavo prieš čečėnus.⁸⁴ Taip buvo kuriamas neigiamas visuomenės požiūris į ČRI ir teigiamas į Rusijos politiką joje.

Tarptautiniai apžvalgininkai visgi nelinkę sieti čečėnų, kurių dauguma priklauso nuosaikiąjam islamo *sufi* kryptim, su O. bin Laden (Usama bin Laden) finansuojamais Al-Qaeda islamo fundamentalistais, kaip kad Rusijos vyriausybė siekė įtvirtinti tarptautinės visuomenės požiūrį po 2001 09 11 d. įvykių Amerikoje. Nors ir yra aplinkybių, kurios patrauklios arabų *džihado* (šventojo musulmonų karo prieš kitatikius) savanoriams, tokių, kaip karo vado E. Katabo (Emir Khatib), kuris yra *wahhabi* (fundamentalistinė islamo atšaka) judėjimo lyderis Čečėnijoje,⁸⁵ įsijungimas į kovą prieš RF pajėgas, tačiau fundamentalistai nesudaro lemiančios daugumos ČRI. Situacija gretinama su kašmyrų konfliktu Indijoje – Rusijos Vyriausybė, kaip ir Indijos, stengiasi nukreipti pasaulio dėmesį į sukilėlių sąsąjas su Al-Qaeda ir taip, be suvereniteto Čečėnijos teritorijai suteikimo, atsisako bandymo teisiškai sureguliuoti situaciją.⁸⁶

⁸⁴ Nafeez M. A. The Smashing of Chechnya. Ibid

⁸⁵ Dunlop, J.B. The Islamic Threat // <http://www.hooverdigest.org/984/dunlop.html>; prisijungimo laikas: 2005-08-17

⁸⁶ Guelke A. Democracy and ethnic conflict. Advancing Peace in Deeply Divided Societies. – UK: Palgrave Macmillan Ltd. 2004. P.248

3. Žmogaus teisių pažeidimai

Tarptautinė žmogaus teisių apsaugos teisę sudaro visuma tarptautinių susitarimų, dauguma kurių yra tapę paprotine teise, galiojančia visoms valstybėms, net ir neprisijungusioms prie konkrečių dokumentų. Tarptautinė humanitarinė teisė galioja tik ginkluotiems konfliktams – tiek vidaus, tiek tarptautiniams. Be universaliųjų žmogaus teisių dokumentų (1948 m. *Visuotinė žmogaus teisių deklaracija*, 1948 m. *Konvencija dėl genocido uždraudimo ir baudimo už jį*, 1951 m. *Konvencija dėl pabėgėlių statuso ir jos* 1967 m. *Papildomas protokolai*, 1966 m. *Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas*, 1984 m. *Konvencija prieš kankinimus ir kitokį žiaurų ir nežmonišką elgesį ar baudimą*, 1989 m. *Vaiko teisių konvencija*), 1996 m. Rusijai tapus Europos Tarybos nare jai galioja ir regioniniai dokumentai (*Europos Tarybos Statutas*, 1950 m. *Europos žmogaus teisių konvencija ir jos protokolai*, 1987 m. *Europos konvencija prieš kankinimus prieš kankinimus ir kitokį žiaurų ir nežmonišką elgesį ar baudimą*). Be šių aktų RF priėmusi įsipareigojimus pagal, taip vadinamus, politiškai įpareigojančius dokumentus (1975 m. *Helsinkio Baigiamasis Aktas*, 1989 m. *Vienos Baigiamasis aktas*, 1990 m. *Paryžiaus chartija*, 1990 – 1991 m. *Kopenhagos ir Maskvos Žmogiškojo matmens dokumentai*, taip pat prieš pat Pirmąjį Rusijos – Čėčėnijos karą Budapešte pasirašytas *Politinių – Karinių veiksmų kodeksas*). Visos ESBO narės, tame tarpe ir Rusija, yra priėmusios *Žmogiškojo matmens įsipareigojimus* (Helsinki Summit Declaration, 1992), kurie tiesiogiai įpareigoja.⁸⁷

Humanitarinės teisės srityje RF yra įsipareigojusi pagal svarbiausias 1949 m. *Ženevos konvencijas* ir jos du *Papildomas protokolus*. 1995 m. liepą Rusijos Konstitucinis teismas išaiškino, kad *II Protokolas* apima Čėčėnijos konfliktą, kas sukėlė daug prieštaravimų tarp Rusijos teisininkų, nes taip Teismas čėčėnų kovotojus prilygino pilietinio karo dalyviams, o ne nusikaltėliams. Tačiau *II Protokolas* negali būti taikomas Čėčėnijos konflikte, nes nėra ratifikuotas ir nėra RF teisės dalis.⁸⁸

Masinių žmogaus teisių ir humanitarinės teisės pažeidimų Čėčėnijoje įrodymai dokumentuojami tiek vyriausybinių institucijų, tiek tarptautinių žmogaus teisių apsaugos organizacijų bei nevyriausybinių organizacijų (NVO) pranešimuose: JTO Vyriausias žmogaus teisių komisaras, JAV Valstybės departamento, Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos (ET PA) komitetų, ESBO Pagalbos grupės Čėčėnijoje, Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus komiteto, Human Rights Watch (HRW) pranešimai, Amnesty International, „Medikai be sienų“ (*Medecins sans Frontieres*), Rusijos Prezidento Žmogaus teisių komisijos, pagrindinės Rusijos žmogaus

⁸⁷ Waters.T.R.W. Human rights in Chechnya – a lost Cause? // The second Chechen war/ A.C. Aldis (ed.).- UK: Camberley: Conflict Studies Research Centre, 2000, p.145

⁸⁸ Gaeta P. The Armed Conflict in Chechnya before the Russian Constitutional Court // <http://ejil.org/journal/Vol17/No4/art7.pdf>; prisijungimo laikas: 2005-09-23

teisių apsaugos nevyriausybinės organizacijos Žmogaus teisių centro „Memorial“, Danijos Pabėgėlių Tarybos ir kitų.

Nors Rusija suteikė galimybes į Čėčėniją atvykti atstovams iš Vaikų ginkluotuose konfliktuose ir perkeltųjų asmenų apsaugos organizacijų, taip pat Prievartos prieš moteris uždraudimo komiteto specialiajam reporteriui; RF Vyriausybė kvietė ir atstovus iš Kankinimų uždraudimo komiteto bei Perkeltųjų asmenų priverstinio gražinimo tyrimo grupes, bet šių tyrimų mastas neatitinka realaus tarptautinio tyrimo poreikio apimties.

Galima abejoti atskirų institucijų objektyvumu (pvz.: Rusijos Prezidento įkurtos komisijos), informacijos tikslumu, atsižvelgiant į tai, kad tarptautinių organizacijų veikla Čėčėnijos teritorijoje abiejų karų metu buvo ir tėra stipriai ribojama, tačiau, apibendrinus medžiagą, galima išskirti Čėčėnijoje vykdytų pažeidimų pobūdį ir mastą.

Statistiškai žvelgiant, iki šiol vykę konfliktai pasaulyje pareikalavo maždaug 75 proc. civilių iš žuvusiųjų skaičiaus. Niekas tiksliai niekada nepasakys, kiek civilių žmonių žuvo nuo 1994 m. trunkančiame konflikte Čėčėnijoje. Nuo pat antrojo karo Čėčėnijoje pradžios, Rusijos kariuomenė bombardavo ir apšaudė civilius objektus sukeldama dideles civilių aukas. Rusijos kariuomenės vadovybė ignoravo įsipareigojimus pagal *Ženevos konvencijų* nuostatas dėl karinių taikinių ir parodė mažai dėmesio civilių saugumui. Nepagrįstas bombardavimas pavertė Grozną dykyne, kas simbolizuotų Rusijos bekompromisę brutalią jėgą. Rusijos kariuomenė dažnai nesukurdavo humanitarinių koridorių civiliams palikti kovų teritorijas, juos sulaikydavo spąstuose ištisas savaites, bombarduodavo civilių kolonas, taip sukeldama didelių nuostolių. Žmogaus teisių apsaugos NVO fiksavo didelio masto civilių žudynes Čėčėnijoje. Pasak HRW pranešimų: „tai nebuvo neišvengiamos aukos kare, - tai žudymai, paprasčiausi ir labiausiai nerimą keliantys, ir nėra įrodymų, kad jie liautųsi“.⁸⁹

Neoficialiais duomenimis, per 1994 – 1999 m. karą Čėčėnijoje žuvo virš 120 tūkst. gyventojų.⁹⁰ 2005 m. oficialiai Rusija paskelbė, kad per abu karus Čėčėnijoje žuvo apie 160 tūkst. civilių ir karių, tačiau tik ketvirtadalis jų buvo etniniai čėčėnai.⁹¹ 2001 m. duomenimis visiškai sunaikinta 270 iš 424 kaimų, 14 iš 23 miestų. Žemės ūkio infrastruktūra, naftos gręžiniai, komunikacijos sunaikintos visiškai. Turint omenyje nedidelį Čėčėnijos Respublikos teritorijos plotą 16,000 kv. km., padaryti nuostoliai siekia katastrofai prilygstančius mastus.⁹² Atkreiptinas dėmesys, kad šie faktai ir skaičiai tik labai paviršutiniškai atskleidžia tikrąjį žalos dydį ir žmogaus teisių pažeidimų mastą, nes tikslių duomenų nėra ir sunkiai tikėtina, ar kada bus.

⁸⁹ Waters. T.R.W. Human rights in Chechnya – a lost Cause? // Ibid, P.148

⁹⁰Fehim T. War torn Chechnya. Chechnya human rights report of the Caucasus foundation // http://www.kafkas.org.tr/ajans/War_torn_Chechnya.htm; prisijungimo laikas: 2005-09-12

⁹¹ ELTA. Žuvusiųjų Čėčėnijoje skaičius gali siekti 160 tūkst. žmonių // http://www.politika.lt/index.php?cid=695&new_id=6197; prisijungimo laikas 2005-11-29

⁹² Fehim T. War torn Chechnya. Ibid

Rusijos valdžia neskubėjo traukti už pažeidimus atsakingų asmenų, o pradėtų procesų tyrimai truko ilgai, kol galiausiai būdavo nutraukiami dėl duomenų trūkumo. Tokią situaciją kritikavo ET PA (tiek Pirmojo, tiek Antrojo karo metu), kaip nepriimtina teisėtvarkos padėtį ir Rusijos karių nebaudžiamumą.

Turint omenyje, kad valstybė, pažeidusi tarptautinį įsipareigojimą, atsako už savo žalingą veiksmą prieš nukentėjusiąją valstybę arba, esant tam tikroms aplinkybėms, prieš tarptautinę bendriją apskritai, o nukentėjusioji valstybė gali pareikšti tarptautines pretenzijas, įgyvendinamas remiantis tam tikromis specifinėmis, jei tokių esama, priemonėmis, arba gali siekti trečiosios šalies tarpininkavimo, sutaikinimo procedūros ar teisinio nagrinėjimo.⁹³ Kyla klausimas, kaip Rusija atlygins Čėčėnijoje įvykdytai žmogaus teisių pažeidimais padarytą žalą. Čia būtina paminėti Europos Žmogaus Teisių Teismo pirmuosius 2005 m. vasario 24 d. priimtus tris sprendimus čėčėnų bylose prieš Rusiją⁹⁴. Byloje *Khashiyev ir Akayeva prieš Rusiją* Teismas pripažino Rusijos valstybę kalta pažeidusia EŽTK 2 str. (teisė į gyvybę), 3 str. (kankinimo uždraudimas), 13 str. (teisė į veiksmingą teisinę gynybą), 41 str. (teisė į teisingą atlyginimą dėl Konvencijos pažeidimo) dėl pareiškėjų giminaičių žūties konflikto metu ir neištirtų šio nusikaltimo aplinkybių. Teismas priteisė pareiškėjams viso 46 tūkst. eurų neturtinės žalos. Byloje *Isayeva, Yusupova ir Bazayeva prieš Rusiją* pripažino EŽTK 2 str., 13 str., I Protokolo 1 str. pažeidimus Rusijos karinių pajėgų veiksmais bombarduojant humanitariniu koridoriumi besitraukusius pareiškėjų artimuosius ir stabdant įvykio tyrimą. Teismas byloje priteisė viso 68 tūkst. eurų turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo. Byloje *Isayeva prieš Rusiją*, Teismas pripažino EŽTK 2 str. ir 13 str. pažeidimus, padarytus Rusijos veiksmais bombarduojant Katyr Jurto gyvenvietę 1999 m. ir priteisė viso 55 tūkst. eurų turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo. Didelės apimties sprendimuose Teismas, nekomentuodamas konflikto pobūdžio, akcentavo valstybės pareigą naudoti jėgą tik neišvengiamais atvejais siekiant EŽTK nurodytų apsauginių tikslų ir tik jei tai būtina demokratinėje visuomenėje. Taip pat pabrėžė būtinybę dėti pastangas iširti savo institucijų veiksmais padarytus žmogaus teisių pažeidimus. Šie Teismo sprendimai svarbūs tuo, kad juose Rusijos jėgos panaudojimas pripažįstamas neteisėtu, o įpareigojimai Rusijai laikytis tarptautinės teisės normų įgauna ne tik deklaratyvųjį, bet ir faktiškai veiksmingą pobūdį. Galima tikėtis, kad šie sprendimai yra pirmieji iš daugelio būsiančių priimtais ateityje.

⁹³ Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas. – Vilnius: Eugrimas, 2000. P.28

⁹⁴ EŽTT sprendimai // <http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Case-Law>

3.1. Pagrindinių žmogaus teisių pažeidimai Čečėnijoje

Darbe nesiimama analizuoti, ar Rusijos vykdyti pažeidimai kvalifikuotini kaip nusikaltimai, nes tai reikalauja gilios teisinės analizės ir yra tarptautinių organizacijų ir institucijų kompetencijoje, tačiau pateikiami veiksmai, turintys toliau išskiriamų nusikaltimų požymių.

Masiniai pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių – teisės į gyvybę, sveikatą, judėjimo laisvės, minties ir įsitikinimų turėjimo laisvės pažeidimai Čečėnijoje atkreipė tarptautinės bendrijos dėmesį. Šiurkštūs teisių pažeidimai vykdyti tiek Rusijos Federacinių pajėgų, tiek Čečėnų kovotojų. Tačiau, atsižvelgdami, kad jėgos naudojimo veiksmai iššaukia saviginą ir turėdami omenyje Maskvos iniciatyvą pradėti karą, akcentuosime Rusijos Federacijos kariniais veiksmais įvykdytus pažeidimus. Užsienio spaudoje matomas Rusijos siekis parodyti, kad Čečėnijos pusė kovoja žiauresnėmis priemonėmis, arba bent jau abi konflikto pusės yra lygiai kaltos. Rimčiausi užfiksuoti čečėnų vykdomi pažeidimai (kaip ir smulkiausiai nušviečiami tarptautinėje žiniasklaidoje) apima įkaitų grobimus, tačiau tokie įvykiai, kaip 1996 m. Budionovske ar Kizliare, kai įkantai buvo išžudyti ne grobėjų, o Rusijos pajėgų, atskleidžia rimtesnių pažeidimų kaltininkę. Juolab, įkaitų grobimai dažnai vykdomi atskirų asmenų, o ne čečėnų valdžios nurodymu.⁹⁵ Nuo konflikto pradžios Rusija priekaištavo, kad yra skiriamas nepakankamas dėmesys čečėnų vykdomiems pažeidimams. Pagal HRW: „nemažinant čečėnų vykdomų pažeidimų, svarbu pažymėti, kad pirmine čečėnų vykdomų nusikaltimų priežastimi yra nusikaltimai vykdomi prieš čečėnų civilius gyventojus.“⁹⁶

Konflikto metu tarptautinės bendrijos dėmesį labiausiai patraukė gaunami pranešimai apie Rusijos karinių pajėgų vykdomą čečėnų tautos „etninį valymą“. Ši sąvoka ištvirtino apie 1992 m., vykstant Bosnijos – Hercegovinos karui ir apėmė žmogaus teisių pažeidimų visumą, susijusią su kariniais vienos etninės grupės veiksmais, nukreiptais prieš kitą etninę grupę, gyvenančią toje teritorijoje.⁹⁷ Etninis valymas neatsiejamas nuo kryptingos politinės veiklos, siekiant konkrečių tikslų, nukreiptų prieš diskriminuojamą etninę grupę. JTO 1992 m. priėmė rezoliuciją (A/RES/47/80)⁹⁸ prieš „etninį valymą“ ir rasinę neapykantą, 1998 m. priimtame (įsig. 2002 m.) *Tarptautinio Baudžiamojo teismo statute*⁹⁹ „etnis valymas“ įvardijamas nusikaltimu žmoniškumui. Tarptautinio Baudžiamojo Tribunolo buvusiai Jugoslavijai (TBTBJ) teisėjas A.Kasezė įvardija „etninį valymą“ žmonijos nusikalstamumo viršūne.¹⁰⁰

Genocido sąvoka apibrėžta TBT *Statuto* 6 str. ir 1948 m. *Konvencijoje dėl genocido*

⁹⁵ Faurby I. International Law, Human Rights and the Wars in Chechnya // <http://www.caucasus.dk/publication13.htm>; prisijungimo laikas: 2005-10-02

⁹⁶ Waters. T.R.W. Human rights in Chechnya – a lost Cause? Ibid, P.149

⁹⁷ Drazen P. Ethnic Cleansing - An Attempt at Methodology // European Journal of International Law, Vol. 5 (1994) No. 3, p.342

⁹⁸ JTO dokumentai // <http://www.un.org/documents/ga/res/47/a47r080.htm>; prisijungimo laikas: 2005-09-12

⁹⁹ Tarptautinio Baudžiamojo Teismo statutas // <http://www.un.org/law/icc/statute/romefta.htm>; prisijungimo laikas: 2005-08-17

¹⁰⁰ Welhengama, G. Minorities' Claims: from autonomy to secession. Ibid, P.33

uždraudimo ir baudimo už jį 2 str. – suprantama kaip veiksmai, kuriais ketinama visiškai ar iš dalies sunaikinti kokia nors nacionalinę, etninę, rasinę ar religinę grupę.¹⁰¹

„Etninio valymo“ ir genocido sąvokos – kuo jos skiriasi? JT Generalinės asamblėjos dėl priimtose rezoliucijose 1992 12 18 d. (A/RES/47/147)¹⁰², 1992 12 18 d. (A/RES/47-121)¹⁰³ ir 1994 12 23 d. (A/RES/49/196)¹⁰⁴ pripažinta, kad „etninio valymo“ politika prilyginama vienai genocido normų. 1994 12 23 d. GA rezoliucijoje (A/RES/49/205) „etninio valymo“ apimčiai priskiriama platesnė, nei genocido, sudėtis. Taigi, atsakomybė už „etninio valymo“ vykdymą kyla pagal 1948 m. *Konvenciją dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį*, o pagal TBSTBJ praktiką, kartu ir už karo nusikaltimus bei nusikaltimus žmoniškumui.¹⁰⁵

Čečėnijos konflikto metu Rusijos atstovai dažnai pareiškėdavo savo pasirošimą įleisti nepriklausomas komisijas tirti žmogaus teisių pažeidimus Čečėnijoje, o ypač keliančius nerimą pranešimus dėl „etninio valymo“ operacijų. Visgi, tokie pareiškimai buvo labiau visuomenės nuraminimui, o ne faktiniams veiksams. Tokio formalumo demonstravimą galima įvertinti pagal JT Vyriausios žmogaus teisių komisarės M. Robinson (Mary Robinson) vizitą į Čečėniją 2000 m. pastangos įvertinti karo nusikaltimus ir rusų karių žiaurumą buvo trukdomos jų lydinčių apsaugos būrių: nebuvo leidžiama išvykti iš Grozno į kaimus, kuriuose tarptautiniai žmogaus teisių stebėtojai įtarė vykdomus civilių „valymus“. Jos reikalavimai apžiūrėti sulaikymo centrus („filtracijos stovyklas“) taip pat buvo ignoruojami, kaip ir planai susitikti su Čečėnų vyriausybės atstovais.¹⁰⁶

Kaip atsaką į Vyriausiosios žmogaus teisių komisarės priekaištus dėl vykdomų žmogaus teisių pažeidimų, V.Putino buvo paskirtas Specialusis atstovas žmogaus teisių apsaugai Čečėnijoje, kuris turėjo tirti pranešimus apie žmogaus teisių pažeidimus. Tačiau iš ESBO metinių ataskaitų matyti, kad jo veikla buvo neefektyvi, net neskirta jokių techninių priemonių atlikti tyrimus ir perduoti informaciją Kremlui, o užvedamos baudžiamosios bylos dažniausiai nutraukiamos dėl „įrodymų trūkumo“.

Čečėnijoje gausūs liudijimai apie prekybą įkaitais ir žuvusiais. Tuo atveju, jei šeima neišpirkdavo žmogaus, kol jis gyvas, jis parduodamas nužudytas. Rusijos kariai naudojami čečėnų papročiais, kurie griežtai reikalauja tinkamai palaidoti žuvusį, todėl giminės visais būdais stengdavosi susigražinti palaikus, kad atliktų pareigą. Filtracijos stovyklose nužudytieji būdavo suverčiami į atvirus masinius kapus, kuriuose už išpirką artimieji turėdavo paskutinę galimybę

¹⁰¹ Žmogaus teisės: Tarptautinių dokumentų rinkinys / Sudarė. Mališauskas R. – Vilnius: Mintis, 1991. P.115

¹⁰² JTO dokumentai // <http://www.un.org/documents/ga/res/47/a47r147.htm>;

¹⁰³ JTO dokumentai // <http://www.un.org/documents/ga/res/47/a47r121.htm>;

¹⁰⁴ JTO dokumentai // <http://www.un.org/documents/ga/res/49/a49r196.htm>;

¹⁰⁵ Welhengama, G. Minorities' Claims: from autonomy to secession. Ibid, P.34

¹⁰⁶ Nafeez M. A. The Smashing of Chechnya. Ibid

mirusiuosius atpažinti ir išsivežti.¹⁰⁷ Vis daugėja informacijos apie galimą prekybą vidaus organais, tačiau bet kokie tarptautinių organizacijų tyrimai atsiremia į Rusijos abejingumą ir dezinformaciją.

2001 m. vasarį buvo aptikta pirmoji masinė kapavietė prie Grozno. Vėliau rasta ir daugiau masinių kapaviečių įvairiuose Čečėnijos regionuose, daugiausiai prie buvusių Rusijos karinių dalinių stovyklų. Tarptautinė bendruomenė atkreipė į tai dėmesį, tačiau Rusijos Vyriausybė, kaip visada, nepateikė tiesių atsakymų į ESBO, ET Parlamentinės asamblėjos, JTO, nevyriausybinių žmogaus teisių apsaugos organizacijų užklausimus.¹⁰⁸

Rusija steigė „filtracijos stovyklas“, kurių tikslas buvo atskirti čečėnų „teroristus“ nuo civilių. Remiantis liudininkų pasakojimais ir žmogaus teisių stebėjimo grupių tyrimais, rusų kareiviai stovyklose mušė, prievartavo ir kankino kalinius, kurie buvo suimami dėl menkiausio preteksto, ypač jauni čečėnų jaunuoliai. Apie tokių stovyklų egzistavimą patvirtino ir HRW, kuri pateikė informaciją apie nenusakomus civilių kankinimus, kurie atsikartoja tiek Pirmajame, tiek Antrajame kare, o tai vertintina, tik kaip kad Rusija neatkreipė dėmesio į tarptautinės bendruomenės pastabas Pirmojo karo metu. Pasak HRW Europos ir Centrinės Azijos padalinio vadovo: „Nenusakoma, kas vyksta filtracijos stovyklose. Ir antrame kare vyksta tie patys kankinimai ir blogas elgesys. Rusai negali išsisukti vykdydami pažeidimus antrą kartą.“¹⁰⁹ Pasak HRW atstovo, išreiškiamas susirūpinimas masinių pažeidimų tendencija, kad jauni vyrai yra suimami neapibrėžtam laikui ir neinformuojant artimųjų apie jų laikymo vietą, o dauguma jų taip ir nebegrižta pas savus.¹¹⁰ Oficiali „filtracijų stovyklų“ paskirtis buvo sulaikyti apklausai, o vėliau ir apsaugoti čečėnų tautybės vyrus, kaip tautinės mažumos atstovus, nuo etninės diskriminacijos karo veiksmų metu. Tačiau tai tik primena II Pasaulinio karo metais vokiečių nacionalistų įkurtas koncentracijos stovyklas, kurių oficialus tikslas buvo panašus.

Pagal HRW ilgalaikio tyrimo metu nuo 1999 m. lapkričio mėnesio iki 2000 m. kovo Čečėnijoje ir Ingušijoje atliktas detalias liudininkų apklausas dėl žmogaus teisių pažeidimų Čečėnijoje, HRW užfiksavo rimtus Rusijos karinių dalinių pažeidimus, tame tarpe ir masines žudynes, ir egzekucijas, prievartavimus, plataus masto grobimus, kankinimus filtravimo stovyklose.¹¹¹ Surinkta daugybė liudijimų apie rusų kareivių vykdytus čečėnų moterų ir mergaičių prievartavimus, nors apie tai čečėnės liudija nenoriai, negali išduoti nukentėjusių vardų, nes pagal čečėnų papročius taip pažeminta moteris turi ištekėti už skriaudėjo.¹¹² Šimtai čečėnų civilių, daugiausiai vyrai, laikyti išpirkoms, dažnai nepakenčiamose sąlygose, duobėse

¹⁰⁷Fehim T. War torn Chechnya. Ibid

¹⁰⁸ Ibid

¹⁰⁹ Waters. T.R.W. Human rights in Chechnya – a lost Cause? Ibid, P.148

¹¹⁰ Nafeez M. A. The Smashing of Chechnya. Ibid

¹¹¹ Waters. T.R.W. Human rights in Chechnya – a lost Cause? Ibid, P.146

¹¹² Nafeez M. A. The Smashing of Chechnya. Ibid

žemėje. Pastovūs pranešimai apie dingusius, grobiamus žmones. 2004 m. Čečėnijoje buvo pagrobta maždaug 1700 žmonių, kurių bylos greičiausiai ir liks neištirtos.¹¹³

Neoficialiais duomenimis 1994 – 1996 m. kare filtravimo stovyklose buvo laikoma virš 25 tūkst. žmonių, iš kurių apie 17 tūkst. ten neišgyveno nuo kankinimų arba nesulaukę giminaičių išpirkos. 2001 m. duomenimis šie skaičiai atitinkamai siekė jau 100 tūkst. ir 78 tūkst. žmonių.¹¹⁴ 2005 m. duomenys nekonkretūs dėl Rusijos tebevykdomos dezinformacijos ir tarptautinių tyrimo grupių neįleidimo į teritoriją arba tyrimų sąlygų nesudarymo.

Apibendrinant, Rusijos karinių pajėgų veiksmai konflikto metu turi požymius nusikaltimų tiek žmoniškumui – sąvoka apibrėžta TBT Statute 7 str. – plataus masto ir sistemiškai vykdomi išpuoliai prieš civilius gyventojus; tiek karo nusikaltimų vidaus ginkluotuose konfliktuose – apibrėžta TBT Statuto 8 str. 2 d.(c)-(d) ir Ženevos konvencijų bendrame 3 str. – tyčinis žudymas, kankinimas ar nežmoniškas elgesys su Ženevos konvencijų saugomais asmenimis, taip pat plataus masto nuosavybės, nesančios karine nuosavybe, naikinimas, įkaitų ėmimas. Tarptautinio baudžiamojo teismo statuto RF nėra ratifikavusi, tad už minėtus nusikaltimus galėtų būti baudžiama tik *ad hoc* tribunolo Čečėnijai įsteigimo atveju.

Galima teigti, kad Rusijos pajėgų vykdyti žiaurumai savo apimtimi prilygsta karinių pajėgų veiksmams Balkanuose, kuriems taikytas tarptautinis baudžiamasis procesas – JTO Saugumo Tarybos rezoliucija 1993 m. įsteigtas Baudžiamasis Tribunolas buvusiai Jugoslavijai. Rusijos ekonominė ir karinė galia tegali būti vieninteliu pateisinimu pasyviai Vakarų vadovų reakcijai ir Rusijos vykdomos politikos nebaudžiamumui.

3.2. Pabėgėlių ir perkeltųjų čečėnų tautybės asmenų problema

Žmonės, kurie buvo priversti palikti Čečėniją, turi būti matomi perkeltųjų asmenų (PA) visame Kaukaze visumos atžvilgiu. Nuo 1998 m. šis skaičius siekia virš 1 mln. asmenų iš Azerbaidžiano, Armėnijos, Nagorno - Karabacho, Pietų Osetijos, Abchazijos, Šiaurės Osetijos, Ingušijos, Čečėnijos, Dagestano. Skaičius apima asmenis, kurie bėgo nuo diskriminacijos ir nusikaltimų, vykdomų etniniu pagrindu, kiti nukentėjo nuo nežmoniškų ekonominių pasekmių. Pagal Rusijos teisinę sistemą pabėgėlio sąvoka neapima Rusijos pilietybę turinčių asmenų, tokie asmenys vadinami priverstiniais migrantais – tie, kurie turėjo palikti pastovaus gyvenimo vietą Rusijos Federacijoje dėl prievartos ar persekiojimų, dėl realaus persekiojimo pavojaus rasės, tautybės, religijos ar kalbos pagrindu, dėl priklausymo tam tikros politinėms grupėms, dėl masinių veiksnių prieš asmenis ar jų grupes, masinių viešosios tvarkos pažeidimų, ar kitų

¹¹³ Russian Federation/Chechnya: Human Rights Concerns for the 61st Session of the U.N. Commission on Human Rights // <http://hrw.org/english/docs/2005/03/10/russia10298.htm>; prisijungimo laikas: 2005-11-08

¹¹⁴Fehim T. War torn Chechnya. Ibid

aplinkybių, kurios pažeidžia žmogaus teises.¹¹⁵ Čečėnų pabėgėlių krizė tolygi humanitarinei katastrofai. Dėl nesiliaujančių sprogdimų mažiausiai 200,000 Čečėnijos gyventojų 1999 m. lapkritį turėjo ieškoti prieglobsčio kaimyninėje Ingušijoje. 2000 m. lapkritį Rusija leido JT Vyriausiajam Pabėgėlių reikalų komisarui Sadako Ogata aplankyti pabėgėlių stovyklas. Pavojinga situacija trukdė JT humanitarinėms institucijoms teikti pagalbą pabėgėliams, kurie tapdavo rusų karių kankinimo, tyčiojimosi ir kito netinkamo elgesio objektais. Tūkstančiai pasibaisėtinomis sąlygomis gyveno perpildytose palapinėse, geležinkelio vagonuose, apleistose fermose ir kitose priebėgose, stokdami maisto ir švaraus vandens, medikamentų ir šilumos.¹¹⁶

JT 1951 m. *Konvencija dėl pabėgėlių statuso* įtvirtino, kad valstybės turi garantuoti pabėgėlių teises ieškoti saugumo kitoje šalies dalyje; kad visi pabėgėliai turi būti apsaugoti nuo priverstinio grąžinimo; kad vyriausybės turi pareigą teikti adekvačią pagalbą pabėgėliams ir PA ir užtikrinti galimybę tarptautinėms humanitarinėms organizacijoms tiekti jiems pagalbą. Ankstesni ir dabartiniai Rusijos veiksmai visiškai pažeidžia šiuos principus.

Vien per metus nuo 1999 m. invazijos pradžios buvo nužudyta apie 40 tūkst. civilių, kurie ieškojo prieglobsčio, apie 200 tūkst. čečėnų ieškojo prieglobsčio Ingušijoje, dar apie 170 tūkst. pabėgėlių, daugiausia moterys ir vaikai, kentėjo įkalinti blogų oro sąlygų prie valstybių sienos ir negalintys nei grįžti namo, nei ieškoti prieglobsčio kaimyninėje valstybėje. Nesiliaujantys bombardavimai sukėlė masinius asmenų persikėlimus. A.Maschadovas 1997 m. net kreipėsi į JAV prezidentą B. Klintoną imtis priemonių sustabdyti šį genocidą, nes Rusijos karinė vadovybė siekė savo užsibrėžto tikslo visiškai sunaikinti čečėnų tautą.¹¹⁷ Išnaikinimas atrodo pagrindinė tokio karinių veiksmų žiaurumo priežastis, kaip parodo Katyr Jurto pavyzdys.

2000 m. vasario 4 d. Rusų oro pajėgos tikslingai surengė Katyr Jurto kaimo antpuolį, kuriame, paskelbtame „saugia zona“, be 8 tūkst. gyventojų glaudėsi apie 25 tūkst. čečėnų pabėgėlių ir perkeltųjų asmenų. Bombardavimą trumpam sustabdę, federaciniai būriai susodino pabėgėlius į autobusus ir pažadėjo užtikrinti saugų koridorių kolonai, kuri pajudėjo į Achoi Martano miestą su baltų vėliavų ženklais, kaip pagal humanitarinės teisės taisykles priklauso pabėgėlių kolonai. Už kelių kilometrų nuo Katyr Jurto kolona buvo apšaudyta. Liudininkų teigimu, šiame puolime rusų pajėgos prieš civilius naudojo vakuumines bombas, pažeidžiančias plaučius, kurios yra uždraustos Ženevos konvencijomis.¹¹⁸

Ši pasala vienareikšmiškai vertinama kaip karo nusikaltimas, kuris yra vienas žiauriausių, tačiau visgi tik vienas iš daugelio Rusijos – Čečėnijos karo epizodų.

2004 m. Europos Tarybos PA priėmė rezoliuciją 1404 (2004)¹¹⁹, kurioje išreiškė susirūpinimą dėl blogų stovyklų sąlygų Ingušijoje, kuriose glaudėsi apie 50 tūkst. pabėgėlių ir PA iš Čečėnijos; dėl faktų, kad pabėgėliai yra verčiami grįžti į Čečėniją, kur humanitarinė ir

¹¹⁵ Blandy, C. Chechen connections: An End to Conflict in Chechnya? Ten pat, P.28

¹¹⁶ Waters. T.R.W. Human rights in Chechnya – a lost Cause? Ibid, P.149

¹¹⁷ Nafeez M. A. The Smashing of Chechnya. Ibid

¹¹⁸ Ibid

¹¹⁹ Europos Tarybos PA dokumentai //http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/TA04/ERES1404.htm; prisijungimo laikas: 2005-10-20

saugumo padėtis dar kritinė; dėl pabėgėliams ir PA įvestų leidimų sistemos, kas apsunkina šių asmenų laisvą judėjimą. Rezoliucijoje RF raginama susilaikyti nuo spaudimo šiems asmenims grįžti į Čečėniją; dėti pastangas užtikrinant pabėgėlių saugumą ir būtinas gyvenimo sąlygas; supaprastinti biurokratinės kliūtis tarptautinėms organizacijoms teikti pagalbą ir vykdyti stebėjimo misijas; ieškoti būdų kuo greičiau spręsti konfliktinę situaciją regione. Rezoliucija atspindi ankstesniuose ET PA dokumentuose išreikštą susirūpinimą ir raginimus, o tuo pačiu ir nekintančią situaciją ir Rusijos nereagavimą.

Susidaro įspūdis, kad tarptautinė bendruomenė yra labai sunerimusi dėl nesiliaujančių šiurkščių žmogaus teisių pažeidimų, taip pat kad yra pakankamai informuota apie situaciją Čečėnijos Respublikoje. Tačiau įpareigojančių teisinių sankcijų nebuvimas ir susilaikymas nuo bet kokių politinio ar ekonominio pobūdžio apribojimų rodo tarptautinės bendruomenės atsiribojimą nuo situacijos, kas tarsi parodo tarptautinės teisės dar kol kas utopinį universalumą ir privalomumą, taip paliekant problemos sprendimą savieigai, ar, geriausiu atveju, ateities valdžių sprendimams.

3.3. Tarptautinių organizacijų ir užsienio valstybių vaidmuo konflikto teisinio sureguliuavimo procese

Jau 1995 m. sausio 6 d. Tarptautinis Teisingumo Teismas pasmerkė neproporcingą Rusijos pajėgų naudojimą prieš civilius Grozne. Teismas pareiškė, kad Rusijos armija šiurkščiai pažeidė neginkluotų civilių teisę į gyvybę.¹²⁰ 1996 m. kovo mėn. Pranešime ESBO Pagalbos grupė Čečėnijoje teigė, kad apgyvendintų teritorijų antpuoliai turi būti vertinami kaip karas prieš civilius.¹²¹ Rusijos pajėgų vykdytus didžiausio masto šiurkščiausius pažeidimus akcentavo tiek Europos Tarybos Parlamentinė Asamblėja, tiek HRW, kaip ir kitos humanitarinės NVO.

Tiek Pirmojo, tiek Antrojo Rusijos – Čečėnijos karo metu Rusijos politiniai vadovai nuosekliai tvirtino, kad konfliktas yra Rusijos vidaus reikalas, kuriame užsienio valstybės negali turėti jokios įtakos. Liūdniausia, kad užsienio valstybių vadovai atvirai arba numanomai priėmė tokią Rusijos poziciją. Žmogaus teisių, kaip ir tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimus laikyti valstybės vidaus reikalu reikėtų ne tik politinę problemą, bet ir didelius prieštaravimus tarptautinėje teisėje. Taip tarsi būtų nuneigiamas požiūris, pagal kurį įtvirtinamas tarptautinių žmogaus teisių apsaugos normų visaapimantis pobūdis ir įsipareigojimų privalomumas, aiškiai įtvirtintas tiek JTO GA rezoliucijose, tiek Tarptautinio Teisingumo teismo sprendimuose, tiek

¹²⁰ Nicolas M. L. Bovay, "The Russian Armed Intervention in Chechnya and its Human Rights Implications", *International Commission of Jurists - The Review*, 54, 1995, p. 34, op.cit. Svante E. Cornell, "International Reactions to Massive Human Rights Violations: The Case of Chechnya", *Europe-Asia Studies*, Vol. 51, No. 1, 1999, p. 88.

¹²¹ ESBO dokumentai // <http://www.osce.org/documents>; prisijungimo laikas: 2005-09-17

1993 m. *Vienos deklaracijoje ir Veiksmų plane*. Europoje ši požiūrį patvirtina jau minėti Helsinkio baigiamojo akto, Žmogiškojo matmens konferencijų dokumentai.

Verta smulkiau paanalizuoti atskirų tarptautinių (tarpvalstybinių) organizacijų, kurių veikla apima žmogaus teisių apsaugą, požiūrį į konfliktą, priemones siekiant sureguliuoti situaciją ir tuo tikslu priimtus dokumentus.

Europos Tarybos Parlamentinė Asamblėja (ET PA) 1995 m. griežtai pasmerkė (nuomonė Nr. 193 (1996), rezoliucijos Nr. 1055 (1995), Nr. 1201 (1999), rekomendacija Nr. 1444 (2000)) neadekvatų ir neproporcingą [*indiscriminate and disproportionate*] Rusijos karinių pajėgų jėgos naudojimą prieš civilius, ypač išreiškė susirūpinimą dėl 1995 m. gruodžio įvykių Gudermese ir Pervomajsko kaime, - kad Rusija tinkamai nepasirūpino įkaitais ir panaudodama jėgą sukėlė daug aukų ir taip pažeidė pagrindinius žmogaus teisių principus, kurių Rusija, kaip ET narė, įsipareigojusi laikytis; t.p. Ženevos konvencijas, II Papildomąjį protokolą, ESBO Politinių – karinių veiksmų saugumo atžvilgiu kodeksą. 1999 m. gruodžio 06 d. Rusijos Komisarui Čečėnijoje išleidus ultimatumą, kuriame paskelbta, kad iki gruodžio 11 d. Grozno gyventojams bus paliktas atviras humanitarinis koridorius pasitraukti iš sostinės, o po šios datos visi likę bus laikomi banditais - teroristais ir bus sunaikinti artilerijos ir bombardavimų. ET Parlamentinės Asamblėjos biuras 1999 m. gruodžio 13 d. pareiškė, kad Rusijos neadekvatus ir neproporcingas jėgos naudojimas pažeidžia Europos žmogaus teisių konvenciją, kurios Rusija, kaip ET narė, privalo laikytis, o nesiliaujantys įsipareigojimų pažeidimai gali sukelti svarstymus dėl Rusijos narystės ET. Ultimatumas buvo atšauktas, tačiau tai nelėmė karinių veiksmų sustabdymo. Tai, kad RF Saugumo Tarybos veiksmai nepavaldūs parlamentinei kontrolei, pripažinta prieštaravimu demokratiniais teisės viršenybės standartams, todėl siūlyta priimti RF Konstitucijos atitinkamus pakeitimus. Atsižvelgiant į tai, kad regione taika negali būti pasiekta be politinio sprendimo ir derybų, nesilaikant demokratijos vertybių, bei atidėliojant politinių, teisinių ir ekonominių reformų vykdymą, PA skatino nedelsiant teisinėmis priemonėmis nutraukti karinius veiksmus ir spręsti konfliktą taikiomis derybomis. 2000 m. sausio mėnesį, po serijos vizitų Maskvoje, Dagestane, Čečėnijoje, Ingušijoje, ET PA pasmerkė karinių operacijų veiksmus Čečėnijoje kaip absoliučiai nepriimtinius dėl tragiškų pasekmių didžiuliam skaičiui Čečėnijos civilių.¹²² 2000 m. balandžio mėnesio pranešime ET PA Žmogaus teisių komiteto pranešime skelbiama: “<...> Čečėnijos pusės vykdomų žmogaus teisių ir humanitarinės teisės pažeidimų apimtis nė iš tolo neprilygsta dideliame Rusijos vykdomų pažeidimų žiaurumui ir mastui, juolab Rusija yra EŽTK dalyvė, įsipareigojusi ginti tas žmogaus teises, kurias ji pažeidžia. Tai daro situaciją labai rimta.”¹²³ ET EP taip pat skatino ESBO dėti pastangas rasti

¹²² Waters. T.R.W. Human rights in Chechnya – a lost Cause? Ibid, P.146

¹²³ Europos Tarybos dokumentai // <http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/doc00/EDOC8700.HTM>; prisijungimo laikas: 2005-08-24

taikų problemos sprendimą, tarptautines organizacijas prisidėti teikiant humanitarinę pagalbą, o RF Vyriausybę sudaryti visas sąlygas šios pagalbos teikimui.

ET Žmogaus teisių komisaro Alvaro Gil Robles pateiktuose pranešimuose ir 2002 m. rekomendacijoje (CommDH(1999)1, CommDH(2000)1, CommDH(2001)3, CommDH(2002)2, CommDH/Rec(2002)1, CommDH(2003)5)¹²⁴ Rusijos vykdomas antiteroristines operacijas įvertino kaip be abejonės turinčias vidinio ginkluoto konflikto bruožų, tačiau pripažino, kad bet koks karas lemia žmogaus teisių pažeidimus, tiek kariaujančiųjų, tiek nekaltų civilių aukomis ir apribojimais. Komisaras įvardijo nežmoniškas sąlygas, kuriomis gyvena perkeltieji asmenys ir sulaikytieji, nepriklausomų žurnalistų suėmimo atvejus dėl jų vykdomų tyrimų Čečėnijoje. Pažymėdavo blogą infrastruktūros padėtį, neefektyvų Čečėnijos prokuratūros ir Specialiojo atstovo žmogaus teisėms darbą tiriant skundus dėl dingusių asmenų. 2002 m. Rekomendacijoje išreiškė susirūpinimą dėl etninio valymo atvejų Aleroj kaime 2001 m., ko priežastimi tapo RF Prezidento *Dekretas dėl asmenų gyvenamosios vietos registracijos kontrolės įvedimo siekiant apsaugoti piliečių teises*. To pasekoje prasidėjo masiniai areštai, patikrinimai, kurie vykdomi pažeidžiant visas procesines taisykles ir žmogaus teises, nesilaikant terminų ir kitų sąlygų. Komisaras, įvertinęs humanitarinę padėtį, Europos Tarybai nurodė 300 tūkst. JAV dolerių paramos Čečėnijai būtinybę komunikacijos priemonių ir transporto atkūrimui. Taip pat visuose pranešimuose pažymėjo, kad regione neįmanoma taika be politinių sprendimų. Apibendrinant, situacija rodė, kad Rusijos politikos Čečėnijoje progresas nevyksta, po neištiriamų išpuolių Rusijoje ir kaimyninėse šalyse tik didėja čečėnų tautybės asmenų persekiojimų mastai ir padariniai.

Jungtinių Tautų Organizacija. Narystė JTO tapo galutiniu valstybės nepriklausomybės simboliu ir priežastimi įsijungti į tarptautinę bendruomenę. 1999 12 08 d. *Jungtiniame pareiškime dėl Čečėnijos* JT Vyriausioji Žmogaus teisių komisarė, ET Generalinis sekretorius ir ESBO Vyriausiasis tautinių mažumų komisaras išreiškė jų gilų susirūpinimą dėl civilių padėties Grozne. Jie pabrėžė, kad RF įsipareigojimai pagal tarptautinę teisę ir humanitarinę teisę reikalauja griežto šių standartų vykdymo, esant bet kokiai motyvacijai, bet kuris policijos ar saugumo veiksmas neturi pažeisti pagrindinių žmogiškumo principų.¹²⁵ 2001 04 20 d. JTO Žmogaus teisių komisija priėmė *rezoliuciją (2001/24)*¹²⁶ dėl situacijos Čečėnijos Respublikoje ir Rusijos Federacijoje, į kurią RF Užsienio reikalų ministras atsakė, kad RF neįpareigojama šios rezoliucijos, kuri pateikė neobjektyvų ir neatitinkantį situacijos vaizdą. Rezoliucijoje smerkiamas čečėnų vykdomas įkaitų grobimas ir kovos būdai naudojant žemės minas, tačiau didesnis

¹²⁴ Europos Tarybos Žmogaus teisių komisaro dokumentai // http://www.coe.int/T/E/Commissioner_H.R/Communication_Unit/; prisijungimo laikas: 2005-08-24

¹²⁵ Waters. T.R.W. Human rights in Chechnya – a lost Cause? Ibid, P.147

¹²⁶ JTO Vyriausiojo žmogaus teisių komisaro dokumentai // <http://ap.ohchr.org/Documents/mainec.aspx> ;

dėmesys atkreipiamas į Rusijos jėgos naudojimą pažeidžiant humanitarinę teisę ir pagrindinius žmogaus teisių apsaugos principus. Atsižvelgiant į šią rezoliuciją, JT Vyriausioji žmogaus teisių komisarė 2002 vasario 26 pateikė *ataskaitą* (E/CN.4/2002/38)¹²⁷, kurioje rekomendavo atlikti nepriklausomą tarptautinį tyrimą, atsižvelgiant į Rusijos kompetentingų pasiaiškinimų dėl vykdomų žmogaus teisių pažeidimų trūkumą. JT Saugumo Taryba Čėčėnijos klausimu nėra priėmusi nė vieno dokumento, kas nėra stebėtina, atsižvelgiant tiek į Rusijos, kaip pastoviosios ST narės dalyvavimą, tiek į privalomą ST rezoliucijų pobūdį. 2001 m. rugsėjo 28 d. priimta rezoliucija (1373), įpareigojanti visas JTO nares kovoti prieš terorizmą ir nurodanti platų ribotinių veiklų, prieš kurias valstybės turėtų dėti pastangas, ratą.¹²⁸ Ši rezoliucija tik sustiprino V.Putino „antiteroristinės“ programos Čėčėnijoje pateisinimą.

ESBO Pagalbos grupė Čėčėnijai (PG) įsteigta Nuolatinės Tarybos 1995 m. balandžio 11 d. 2001 m. grupės mandatas pakeistas į kasmet atnaujinamą. Vakarų kritika Rusijos politikai tapo pagrindiniu klausimu 1999 m. ESBO suvažiavime Stambule. B. Jelcinas pareiškė, kad NATO veiksmai prieš Jugoslaviją nepalieka moralinės teisės kritikuoti Rusiją dėl Čėčėnijos. Kadangi tarptautinė bendrija oficialiai vis dar laikė Čėčėniją RF subjektu, ESBO Pagalbos grupei įkurti ir veikti reikėjo Rusijos sutikimo. Visgi Stambulo suvažiavime Maskva sutiko, kad ESBO Pirmininkas atvyktų į Šiaurės Kaukazą ir būtų suteiktas mandatas ESBO Pagalbos grupei Čėčėnijoje. 2002 m. ESBO PG buvo vienintelė, nepriklausomai atstovaujanti tarptautinę organizaciją Čėčėnijoje. Grupės mandatas apėmė užduotis skatinti pagarbą žmogaus teisėms, demokratiškas institutus ir principus vystymą, įskaitant vietos valdžios institucijų atkūrimą; humanitarinės pagalbos tiekimo skatinimą; pagalbą užtikrinant kuo greitesnį pabėgėlių ir perkeltųjų asmenų grįžimą; pagalbą taikiai spręsti krizę ir stabilizuoti padėtį Čėčėnijoje, atsižvelgiant į Rusijos Federacijos teritorinio vientisumo principą, ESBO principus, ir užtikrinti dialogą bei derybas siekiant nutraukti ugnį ir pašalinti įtampos šaltinius; teisėtumo, visuomenės saugumo ir teisėtarkos palaikymo mechanizmų kūrimą.¹²⁹ ESBO *metiniuose pranešimuose* (SEC.DOC./1/95, SEC.DOC./1/97, SEC.DOC./2/98, SEC.DOC./2/99, SEC.DOC./5/00, SEC.DOC./2/01, 2002, 2004 metų pranešimai)¹³⁰ pateikiamos Pagalbos grupės Čėčėnijoje veiklos apibendrinimai. Grupė tarpininkavo tarp RF Vykdamosios valdžios atstovams ir Čėčėnų prezidento Dž.Dudajevu 1995 m. birželio 30 d. pasirašant susitarimą dėl karo veiksmų užbaigimo ir skubaus karinių belaisvių išlaisvinimo, karių išvedimo. Tačiau susitarimas nebuvo vykdomas dėl nesiliaujančių susirėmimų. 1997 m. sausio 27 d. PG atliko prezidento ir parlamento rinkimų Čėčėnijoje stebėjimą. Vėliau dalyvavo minų valymo projekte, fiksavo įkaitų ėmimo atvejus ir tarptautinės

¹²⁷ Ten pat

¹²⁸ A Year of Loss: Reexamining Civil Liberties Since September 11th // http://www.humanrightsfirst.org/us_loss/loss_ch5b.htm; prisijungimo laikas: 2005-08-24

¹²⁹ Žalimas D. ESBO trumpalaikė rinkimų Čėčėnijoje stebėjimo misija // ten pat, P.176

¹³⁰ ESBO dokumentai // <http://www.osce.org/documents/>; prisijungimo laikas: 2005-10-11

humanitarinės pagalbos trukdymus. Nepaisant intensyvių apsaugos priemonių, 1998 m. PG buvo priversta evakuotis iš Grozno į Maskvą. PG teikė informacinę pagalbą Pasaulio maisto programai (PMP), kuri nuo 2000 m. teikė humanitarinę pagalbą apie 300 tūkst. žmonių Čečėnijoje ir apie 75 tūkst. perkeltųjų asmenų Ingušijoje. GP intensyviai dirbo su Čečėnijos prokuratūra, gaudama informaciją ir vietinių gyventojų skundus dėl dingusių ir nužudytų asmenų. Nuo 2001 m. birželio PG priiminėjo skundus, kurių tyrimas buvo perduodamas RF Prezidento specialiajam atstovui žmogaus teisių apsaugai Čečėnijoje, Čečėnijos Prokurorui, Žmogaus teisių NGO. Perkeltųjų asmenų srityje steigė laikinuosius apgyvendinimo centrus, į kuriuos kėlė PA iš visos Čečėnijos ir Ingušijos. Su Turkijos Vyriausybės, Vokietijos kompanijų parama buvo steigiamos vaikų priežiūros įstaigos, Estijos Vyriausybės paramos dėka perkeltiesiems asmenims buvo rengiami kvalifikacijos kursai, Šveicarijos Vystymo ir bendradarbiavimo programa parėmė vaikų žieminių drabužių siuntas. Didžiosios Britanijos parama ir Rusijos NVO „Memorial“ iniciatyva buvo įsteigtas socialinės paramos centras Grozne, Norvegijos Pabėgėlių centras inicijavo žmogaus teisių dėstymą Čečėnijos mokyklose. PG parengė Čečėnijos milicijos apmokymų programą. Kita PG veiklos sritis – visuomenės ryšių, švietimo, kultūros atkūrimas, kuris apėmė tiek Pilietiško jaunimo forumo „Jaunoji karta už taiką ir Čečėnijos Respublikos atstatymą“ surengimą. Su JAV, Suomijos, Austrijos, Kanados parama Grozne veikiančios aukštosios mokyklos aprūpintos minimaliai būtinomis priemonėmis. PG taip pat vystė ryšius su Islamo bendruomenės Čečėnijoje atstovais, tame tarpe ir Čečėnijos dvasiniu lyderiu.

Europos Sąjunga (ES) savo 1999 m. gruodžio 10 d. deklaracijoje¹³¹ Čečėnijos kvietė peržiūrėti ES Bendrosios strategiją dėl Rusijos, taip pat padaryti porą pakeitimų ES – Rusijos Partnerystės ir bendradarbiavimo sutartyje. ES taip pat kvietė ESBO ir Europos Tarybą peržiūrėti jų bendradarbiavimą su Rusija. Kitos rezoliucijos: 1999 10 07 d. dėl karo Čečėnijoje; 1999 11 18 d. dėl Čečėnijos; 2000 01 20 d. dėl situacijos Čečėnijoje; 2000 02 17 d. dėl žurnalisto Andrej Babitsky bylos, žiniasklaidos teisės ir žmogaus teisių pažeidimų Čečėnijoje; 2000 03 16 d. Nr. 0271/2000 dėl žmogaus teisių ir humanitarinės teisės pažeidimų Čečėnijoje.¹³² ES pozicija, pasak literatūroje vyraujančios nuomonės, tiesiogiai įtakojama JAV, todėl ir apsiribojo tik deklaratyvaus pobūdžio pareiškimų teikimu. Juolab, kad sprendamos svarbiausius politinius klausimus, tarptautinės organizacijos paprastai neturi savo savarankiškos ir atskiros nuo valstybių – narių nuomonės, o ES ne išimtis.

1999 m. JAV išskėlė penkis pagrindinius politikos, susijusios su RF ir Čečėnijos

¹³¹ The Millennium Declaration adopted by The European Council in Helsinki on 10 and 11 December 1999 // http://europa.eu.int/council/off/conclu/dec99/dec99_en.htm#external; prisijungimo laikas: 2005-10-06

¹³² ES Parlamento dokumentai // http://www.europarl.eu.int/comparl/afet/droi/others/list_resolutions_europe.htm; prisijungimo laikas: 2005-10-11

konfliktu, aspektus :¹³³ 1)kad prievartos plitimas regione yra priešingas kiekvieno interesams, išskyrus separatistų, kurie prievarta siekia savo politinių tikslų; 2) Rusijos 1994-1996 m. karas Čečėnijoje parodė, kad gali būti grynai karinis problemos sprendimo būdas, o turi būti dedamos pastangos vystyti politinį dialogą; 2) visos konflikto šalys turi vengti neadekvataus ir neproporcingo jėgos naudojimo, kas galėtų pakenkti nekaltiems civiliams; 3)Rusijos pažanga vystant pilietinę visuomenę, apimančią demokratiją ir teisės viršenybę, atsidurs pavojuje, jei bus keliamos neigiamos pasekmės saviems piliečiams dėl jų etninės kilmės ar religijos; 4) gindama savo teritoriją, Rusija turėtų skirti papildomą dėmesį ir gerbti kaimyninių šalių nepriklausomybę ir saugumą, ypač Gruzijos ir Azerbaidžiano. JAV Žmogaus teisių ir karo nusikaltimų pareigūnas D. Šeferis (David Scheffer) išreiškė savo pergyvenimus, kad susirūpinimas dėl Čečėnijos nustumiamas susirūpinimo kitais dalykais. 2001 m. buvo pripažinta, kad Rusija susiduria su didele terorizmo grėsme, kaip parodė gyvenamųjų namų sprogdinimai Maskvoje, ir kad Rusija turi teisėtą teisę naudoti jėgą pasipriešinti terorizmo grėsmei savo sienų ribose. Galima apibendrinti, kad JAV išreiškė bendro pobūdžio pastebėjimus, o RF finansavimas išreiškė bendradarbiavimą prieš terorizmą. Y. Dintstein esminiu klausimu iškėlė tai, ar užsienio valstybė, neteisėtais būdais įtakojanti tautos išsilaisvinimą, gali įsiterpti konflikte su valstybe kaip palaikanti tą tautą ir stojanti prieš „kolonializmą“. 1970 m. JTO Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr.1514 (XV), atkartodama 1965 rezoliuciją Nr. 2131, skelbia, kad „jokia valstybė negali organizuoti, padėti, kurstyti, finansuoti, skatinti arba toleruoti ardomąją, teroristinę ar ginkluotą veiklą, kuria siekiama <...> kištis į pilietinius neramumus kitoje valstybėje“.¹³⁴ Tačiau JAV neišreiškė jokio nepasitenkinimo dėl 1990 m. CFE sutarties sulaužymo įvedant didžiules pajėgas į Kaukazą,¹³⁵ o Rusijai susilaikant nuo prieštaravimų Afganistano ir Irako situacijose, galima spręsti apie abipusį interesų patenkinimą.

Vokietijos vyriausybė advokatavo 1999 m., kad ESBO Paramos grupė Čečėnijoje dėtų pastangas Maskvoje tarpininkauti derybose. Berlynas taip pat rekomendavo, kad visos šalys priimtų ES pasiūlymą tarpininkauti. Vokietija ragino Rusiją bendradarbiauti su vietine valdžia Šiaurės Kaukaze, o tarptautinėms organizacijoms padėti pabėgėliams dėl konflikto Čečėnijoje ir Dagestane. Tai atspindi standartinę Vakarų poziciją, susilaikant nuo aktyvių veiksmų, skatinamas politinio kompromiso ieškojimas. Prancūzijos Užsienio ministras A. Jupe (Alain Juppe) yra pažymėjęs, kad Rusijos elgesys prieštarauja Elgesio kodeksui kurį ši pasirašė 1994 m.

¹³³ JAV Valstybės sekretoriaus pasisakymai // http://secretary.state.gov/www/statements/1999_index.html; prisijungimo laikas: 2005-11-25

¹³⁴ Dintstein, Y. War, aggression and self-defence. 2nd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 1994. P.168

¹³⁵ Blandy Charles. Chechen Caravan Trails. - Conflict Studies Research Centre, P21, 1996, p.13

ESBO suvažiavime, todėl ES turėtų neleisti skubaus sutarties dėl bendradarbiavimo prekyboje ratifikavimo ir taip būtų pažeisti ekonominiai santykiai.¹³⁶

Kinija išreiškė savo paramą Rusijai, nes pati turi tris „čečėnijas“ – Taivanį, Sinkiangą, ir Tibetą. Indija turi tokį Kašmyrą, tad irgi tik sveikino sėkmingai vykstančią „antiteroristinę kampaniją“ ir išsakė pritarimą kovai ir prieš religinį ekstremizmą bei separatizmą.¹³⁷ NVS šalys arba rėmė RF vykdomą politiką, arba neparodė savo opozicinės nuomonės, nors visos pripažino, kad tai Rusijos vidaus reikalas. Gruzijos ir Azerbaidžiano santykiai su Rusija vertintini kaip įtempti, nes RF įsitikinimu, šios valstybės remia čečėnų kovotojus. Nors Gruzija yra tai oficialiai paneigusi, siūlė savo tarpininkavimo paslaugas, pabrėždama, kad Gruzijos ir Čečėnijos santykiai liks RF konstitucijos rėmuose, tuo patvirtindama, kad ČRI yra RF vidaus reikalas.¹³⁸

Rusijai tapo būtina atsižvelgti į galimą izoliaciją iš musulmonų valstybių pusės, nors ši grėsmė ir galimos pasekmės nebuvo tokia didelė kaip iš Vakarų. Čečėnų krizė nesukėlė didelių problemų su Iranu, nepaisant Teherano kritikos dėl prieštaringos Rusijos ir Irano strategijos interesų. Maskvos ryšiai su *Talebano judėjimu* Afganistane buvo menki, tad ir žadamas Čečėnijos nepriklausomybės pripažinimas mažai įtakoją santykius. Juolab, kad Talebano režimas jau yra izoliuotas, pripažintas tik trijų valstybių ir JT sankcijų subjektas, tad nekelia grėsmės, kad juo paseks kitos musulmonų tautos. Taigi, iš esmės santykiai su kitomis valstybėmis dėl Čečėnijos konflikto nekito, o kaip tik numatė Rusijos reikšmės tarptautinėje arenoje padidėjimą konflikto sureguliuavimo atveju.¹³⁹ Gal todėl Rusija ėmė vis aiškiau prieštarauti tarptautinei bendrijai, kad ši susidarė neteisingą konflikto vaizdą; kad ji kovoja prieš terorizmą, o vykdomi pažeidimai nėra didelio masto, atsitiktiniai; kad panaši situacija vyko Š.Airijoje. Rusija mėtėsi tarp aiškinimų, kad tai jos vidaus reikalas ir tarp pritarimo, kad tarptautinės organizacijos turi stebėti žmogaus teisių pažeidimus Čečėnijoje ir tarpininkauti ieškant politinio sprendimo.¹⁴⁰ Kaip atsaką į tarptautinių organizacijų kritiką, Rusija kaltino žiniasklaidą objektyvumo trūkumu, prikišinėjo NATO karinių operacijų Kosove analogiją, kaltino mažu dėmesiu čečėnų vykdomiems pažeidimams ir reikalauja, kad Rusijai nebebūtų aiškinama, ką daryti iš šalies. Neoficialią Vakarų šalių nuomonę išreiškė pesimistiniai pastebėjimai, kad Čečėnija galiausiai prarado šansą išsikvoti nepriklausomybę, o Rusija užžiebė ilgai ir plačiai pasklisiantį tarptautinio terorizmo ir islamo - ekstremistinį judėjimą.¹⁴¹ Čečėnijoje susiklostė nebaudžiama situacija, kai RF pajėgos gali elgtis su čečėnais – tiek kovotojais, tiek civiliais, nepaisydamos

¹³⁶ Defense and security studies. Leaders for the 21st century. – Washington: George C.Marshall Center for Security studies, 1998. P.92

¹³⁷ The second Chechen war/ A.C. Aldis (ed.). Ten pat, P.137

¹³⁸ Ibid, P.138-139

¹³⁹ Ibid, P.134

¹⁴⁰ Ibid, P.133; A Critical Analysis of Western Realpolitik. The Case of Russia and Chechnya //

<http://www.hrvc.net/htmls/westcomment.htm>; prisijungimo laikas:2005-08-17

¹⁴¹ Blandy, C. Chechnya: two federal interventions an interim comparison and assessment. – Camberley: Conflict Studies Research Center, 2000. P.48

tarptautinės teisės. V. Putino valdžios efektyviai suorganizuota nukreipianti prieš čečėnus televizijos ir spaudos kampanija iki šiol veikia kaip efektyvi dezinformacijos priemonė. Vakarų vieningo, efektyvaus atsako trūkumas išreiškia vyraujančią pragmatizmą, kas ne visai atitinka tarptautinės teisės principus, iškeliančius žmogaus teises aukščiau kitų interesų. Krizė Čečėnijoje nesulaukė tokio Vakarų pasmerkimo, kaip, sakysim, Kosovo konfliktas, nors žmogaus teisių pažeidimo mastai ne mažesni. Tiek Europos, tiek JAV pozicija vienoda – Rusija ekonomiškai yra per svarbi valstybė, kad dėl Čečėnijos klausimo būtų gadinami tarpusavio santykiai. „Kovos prieš terorizmą“ įvardijimas davė ne tik progą ignoruoti nepriklausomų tarptautinių organizacijų susirūpinimą, bet ir plėtoti santykius su Rusija keičiantis informacija bei remiant antiteroristines programas finansiškai.

Lietuvos vaidmuo tarptautinės bendrijos apimtyje yra išskirtinis pradedant tuo, kad Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimas 1991 m. drąsinau paveikė ir Čečėnijos nepriklausomybės judėjimą. Konflikto metu Lietuvos valdžios, ypač Seimo narių iniciatyva, buvo siekiama padėti Čečėnijai tarpininkaujant, teikiant demokratiškumo siekimo patirtį. Drauge su kitų valstybių parlamentų grupėmis, Lietuva dalyvavo Čečėnijos palaikymo akcijose. Seimo priimti dokumentai: 1995 01 17 d. rezoliucija Dėl Lietuvos saugumo ir paramos Čečėnijai,¹⁴² kurioje LR Vyriausybė raginama kreiptis į tarptautines organizacijas, ginančias žmogaus teises, spręsti šį konfliktą taikiomis priemonėmis; sustiprinti Lietuvos sienų apsaugą ir karinių pasirengimą; suteikti paramą visuomeninėms organizacijoms, kurios rūpinasi humanitarine pagalba nukentėjusiesiems nuo karo veiksmų Čečėnijoje. 1999 12 21 d. rezoliucija Dėl viešo ir visapusiško Čečėnijos problemos sprendimo¹⁴³, LR Seimas pakartotinai reikšdamas didelį susirūpinimą dėl Rusijos karo Čečėnijoje ir padėties, siūlo LR Vyriausybei inicijuoti Čečėnijos statuso svarstymą Jungtinių Tautų Organizacijos Specialiajame politikos ir dekolonizacijos komitete. 2004 gruodį inicijuotas Seimo Tarparlamentinių ryšių grupės su Čečėnijos Respublika Ičerija sudarymas. Vilniuje įsikūrusi Čečėnijos Respublikos Ičerijos informacinė ir kultūrinė atstovybė, kuriai vadovauja Aminat Saijeva. Buvęs Seimo narys Algirdas Endriukaitis yra Tarptautinės parlamentarų grupės Čečėnijos problemoms generalinis sekretorius. Nepaisant daug Rusijos kritikos sulaukiančios Lietuvos paramos Čečėnijai, oficiali LR pozicija nesiskiria nuo likusios tarptautinės bendrijos, kas neabejotinai yra lemiamas atsargios politikos su Rusija.

Dabartinė situacija Čečėnijoje išreiškia RF siekiamybę – kuriamas stabilizavimosi ir atstatymo laikotarpio vaizdas: Čečėnijoje 2005 11 27 d. įvyko promaskvietiški parlamento rinkimai,¹⁴⁴ kuriuos nuo pat jų organizavimo pradžios tarptautinės organizacijos pripažino

¹⁴² LR Seimo dokumentai // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=18834&Condition2=>; prisijungimo laikas: 2005-10-11

¹⁴³ LR Seimo dokumentai // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=92836&Condition2=>

¹⁴⁴ CNN. Chechens vote for parliament // <http://www.cnn.com/2005/WORLD/europe/11/27/chechnya.vote.ap>; prisijungimo laikas: 2005-11-30

būsimais nedemokratiniais ir atsisakė stebėti. Čėėėė kovotojai, pasiskirstę mažomis grupėmis, dislokuojasi sunkiai pasiekiamuose kalnų rajonuose, iš kur vykdo išpuolius prieš RF pajėgas Čėėėė teritorijoje. Informacija apie regioną yra beveik visiškai apribota – kryptingos naujienos teikiamos daugiausiai Rusijos naujienos agentūrų, tarptautiniu lygmeniu Čėėėė klausimas. Dėl Kremliaus agresyvios politikos Šiaurės Kaukaze daugėja žmonių, kurie tampa radikalais, kovoja bet kokiomis priemonėmis, nes nemato alternatyvų. Argumentai apie žiaurumą jų neveikia, nes Rusijos karių elgesys Čėėėė viršija visus žiaurumo supratimo rėmus.

Galima apibendrinti, kad žmogaus teisių apsaugos standartai ir įsipareigojimų mastai yra dideli, tačiau faktinėse situacijose, tokiose kaip Čėėėė, šie standartai veikia minimaliai. Rusijos požiūris į vykdomus pažeidimus šiame konflikte, kurie juk liečia pačios Rusijos piliečius, tik parodo realią tų įsipareigojimo apimtį ir verčia manyti, kad pavojus valstybės saugumui pateisina tokių įsipareigojimų nesilaikymą.

Kas turėtų būti daroma siekiant situacijos suregulavimo: pirmiausia, tarptautinės organizacijos turėtų reikalauti išsamesnių tyrimų dėl įtarimų apie visus tarptautinių įsipareigojimų nesilaikymo atvejus, net ir tuo atveju, kai pažeidimai vykdomi „kovos su terorizmu“ vardu. Deja, tarptautinių tyrimų galimybė beveik išnyko 2002 m. balandį vykusiame JT Žmogaus teisių komisijos susitikime Ženevoje, kai Čėėėė Rusijos iniciatyva buvo išbraukta iš specialių prioritetų, kasmet svarstomų Komisijos, sąrašo.¹⁴⁵ Tačiau tai lemia, kad nepriklausomo tarptautinio tyrimo būtinybė tik didėja. Europos Taryba, kurios žmogaus teisių apsaugos mechanizmas pasirodė esąs efektyviausias vertinant konfliktą, turėtų pasiųsti stebėtojų misiją, kuri veiktų labiau viešai ir ryžtingiau, nei iki šiol, nes ligšiolinės pastangos vertintinos kaip paviršutiniškos ir neefektyvios. Antra, siekiant tarptautinės teisės dvigubų standartų taikymo atvejų mažinimo, būtini tarptautinės politikos Rusijos atžvilgiu pokyčiai. JAV ir Europa galėtų padidinti žmogaus teisių apsaugą Rusijoje skirdama lėšų demokratinei pagalbai, kuri būtų skiriama atvirai kovai su terorizmu, vadinas, nepaliekant šio klausimo tik pačiai Rusijai.

Trečia, žmogaus teisių apsaugos Rusijoje rėmėjai turėtų labiau veikti Vakaruose, keldami šį klausimą viešai. Galiausiai, žmogaus teisių apsaugos būtinybė turi kilti iš pačios Rusijos, o Vakarų rėmėjai galėtų padėti vietos organizacijoms kurti strategijas apeiti žiniasklaidos ribojimus Rusijoje. Viešosios nuomonės Rusijoje tyrimai parodė, kad daug gyventojų neturi susidarę konkrečios nuomonės apie žmogaus teisių padėtį Čėėėė būtent dėl spaudos ir televizijos kryptingo informacijos pateikimo ir įvaizdžio formavimo.¹⁴⁶ Todėl žmogaus teisių aktyvistai Rusijoje turi mokytis iš Centrinės Europos aktyvistų ir skleisti informaciją, taip įtakojant ir politinius procesus. Konfliktas įtakoja pokyčius ir pačioje Rusijoje.

¹⁴⁵ Gerber T. P. and Mendelson S. E. Russian Public Opinion on Human Rights and the War in Chechnya. *Post Soviet Affairs*. 18(4), 2002. P.301

¹⁴⁶ *Ibid*, P.271-306

Tai iliustruoja Kaliningrado srities priimta rezoliucija, kuria deklaruojama, kad karių siuntimas į Čečėniją buvo politinė klaida ir kad turėjo būti siunčiami tik savanoriai iš srities.¹⁴⁷ Viena aišku, kad Čečėnijos tauta, per dešimtmetį patyrusi Rusijos karinę jėgą visa jos apimtimi ir žiaurumu ir neatsisakiusi nepriklausomybės siekio, patyrė didžiausio masto žmogaus teisių pažeidimus, už kuriuos, anksčiau ar vėliau, turės būti pritaikyta tarptautinė baudžiamoji atsakomybė Rusijos valdžios vadovams. Kitu atveju, tarptautinės teisės universalumas ir visuotinai privalomas pobūdis taptų smarkiai abejotinas ir reikalautų tarptautinių principų persvarstymo.

¹⁴⁷ Defense and security studies Leaders for the 21st century. Ten pat, P.91

IŠVADOS

1. Rusijos – Čečėnijos konfliktas yra šimtmečius trunkančios čečėnų tautos okupacijos ir Rusijos siekio palaužti jos nepaklusnumą išdava.
2. Tarptautinės teisės normos garantuoja čečėnų tautai apsisprendimo teisę. Šios teisės santykis su valstybės teritorijos vientisumo principu turi būti sprendžiamas kiekvienu atveju atskirai tarptautinės bendrijos bendru sutarimu. Čečėnijos atveju prioritetas turi būti taikomas tautos apsisprendimo teisei, juolab Rusija neįgyja teisės į tarptautinę teritorijos vientisumo principo apsaugą, nes negali būti laikoma valstybe, kurios vyriausybė atstovauja visas joje gyvenančias tautas lygiateisiškumo ir nediskriminavimo pagrindais ir išreiškia pagarbą apsisprendimo teisei atitinkamai tvarkydamasi viduje.
3. Apsisprendimo teisės įgyvendinimas apima etapus:
 - tautos apsisprendimas išreiškiamas savo valią bendrai priimtame dokumente ir oficialus pasiskelbimas nepriklausomybės siekiančia tauta, ką, manytume, išreiškia ir atskiros valstybės paskelbimas;
 - pripažinimas iš pirminės valstybės ir po jo sekantis kitų valstybių pripažinimas;
 - narystė JTO ir kitose tarptautinėse organizacijose ir tarptautinių įsipareigojimų prisiėmimas – valstybės susikūrimo užbaigimas.
4. Čečėnijos tauta apsisprendimo teisės įgyvendinimą pradėjo 1990-1992 m. Čečėnijos Respublikos Ičkerijos sukūrimas pagal atitinkamas tarptautinės teisės normas ir nepriklausomybės nuo Rusijos paskelbimas. Tolimesnis teisės įgyvendinimas neteisėtai trukdytas Rusijos agresijos panaudojimu vykdant karinius veiksmus ČRI teritorijoje ir nepripažinimo politikos skatinimu.
5. Rusija pažeidė čečėnų tautos apsisprendimo teisę 1991 m. bandydama jėga nušalinti teisėtą išrinktą Čečėnijos Respublikos valdžią, vėliau vykdydama politinę ir ekonominę Čečėnijos blokadą, atsisakydama derėtis su legitimia čečėnų valdžia, visapusiškai remdama prezidento Dž. Dudajevo opozicines grupes ir 1994 - 1996 m. bei nuo 1999 m. vykdydama karinius veiksmus, kurių metu masiškai ir šiurkščiai pažeidė žmogaus teises. 1991 m. RF Konstitucijoje Čečėnijos Respublika savavališkai įrašyta kaip RF subjektas, nors čečėnų tauta dėl to savo valios neišreiškė ir nedalyvavo referendume dėl šios Konstitucijos priėmimo.
6. Čečėnijos siekis įtvirtinti valstybingumą negali būti vertinamas kaip secesionistinis judėjimas, nes Čečėnija niekada nepripažino Rusijos okupacijos, o SSRS dekolonizacijos procesas įtakojo ir kitų valstybių susikūrimą tuo pačiu pagrindu.

7. Autonomijos ar kitos politinės priklausomybės nuo Rusijos Federacijos forma čečėnams nepriimtina dėl saugumo garantijų trūkumo, etninių ir religinių skirtumų, įrodytų istorijos raidoje.
8. ČRI nepripažinimo politika įtakojama pirmiausiai ekonominių interesų – Rusijos siekio dominuoti pasaulio naftos rinkoje ir užsienio valstybių ryšių šioje srityje. Politinio sprendimo trūkumas įtakojamas RF valdžios siekio tokiu būdu išlaikyti Rusijos visuomenės palaikymą, nors šis argumentas Rusijai gresia priešingomis pasekmėmis – Rusijos visuomenė pradeda suvokti konflikto Čečėnijoje žalą, tiek dėl teisių ir įsipareigojimų pažeidimų, tiek ekonominę, todėl Rusijos politika sulaukia vis didesnės kritikos savo viduje.
9. ČRI nepripažinimas kvestionuoja šios valstybės realų funkcionavimą ir lemia tautos radikalizaciją. Remiantis deklaracine pripažinimo teorija, pripažinimas nesukuria tarptautinės teisės subjekto, tačiau situacija rodo, kad Čečėnijos nepripažinimas lemia tarptautinę izoliaciją, apsiribojančia žmogaus teisių padėties regione stebėjimu.
10. 1996 m. ir 1997 m. tarp Rusijos Federacijos ir Čečėnijos Respublikos Ičerijos sudaryti susitarimai – Chasavjurto akordai ir Taikos sutartis – tarptautinės teisės požiūriu reiškia Rusijos įvykdytą ČRI pripažinimą. Rusijos vėlesnis šių įsipareigojimų nevykdymas vertintinas kaip sutarčių sulaužymas ir tarptautinės teisės įpareigojimų nesilaikymas.
11. Rusijos – Čečėnijos konfliktas pagal tarptautinės teisės normas gali būti vertinamas kaip ginkluota išsivadavimo kova, įgavusi tarptautinį pobūdį. Tarptautinė bendrija, palaikydama nepripažinimo politiką, linkusi konfliktą vertinti kaip vidinį ir taikyti II Ženevos protokolo normas jo metu vykdomiems pažeidimams.
12. Atsižvelgiant į tai, kad JTO įtvirtintas agresijos apibrėžimas taikomas nepriklausomai ar valstybė yra pripažinta, Rusijos kariniai veiksmai 1994 – 1999 m. ir 1999 m. traktuotini kaip agresija.
13. Rusija pažeidė tarptautinius įsipareigojimus žmogaus teisių apsaugos ir humanitarinės teisės srityse. Šiurkštūs pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių – teisės į gyvybę, sveikatą, kankinimų draudimą, judėjimo, tikėjimo, įsitikinimų ir kt. laisvės – pažeidimai kelia didelį tarptautinės bendrijos susirūpinimą. Pagal tarptautinių konfliktų analogiją, pažeidimų mastas ir pobūdis suponuoja baudžiamojo tribunolo Čečėnijai steigimą, kas, reikia tikėtis, yra tik laiko ir tarptautinės bendruomenės apsisprendimo klausimas. Kitu atveju gresia dar didesni žmogaus teisių pažeidimai ir net čečėnų tautos visiškas sunaikinimas.
14. Europos Žmogaus Teisių Teismas 2005 m. vasarį patenkino pirmuosius čečėnų skundus dėl žalos, padarytos Rusijos kariniais veiksmais ir jų tyrimo nevykdymu, atlyginimo. Tai

- rodo Rusijos tarptautinių įsipareigojimų pažeidimo pripažinimą, nors žalos atskiriems asmenims atlyginimas nereiškia tarptautinės atsakomybės už šiuos pažeidimus taikymo.
15. Tarptautinių organizacijų efektyvumo sprendžiant konfliktą teisinėmis priemonėmis trūkumas lemiamas ekonominių ir politinių šių organizacijų narių interesų. Efektyviausių veiksmų imamasi Europos Tarybos sistemoje, tuo tarpu, JTO visiškas pasyvumas Čėčėnijos situacijos atžvilgiu kelia vis didesnę šios organizacijos reformos poreikį.
 16. Pasaulio valstybių požiūris į Rusijos – Čėčėnijos konfliktą gali būti vertinamas dviprasmiškai. Valstybių vadovai laikosi politikos prioritetų atsižvelgdami į Rusijos Federacijos ekonominę ir karinę galią, tuo tarpu valstybių visuomenės išreiškia susirūpinimą žmogaus teisių pažeidimais Čėčėnijoje ir išsako paramą nepriklausomybės siekiančiai tautai – tai ypač akivaizdu naujai susikūrusiose valstybėse, tokiose kaip Lietuva.
 17. Konflikto sprendimas turi būti tiek teisinis, tiek politinis. Tarptautinė bendrija laikui bėgant turi įsisąmoninti, kad pasitvirtina teiginiai, - žmogaus teisių padėtis tiesiogiai įtakoja saugumą regione ir visame pasaulyje. Čėčėnijos konflikto tarptautinis ignoravimas lemia jau dabar plintantį islamo šalių judėjimą tiek Rusijos Federacijoje, tiek už jos ribų, kas palanku terorizmo plitimui ir tolimesniam Vakarų ir Islamo kultūrų priešiškumui. ČRI tarptautinis pripažinimas, šiuo metu gana sunkiai beįsivaizduojamas, turėtų pasireikšti pirmiausiai vykdant didelio masto tarptautinį tyrimą Čėčėnijoje, pradedant derybas su čėčėnų išsirinkta, o ne Maskvos paskirta valdžia, teikiant finansinę paramą. Didžiausias dėmesys turi būti skiriamas Rusijos veiksmų Čėčėnijoje apribojimui, paramos teikimui demokratijos sistemos įdiegimui regione, atsakomybės už Rusijos tarptautinių įsipareigojimų nesilaikymo taikymui. Pasaulio istorijos pavyzdžiai rodo, kad tai bus sunkus ir ilgas procesas, tačiau, siekiant palaikyti pasaulyje taiką ir saugumą pagal visuotinai privalomas tarptautinės teisės normas, jis neišvengiamas.

SUMMARY

The study analyses the most important international legal issues concerning the conflict in Chechnya during 1994 – 1996 and 1999 - 2005. The author examines and evaluates the status of Chechen Republic of Ichkeria, the consequences of international non-recognition policy and the legality of Russian Federation (RF) military acts – which have features of acts of aggression and violation of human rights as well - from international law the standpoint.

The nation's right to practice self-determination is one of the fundamental principles of international law. In the process of decolonization of USSR in 1991, the declaration of independence of Chechen Republic of Ichkeria is to be seen as a start for fulfilment of this principle. In the author's point of view, Russia is regarded to have breached the rule of support for this principle.

The situation in Chechnya, regarding the economic importance of this republic due to oil and gas pipelines in its territory, is preferred to be seen as the internal affair of the Russian Federation. Referring to the Chasavyurt Agreement (1996) and Peace Treaty (1997) signed between RF and Chechen Republic of Ichkeria, the author proves the conflict to be a national liberation war as a form of international armed conflict.

The work raises some arguments against the official position of international community in non-interfering into the issue and the non-recognition of Chechen Republic of Ichkeria, which manifests that such a way of legal interpretation is absolutely ungrounded.

The violations of human rights and humanitarian law in Chechnya has attracted the attention of international community, but no international law measures for solving the conflict have been applied. The study gives most of the attention to the claim that international law is supposed to regulate all the situations affecting human rights, and in particular armed conflicts.

LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Specialioji literatūra:

1. Čiočys, A.P. Tarptautinė humanitarinė teisė. – Vilnius: TIC, 2004.
2. Knezys S. Čėčėnijos karas. – Vilnius: Aidai, 1997.
3. Kūris P., Požarskas M. Tarptautinės teisės apybraižos. – Vilnius: Mintis, 1985.
4. Vadapalas V. Tarptautinė teisė: pagrindiniai dokumentai ir jursisprudencija. - Vilnius: Eugrimas, 2003.
5. Žalimas D. Čėčėnijos tarptautinis teisinis statusas: dabartis ir perspektyvos // Politologija. 1996/2 (8).
6. Žalimas D. ESBO trumpalaikė rinkimų Čėčėnijoje stebėjimo misija // Politologija. 1997, Nr.1.
7. Žalimas D. Pagrindiniai LR tęstinumo teisiniai ir politiniai aspektai // Politologija. 2000, Nr.1.
8. Žmogaus teisės: Tarptautinių dokumentų rinkinys / Sudarė. Mališauskas R. – Vilnius: Mintis, 1991.
9. Žmogaus teisių apsauga: dokumentų rinkinys. – Vilnius, 1990.
10. Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas. – Vilnius: Eugrimas, 2000.
11. Atkins S.E. Terrorism: a reference handbook. Santa Barbara:ABC –Clio, 1992.
12. Blackburn, Robert, and Busuttil, James. Human Rights for the 21st century. Pinter 1997
13. Blandy Charles. Chechen Caravan Trails.- Camberley: Conflict Studies Research Centre, P21, 1996.
14. Blandy, C. Chechen connections: An End to Conflict in Chechnya? – Camberly: Conflict Studies Research Centre, 1997.
15. Blandy, C. Chechen connections: From Khasavyurt to Moscow. – Camberley: Conflict Studies Research Centre, 1997.
16. Blandy, C. Chechen Status: Wide Differences Remain. – Camberly: Conflict studies research center, 1998.
17. Blandy, C. Chechnya: two federal interventions an interim comparison and assessment. – Camberly: Conflict Studies Research Center, 2000.
18. Brownlie I. Principles of public international law. 6th ed. – New York: Oxford University press, 2003.
19. Cassese A. International Law. Second Edition. – New York: Oxford University press, 2005.
20. Cassese A. Self-determination of peoples: a legal reappraisal. – New York: Oxford University press, 1995.
21. Cordell K., Wolff S. The Ethnopolitical Encyclopedia of Europe, - Palgrave: Macmillan Ltd. 2004.
22. Cornell, S.E. International Reactions to Massive Human Rights Violations: The Case of Chechnya, Europe-Asia Studies. Vol. 51, No. 1, 1999.
23. Defense and security studies. Leaders for the 21st century. – Washington: George C.Marshall Center for Security studies, 1998.
24. Dinstein, Y. War, aggression and self-defense. 2nd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
25. Drazen P. Ethnic Cleansing - An Attempt at Methodology // European Journal of International Law, Vol. 5 (1994) No. 3.
26. Ed. Fleck D. The handbook of humanitarian Law in armed conflicts. – New York: Oxford University Press, 1995.
27. European Journal of International Law. Symposium: A war against Terrorism, Vol. 14 (2003) No.2 European Journal of International Law, Vol. 12 (2001) No. 5

28. Gerber T. P. and Mendelson S. E. Russian Public Opinion on Human Rights and the War in Chechnya. *Post Soviet Affairs*. 18(4), 2002.
29. Gray, Christine. *International law and the use of force*. Oxford University Press, 2004
30. Guelke A. *Democracy and ethnic conflict. Advancing Peace in Deeply Divided Societies*. – UK: Palgrave Macmillan Ltd. 2004.
31. Hoffman P. *Human Rights and Terrorism. Human rights quarterly*. – USA: The Johns Hopkins University press Vol.26, Nr.4 February 2004.
32. *International Commission on Intervention and State Sovereignty. The responsibility to protect: report of the International Commission on Intervention Development Research Centre, 2001.*
33. Lewis, J. R., Skutsch, C. *The human rights encyclopedia*. – NY: Sharp Reference. 2003, Vol. 3.
34. Nicolas M. L. Bovay, "The Russian Armed Intervention in Chechnya and its Human Rights Implications", *International Commission of Jurists - The Review*, 54, 1995, p. 34,
35. Rehman J. *International Human Rights Law. A practical approach*. – New York: Pearson Education Limited 2003.
36. *The second Chechen war/ A.C. Aldis (ed.)*- Camberly: Conflict Studies Research Centre, 2000.
37. Waters.T.R.W. *Human rights in Chechnya – a lost Cause? // The second Chechen war/ A.C. Aldis (ed.)*.- UK: Camberley: Conflict Studies Research Centre, 2000.
38. Welhengama, G. *Minorities' Claims: from autonomy to secession. International law and state practice*. – London: Ashgate, 2000.

Tarptautiniai dokumentai:

39. 1933 m. Montevideo konvencijoje dėl valstybių teisių ir pareigų
40. 1945 m. JTO Chartija
41. 1949 m. Ženevos konvencijose, jų I ir II Papildomieji protokolai.
42. 1951 m. Konvencija dėl pabėgėlių statuso ir jos
43. 1960 m. JT Deklaraciją dėl nepriklausomybės suteikimo kolonijų šalims ir tautoms
44. 1970 m. JTO Generalinės Asamblėjos rezoliucija 2625 (XXV) priimta Deklaracija dėl tarptautinės teisės principų, liečiančių draugiškus valstybių santykius ir jų bendradarbiavimą
45. 1975 m. Helsinkio baigiamajame akte
46. 1948 m. Konvencija dėl genocido uždraudimo ir baudimo už jį
47. 1984 m. Konvencija prieš kankinimus ir kitoki žiaurų ir nežmonišką elgesį ar baudimą,
48. 1998 m. (įsig. 2002 m.) Tarptautinio Baudžiamojo teismo statusas

JT Generalinės Asamblėjos rezoliucijos:

49. 1970 m. (1514 (XV))
50. 1992 m. (A/RES/47/147), (A/RES/47-121)
51. 1994 m. (A/RES/49/196), (A/RES/49/205)

ET Parlamentinės Asamblėjos:

52. nuomonė Nr. 193 (1996)
53. rezoliucijos Nr. 1055 (1995), Nr. 1201 (1999)
54. rekomendacija Nr. 1444 (2000)

ET Žmogaus teisių komisaro rekomendacijos:

55. CommDH(1999)1
56. CommDH(2000)1

57. CommDH(2001)3
58. CommDH(2002)2, CommDH/Rec(2002)1
59. CommDH(2003)5
60. **JTO Žmogaus teisių komisijos rezoliuciją (2001/24)**

61. **JT Vyriausiojo žmogaus teisių komisaro 2002 ataskaitą (E/CN.4/2002/38)**

ESBO metiniuose pranešimuose

62. SEC.DOC./1/95,
63. SEC.DOC/1/97,
64. SEC.DOC/2/98,
65. SEC.DOC/2/99,
66. SEC.DOC/5/00,
67. SEC.DOC/2/01
68. SEC.DOC/1/03
69. SEC.DOC/3/04

ES Tarybos:

70. 1999 m. gruodžio 10 d. Tūkstantmečio deklaracija
71. rezoliucijos:
72. 1999 10 07 d. dėl karo Čečėnijoje;
73. 1999 11 18 d. dėl Čečėnijos;
74. 2000 01 20 d. dėl situacijos Čečėnijoje;
75. 2000 02 17 d. dėl žurnalisto Andrej Babitsky bylos, žiniasklaidos teisės ir žmogaus teisių pažeidimų Čečėnijoje;
76. 2000 03 16 d. Nr. 0271/2000 dėl žmogaus teisių ir humanitarinės teisės pažeidimų Čečėnijoje.

Teisminė praktika:

77. 1998 m. Kanados Aukščiausiasis Teismas Išvadoje dėl Kvebeko secesijos
78. 1995 m. liepos 31 d. RF Konstitucinio Teismo išvada dėl keturių RF vyriausybės dekretų

Šaltiniai internete:

Straipsniai:

79. Landsbergis V. Smurtas ir kazuistika Čečėnijos byloje // <http://www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/horizontai/20030416/10.html>;
80. A Critical Analysis of Western Realpolitik. The Case of Russia and Chechnya // <http://www.hrvc.net/htmls/westcomment.htm>;
81. A Year of Loss: Reexamining Civil Liberties Since September 11th // http://www.humanrightsfirst.org/us_law/loss/loss_ch5b.htm;
82. Gaeta P. The Armed Conflict in Chechnya before the Russian Constitutional Court // <http://ejil.org/journal/Vol7/No4/art7.pdf>;
83. Faurby I. International Law, Human Rights and the Wars in Chechnya // <http://www.caucasus.dk/publication13.htm>; prisijungimo laikas: 2005-10-02
84. Fehim T. War torn Chechnya. Chechnya human rights report of the Caucasus foundation // http://www.kafkas.org.tr/ajans/War_torn_Chechnya.htm;
85. Mégret F. War? Legal Semantics and the Move to Violence // European journal of international law. Vol.13 (2002) No.2 // <http://ejil.org/journal/Vol13/No2/art1-05.html>

86. Nafeez M. A. The Smashing of Chechnya. An International Irrelevance. A Case Study of the Role of Human Rights in Western Foreign Policy // <http://mediamonitors.net/mosaddeq5.html>;
87. Patrick A. JCS Occasional Paper No. 1. Conflict in Chechnya: A Background Perspective // <http://www.lib.unb.ca/Texts/JCS/Chechnya.htm>;
88. The European Centre for Minority Issues (ECMI) // <http://www.ecmi.de/emap/download/ChechnyaBackground.pdf>;

Tarptautinių organizacijų svetainės:

JTO dokumentai	http://www.un.org/documents ;
JTO Vyriausiojo Žmogaus teisių komisaro dokumentai	http://ap.ohchr.org/Documents/mainec.aspx ;
Europos Tarybos PA dokumentai	http://assembly.coe.int/Documents ;
ET Žmogaus teisių komisaro dokumentai	http://www.coe.int/T/E/Commissioner_H.R ;
ESBO dokumentai	http://www.osce.org/documents ;
ESBO Pagalbos grupė Čėčėnijoje	http://www.osce.org/chechnya
Europos Sąjungos dokumentai	http://europa.eu.int ; http://www.europarl.eu.int
Tarptautinio Baudžiamojo Teismo statutas	http://www.un.org/law/icc/statute/romefra.htm ;
JAV Valstybės departamento dokumentai	http://secretary.state.gov
NATO dokumentai	http://www.nato.int
Europos mažumų teisių centras	http://www.ecmi.de
Human Rights Watch svetainė	http://hrw.org
Rusijos – Čėčėnijos draugystės bendruomenė	http://www.hrvc.net
Danijos paramos Čėčėnijai komitetas	http://www.tjetjenien.dk

Apie Čėčėniją:

<http://www.kavkazcenter.com/eng/>
<http://www.chechnya-mfa.info>
<http://www.amina.com>
<http://www.chechnyawar.com>
<http://www.chechnyafree.ru>
<http://www.chechnyanews.com>
<http://www.chechnyaonline.com>
<http://www.kafkas.org.tr>
<http://www.kavkaz.org>
<http://www.peaceinchechnya.org>

Kiti šaltiniai:

Europos tarptautinės teisės žurnalas	http://ejil.org
Hoover Digest (Stanfordo universiteto) svetainė	http://www.hooverdigest.org
UNB bibliotekų svetainė	http://www.lib.unb.ca
Žiniasklaidos stebėjimo tinklas	http://mediamonitors.net

PRIEDAI

Pagrindiniai duomenys apie ČRI:

Priedas Nr.1

Oficialus statusas: Respublika Rusijos Federacijos sudėtyje.

Gyventojų sk.: 2004 m. - 1,088,816.

Oficiali sostinė: Groznas

Pagrindinė kalba: čečėnų, rusų.

Pagrindinė religija: islamas, krikščionybė.

Pagrindiniai naud. ištekliai: nafta.

ČRI valstybinė vėliava ir herbas.

Chronologinė svarbiausių įvykių Čėčėnijoje seka

1860 m.	Čėčėnų žemės aneksuojamos carinės Rusijos.
1918 - 1921 m.	Čėčėnija - Šiaurės Kaukazo Federacinės Respublikos dalis.
1921 m.	Čėčėnija - Kalnų Liaudies Respublikos dalis.
1922 m.	Čėčėnijos autonominė sritis.
1934 m.	Čėčėnijos - Ingušijos Autonominis Regionas .
1944 m.	J.Stalinas, apkaltinęs kolaboravimu su fašistine Vokietija, ištrėmė 1 000 000 čėčėnų bei panaikino jų respubliką.
1957 01 05 d.	atkurta Čėčėnijos - Ingušijos ATSR .
1990 11 25 d.	Čėčėnų tautos I-asis kongresas paskelbia <i>Čėčėnijos Respublikos Ičkerijos deklaraciją</i> . Į Kongreso vykdomąjį komitetą išrinktas Dž. Dudajevas.
11 27 d.	Čėčėnijos-Ingušijos Autonominės Respublikos Aukščiausiosios Tarybos sesija paskelbia <i>Suvereniteto deklaraciją</i> .
1991 03 11 d.	Čėčėnijos-Ingušijos Aukščiausioji Taryba atsisako dalyvauti Rusijos paskelbtame referendume, ir nuo to laiko Čėčėnija nebedalyvauja nė viename iš jų.
liepą	Čėčėnų tautos II-asis kongresas pareiškia, kad Čėčėnijos Respublika Ičkerija oficialiai nėra nei SSRS, nei Rusijos Federacijos sudedamoji dalis.
09 06 d.	Paskelbta Čėčėnijos Respublikos nepriklausomybė.
10 27 d.	Čėčėnija - Ingušija paskelbė nepriklausomybę nuo Rusijos TSFR.
10 27 d.	Čėčėnijos prezidentu iš trijų kandidatų Dž. Dudajevas.
11 01 d.	Dž.Dudajevas paskelbia Čėčėnijos nepriklausomybę. Jau kitą dieną Rusijos parlamentas pareiškia, kad Čėčėnijos prezidento rinkimai neteisėti.
11 07 d.	Čėčėnijoje ir Ingušijoje B.Jelcinas paskelbia ypatingą padėtį ir pasirašo Dudajevo suėmimo orderį. Tuo tikslu 1991 11 09 į Grozną atskraidinamas vidaus kariuomenės batalionas (maždaug 1000 karių), tačiau minios kalniečių bei Dudajevo suburta nacionalinė gvardija užblokuoja oro uostą, ir batalionas priverčiamas palikti Čėčėniją.
1992 03 31 d.	Čėčėnija atsisako pasirašyti Rusijos Federacinė sutartis dėl įgaliojimų pasiskirstymo tarp centro ir regionų.
03 12 d.	<i>Čėčėnijos konstitucija</i> .
birželio mėn.	Ingušija atsiskiria nuo Čėčėnijos ir grįžta į Rusijos Federaciją.
11 10 d.	Čėčėnijos ir Ingušijos sienų nustatymas.
12 09 d.	Rusijos Federacija oficialiai pripažįsta respublikų atsiskyrimą - pripažįstama, kad Čėčėnijos klausimas – spėjstinas atskirai.
1994 07 04 d.	Dž. Dudajevo opozicijos surengtas Čėčėnų tautos suvažiavimas pripažįsta Laikinąją Tarybą aukščiausiuoju Respublikos valdžios organu, už kurio palaikymą vėliau atvirai pasisakė Rusija.
11 29 d.	Rusijos prezidentas B.Jelcinas patvirtina jėgos panaudojimą Čėčėnijoje: priimtas dekretas <i>Dėl priemonių konstitucinei teisei ir tvarkai atstatyti Čėčėnijos Respublikos teritorijoje</i> .
12 09 d.	Dekretas <i>Dėl priemonių, skirtų sustabdyti neteisėtų ginkluotų grupuočių veiklą Čėčėnijos Respublikos teritorijoje ir Osetijos-Ingušijos konflikto zonoje</i> : paskelbia ultimatumą ginkluotoms čėčėnų grupuotėms sudėti ginklus iki 1994 12 01. Rusijos ginkluotosios pajėgos pradeda atvirą karinę operaciją prieš Čėčėniją oro antskrydžiais bombarduodamos Grozną. Dž.Dudajevas, iš sušaukto Čėčėnų tautos suvažiavimo gavęs įgaliojimus, Čėčėnijoje paskelbia mobilizaciją.
12 11 d.	Rusijos federalinės pajėgos įsiveržia į Čėčėniją, o nuo 1994 12 13 d. prasideda įnirtingi susirėmimai - Pirmojo karo pradžia.
1995 01 08 d.	Rusija bombarduoja Čėčėnijos sostinę Grozną.
04 06-10 d.	Pirmoji Samaškų kaimo tragedija.
06 14 d.	Šamilio Basajevo vadovaujama teroristinė operacija Stavrapolio krašte Budionovsko mieste.
07 30 d.	Rusija ir Čėčėnija pasirašo susitarimą dėl karinio konflikto nutraukimo.
08 07 d.	Pirmoji oficiali čėčėnų nusiginklavimo ceremonija Nožai Jurto rajone.
spalio mėn.	Pirmoji taiki demonstracija Grozne, reikalaujama išvesti Rusijos armiją ir

	protestuojama prieš promaskvietiškos Čėčėnijos vyriausybės vadovo pakeitimą.
11 01 d.	Čėčėnijos parlamentas, anksčiau paleistas Dž.Dudajevo, Čėčėnijos vadovu paskiria D.Zavgajevą, anksstesnį Čėčėnijos-Ingušijos vadovą.
11 17 d.	Promaskvietiškos Čėčėnijos Aukščiausios tarybos prezidiumas priima įstatymą dėl Čėčėnijos Respublikos vadovo rinkimų.
12 12-23 d.	Čėčėnų kovotojai užima Gudermesą, Aslano Maschadovo vad. operacijos tikslas – sutrukdyti rinkimams.
1996 01 09-18 d.	Čėčėnų kovotojai, Salmano Radujevo ir Ch.Israptilovo vad. vykdo antrąją karinę teroristinę operaciją Dagestane, Kizliaro mieste ir Pervomaisko kaime. Federacinės pajėgos sunaikina kovotojų grupę ir paimtus įkaitus.
vasaris – 03 11 d.	Federacinė kariuomenė vykdo Novogroznensko, Sernovodsko užėmimo ir „valymo“ operacijas.
03 31 d.	Federacinių pajėgos sutriuškinamos Vedeno rajone.
04 29 d.	Paskelbiama apie Čėčėnijos prezidento Dž. Dudajevo žūtį.
05 27 d.	Čėčėnijos lyderis Zelimchanas Jandarbijevas Maskvoje su B.Jelcinu pasirašo susitarimą dėl karo veiksmų nutraukimo.
06 25 d.	Rusijos prezidentas pasirašo įsaką dėl Rusijos kariuomenės išvedimo iš Čėčėnijos.
08 06 d.	Čėčėnų kariai atkovoja iš rusų pajėgų žymią Grozno dalį.
08 18 d.	Paliaubų sutartis.
08 31 d.	Patarėjas saugumo klausimais (prezidento atstovas Čėčėnijoje) A.Lebedis pasirašo <i>Chasavjurto principus</i> , kuriais <i>de facto</i> pripažino Čėčėnijos nepriklausomybę.
spalio pb.	A.Maschadovas paskiriamas ČRI ministru pirmininku.
1997 01 05 d.	Rusija iš Čėčėnijos išveda paskutinius savo karius – oficialiai baigiasi Maskvos karinė kampanija Čėčėnijoje.
01 27 d.	Įvykusiuose rinkimuose ČRI prezidentu išrenkamas A.Maschadovas.
05 12 d.	Pasirašoma <i>taikos sutartis su Rusija</i> .
1999 08 28 d.	Po susirėmimų Dagestane ir teroro aktų Rusijoje, Rusijos federalinės pajėgos bombarduoja Čėčėnijos sostinę. Prasideda Antrasis karas.
09 23 d.	Rusijos karo lėktuvai bombarduoja Džochargalos oro uostą. Maskva pradeda „teroristų naikinimo“ kampaniją.
09 30 d.	Rusijos kariai pradeda pestininkų operaciją Čėčėnijoje – reokupacija.
12 24 d.	Rusijos kariuomenė oficialiai pradeda Čėčėnijos šturmą.
2000 01 17 d.	Afganistano talibų režimas paskelbia pripažįstą Čėčėnijos nepriklausomybę.
06 09 d.	Rusijos prezidentas V. Putinas įveda tiesioginį prezidentinį valdymą Čėčėnijoje.
kovas	Maskvos kalėjime mirė vienas pagrindinių čėčėnų lauko vadų S. Radujevas.
2001	V.Putinas paskiria Čėčėnijos ministrą pirmininką S. Iljasova.
2002 10 23 d.	Čėčėnų kovotojai užima Maskvos teatrą reikalaujami nutraukti Rusijos karą Čėčėnijoje. RF pajėgos šturmuoja teatrą, dėl dujų panaudojimo žūsta didžioji dalis įkaitų.
2003 kovas	Nedemokratinis pripažintame referendume priimama Čėčėnijos Konstitucija, įtvirtinanti ČRI, kaip separatistinės RF sudėtyje esančios valstybės statusą, kas reikštų nepriklausomybės siekio atsisakymą. Po referendumo sekė čėčėnų savizudžių išpuoliai.
rugsėjis	Čėčėnijos Prezidentu paskiriamas A. Kadyrovas, kaip <i>de facto</i> vadovas paskirtas Rusijos 2000m. Rinkimų teisėtumas tarpt.organizacijų užginčytas..
gruodis	Dagestane nužudytas vienas pagrindinių čėčėnų lauko vadų R. Gelajevas.
2004 vasaris	Kuveito sostinėje Dochoje žuvo čėčėnų vadovas Zelimchanas Jandarbijevas.
gegužė	Čėčėnų kovotojų užudomas Maskvos statytinis Čėčėnijos vadovas A. Kadyrovas.
rugpjūtis	Paskiriamas naujas Maskvos statytinis Čėčėnijai Alu Alkanovas (Alu Alkhanov).
rugsėjis	Beslano mokyklos užgobimas, kurio organizavimu kaltinti čėčėnai. Išvadavimo operacijos metu žuvo virš 300 įkaitų. Įvykis oficialiai neišaiškintas.
2005 kovas	Nužudytas ČRI Prezidentas A. Maschadovas.
balandis	Išrenkamas ČRI vadovas Sheikh Abdul-Halim.
11 27 d.	Kremliaus organizuoti parlamento rinkimai Čėčėnijoje, kuriuos laimi promaskvietiškoji partija. V.Putino žingsnis atstatant konstitucinę tvarką Čėčėnijoje.

**Chasavjurto susitarimai
1996 m. Rugpjūčio 30-31d.¹⁴⁸**

KHASAVYURT AGREEMENT 30/31 AUGUST 1996

JOINT DECLARATION

We, the undersigned,

Taking into account the progress achieved in implementing the agreement on the cessation of military activities,
Striving mutually to create acceptable preconditions for a political resolution of the armed conflict,
Recognising the inadmissibility of using armed forces or threatening its use in the resolution of all issues,
Proceeding from the commonly recognised right of peoples to self-determination, the principles of equality, voluntariness and free expression of will, strengthening inter-ethnic accord and the security of peoples,
Expressing the will to protect unconditionally human rights and freedoms and those of any citizen, irrespective of ethnic origin, religious beliefs, place of residence or any other distinctions, and to prevent acts of violence against political opponents, in doing so proceeding from the 1949 General Declaration of Human Rights and the 1966 International Pact on Civil and Political Rights,
Have jointly developed Principles concerning mutual relations between the Russian Federation and the Chechen republic, on the basis of which the future negotiation process will be conducted.

Signed:

A. Lebed

A. Maskhadov

S. Kharlamov

S. Abumuslimov

Date: 31.8.96

KHASAVYURT AGREEMENT 30/31 AUGUST 1996

PRINCIPLES

For determining the basis of mutual relations between the Russian Federation and the Chechen Republic:

1. An agreement on the bases of mutual cooperation between the Russian federation and the Chechen republic, to be determined in accordance with universally recognised principles and the norms of international law must be achieved by 31 December 2001.
2. A Joint Commission shall be formed from representatives of the organs of state power of the Russian Federation and the Chechen Republic by no later than 1 October 1996, of which the tasks are:
 - The monitoring of the implementation of the President of Russia's Decree of 23 June 1995 No 985 and the preparation of proposals on the completion of troop withdrawal;
 - The preparation and monitoring of the agreed measures in the struggle against crime, terrorism and manifestations on nationalistic and religious enmity;
 - The preparation of proposals on the restoration of currency, financial and budgetary interrelations;
 - The preparation and submission of programmes to the Government of the Russian Federation for the restoration of the socio-economic structure of the Chechen Republic;
 - The monitoring of the agreed coordination of the state organs of power and other interested organisations in the provision of food and medicines for the population.
3. The legislation of the Chechen republic is based upon observance of human and civil rights, the right of peoples to self-determination, the principles of equality among peoples, the guaranteeing of civil peace, inter-ethnic accord and the security of those living on the territory of the Chechen Republic, regardless of their ethnic origin, religious beliefs and other distinctions.
4. The Joint Commission shall complete its work by mutual agreement.

¹⁴⁸ Blandy, C. Chechen Status: Wide Differences Remain. – UK: Camberly. Conflict studies research center, 1998. P. 66

Čečenijos – Rusijos Federacijos sutarties dėl dvišalių draugiškų santykių ir bendradarbiavimo projektas¹⁴⁹

CHECHEN – RUSSIAN FEDERATION TREATY DRAFT
OF THE CHECHEN REPUBLIC OF ICHKERIA'S DELEGATION
TREATY
CONCERNING FRIENDLINESS AND COLLABORATION BETWEEN THE
CHECHEN REPUBLIC OF ICHKERIA AND THE RUSSIAN FEDERATION

The Chechen Republic of Ichkeria and the Russian Federation,

- ruling by the principles of International Law and maintaining their own adherence to the aims and principles of the Charter of the United Nations Organisation (UNO),
- regarding the historical experience of our mutual relations,
- striving to create and develop equal right, mutually favourable and friendly interstate relations,
- based on the positions of the Treaty about peace and the principles of mutual relations between the Chechen Republic of Ichkeria and the Russian Federation of 12 May 1997 have contracted the undermentioned:

Article 1. The Chechen Republic of Ichkeria and the Russian Federation (hereafter the High Contracting Sides) together recognise the sovereign, independent states, subjects of International law and establish diplomatic and consular relations between them. The exchange of diplomatic representatives at the level of ambassadors will be carried out after the signing of the present Treaty by the Sides. The Russian Federation provides assistance in the entry of the Chechen Republic of Ichkeria to the UNO, the Organisation of Security and Cooperation in Europe (OSCE) and the Commonwealth of Independent States.

Article 2. The Chechen Republic of Ichkeria and the Russian Federation (hereafter the High Contracting Parties) take upon themselves the mutual obligations not to violate their inter-state relationship itself and not to enable the violation by third parties in the relations of one of the High Contracting Parties of the generally recognised principles and norms of International Law.

Article 3. The High Contracting Parties recognise the inviolable existence of frontiers between them. The regime of the state borders between the Chechen Republic of Ichkeria and the Russian Federation will be determined by the special treaty.

Article 4. The Chechen Republic of Ichkeria and the Russian Federation take upon themselves mutual obligations to guarantee to officials, residing at the moment of signing on the territory of the Chechen republic of Ichkeria and the Russian Federation the right to choose citizenship of the Chechen Republic of Ichkeria or the Russian Federation in conforming with their free volition. The High Contracting Parties to their citizens independently from their nationality or different rights and freedom of other distinctions.

Article 5. The High Contracting Parties by a separate Agreement determine the scales of material and moral damage inflicted on the people and state by the Chechen War. The Russian Side takes upon itself the obligation to compensate in full measure the indicated damage up to ... year.

Article 6. The Parties take upon themselves responsibilities to collaborate in the sphere of the fight against organised and international crime. These obligations will be agreed in a special agreement.

Article 7. The High Contracting Parties realise their sovereign rights in the sphere of defense and security and determine to collaborate in this sphere in a separate Agreement taking into account the interests of international security and striving of both Parties in reinforcing peace in Europe and Asia and to friendliness in the framework of the comprehensive European process.

Article 8. The High Contracting Parties consider it expedient to coordinate the multi-faceted collaboration of the Parties in international relations. The Parties consider the realisation of agreed initiatives on participation in different international organisations important.

Article 9. The High Contracting Parties grant to each other, and furthermore to their physical and juridical officials, the status of the most favoured in the sphere of trade, service, transport and in other spheres of economics. The High Contracting Parties take on themselves the obligation of not adopting in a unilateral manner discriminatory, destabilising or inflicting economic measures of damage to each other. The Russian Federation will promote the development or direct links of subjects of the Russian Federation with the Chechen Republic of Ichkeria in cultural, humanitarian, economic and trade areas.

Article 10. The High Contracting Parties recognise the importance of creating a single all-embracing system of ecological conservation (environmental protection) for the Parties in conformity with international standards, and furthermore by agreeing on the necessary occasions with special agreements.

Article 11. The Chechen Republic of Ichkeria and the Russian Federation guarantee cargo transit operations through their own sea, river, and air ports, road networks and pipelines, and furthermore are obliged to include an inter-government agreement concerning the settlement of questions of the transit of good through their own territories.

¹⁴⁹ Blandy, C. Chechen Status: Wide Differences Remain. *supra*. P.60

Article 12. The present Treaty does not affect relations of the High Contracting Parties with third countries.

Article 13. The Chechen Republic of Ichkeria and the Russian Federation include agreements on collaboration in the area of public health, protection surrounding the environment of science and technology.

Article 14. Disputes concerning the interpretation and adoption of the norms of the present Treaty are liable to a decision with the assistance of the means of solving international disputes, which are provided for under Article 33 of the United Nations Organisation's Charter.

Article 15. The present Treaty does not affect relations of the High Contracting Parties with third countries [sic].

Article 16. The High Contracting Parties conduct regular bi-lateral consultations concerning the questions of carrying out the present Treaty. Such consultations are conducted when necessary, but not less than once a year.

Article 17. The present Treaty is for a period of 10 years. It will then automatically continue in force for a following period, if neither party does not announce its desire to denounce it by way of a written notification not less than six months before the end of the existing period.

Article 18. The present Treaty comes into force from the day of its signing.

Article 19. The present Treaty is registered in accordance with Article 102 of the United Nations Charter.

Completed On Year
in duplicate, each in Russian and Chechen languages, both texts having identical force.

Priedas Nr. 5

Sutarties tarp Rusijos Federacijos ir Čėčėnijos Respublikos Iėkerijos valstybinių institucijų dėl dvišalio valdžios paskirstymo projektas¹⁵⁰

TREATY BETWEEN THE STATE ORGANS OF POWER OF THE RUSSIAN FEDERATION AND THE STATE ORGANS OF POWER OF THE CHECHEN REPUBLIC OF ICHKERIA CONCERNING THE MUTUAL DELEGATION OF AUTHORITY

We, the authorised representatives of the organs of state power of the Russian federation and the Chechen republic, in the interests of achieving and strengthening the civil peace on the territory of the Chechen Republic, eschewing the use of force in deciding any disputable questions, leading from the necessity of ensuring inter-nation agreement and security of nations, of guarantees observing the universally accepted right of nations on self-determination, the principles of equal rights, and voluntariness and freedom of will; maintaining its adherence to the principles of freedom, democracy, respect for human rights and citizenship, independently from national affiliation, religion, place of residence and any differences to the basic freedoms and to law and order; considering that the present treaty is the basis for concluding agreements between the organs of the executive authority of the Chechen Republic and the organs of the executive authority of the Russian Federation, have agreed the following below:

Article 1. The Chechen Republic has its own Constitution and legislature. The Chechen republic independently established a republican system of state power oragans. The Chechen Republic possesses on it own territory full and complete state power with the exception of the powers given over to the jurisdiction of the Russian Federation. The territory and status of the Chechen Republic cannot be changed without its agreement.

Article 2. The organs of state power of the Chechen republic carry out the following authorities of state power:

1. The adoption and alteration of the Constitution of the Chechen Republic and the laws of the Chechen Republic;
2. The determination of the order of organisation and activities of the system of organs of state power of the Chechen Republic, the formation of the organs of state power of the Chechen Republic;
3. The administrative-territorial structure of the Chechen Republic;
4. The guaranteeing of legality and law and order, public safety on the territory of the Chechen Republic;
5. The budget of the Chechen Republic, the republic taxes and collection;
6. The questions of ownership, use and disposal of land, hypogeum, waters, forests and other natural resources, and furthermore state enterprises, organisations, other moveable and immoveable state property situated on the territory of the Chechen Republic is the exclusive property and ownership of the people of the Chechen Republic, with the exception of objection of objects of the Russian Federation;
7. The questions of Republic citizenship;
8. The organisation of an alternative civilian service on the territory of the Chechen Republic;
9. The determination of a system of education taking into account the national and historical traditions of the peoples residing on the territory of the Chechen Republic;
10. A Republic State Service;

¹⁵⁰ Blandy, C. Chechen Status: Wide Differences Remain. *supra*. P. 56

11. The establishment of state awards, honour grades of the Chechen Republic;
 On the questions of the conduct of the Chechen Republic, republic laws and other normative acts are to be adopted.

Article 3. The organs of state power of the Chechen Republic and the organs of state power of the Russian Federation jointly carry out the following powers;

1. The guaranteeing of human rights and freedom of citizens, the rights of national minorities;
2. The coordination of activity in the fight against crime and the preservation of law and order and the preparation of law enforcement organs;
3. The demarcation of state responsibilities;
4. The establishment of general principles of taxation and collection;
5. The formation of special economic zones, free customs zones, the establishment of taxation and other duties;
6. The regulation of interbudgetary relations;
7. The question on the development and functioning of systems of energy, transport (including pipelines and communications);
8. The creation of funds for the financing of joint special programmes;
9. The solution of general questions of state service;
10. The solution of the questions of citizenship of the Russian Federation;
11. The regulation of the presence of an alternative civil service on the territory of the Chechen Republic;
12. The coordination of the public health; protection of families; social protection; including social insurance;
13. The guarantee of common standards in solving the questions of employment of the population, payment for work, regulation of the migration process;
14. The general questions of education, science, culture, physical culture and sport;
15. The realisation of measures for coping with catastrophes, natural disasters, epidemics, the realisation of their consequences;
16. Use of the Natural Environment; protection of the surrounding natural environment, the realisation of measures for its restoration and the guarantee of ecological security; the evaluation in conformity with state and international standards on the condition of the quality of the environment, especially the protection of nature reserves; protection of historical monuments and culture;
17. The coordination of international and external links of the Chechen Republic.

Article 4. In the aims of demarcation between the federal organs of executive power and the organs of executive power of the Chechen Republic of the authorities, established by Article 3 of the present Treaty, the government of the Chechen Republic and the government of the Russian Federation include agreements which are inseparable part of the present Treaty.

Article 5. The organs of executive power of the Russian Federation can transfer the right of realisation of part of its authorities to the organs of executive power of the Chechen Republic. The organs of executive power of the Chechen Republic can transfer the right of realisation of part of its authorities to the organs of executive power of the Russian Federation. In the transfer of the right of realising concrete authorities in the related agreement the necessary conditions of transfer and the realisation of these authorities are provided for. The organs of executive power of the Russian Federation in conformity with the agreements concluded by the government of the Russian Federation with the government of the Chechen Republic can provide the organs of executive power of the Chechen republic with the authorities of their own territorial organs.

Article 6. The organs of states power of the Chechen Republic have the right to dispute in a corresponding court and to take to the President of the Russian Federation or to the government of the Russian Federation proposals about any suspension of action on the territory of the Chechen Republic partially or completely of legal acts of the organs of executive power of the Russian Federation, which regulate the questions pertaining to the authority of the Chechen Republic; do not conform to the authorities of the organs of executive power of the Russian Federation on questions enumerated in Article 3 of the present Treaty; redistribute in a unilateral manner articles of the authority and power of the Chechen Republic, establishing the present Treaty.

Article 7. The Chechen Republic independently becomes a participant of international and external economic links, including the participation in the activities of international organisations and funds, if it does not contradict international treaties (agreements) of the Russian Federation with subjects of foreign states, administrative-territorial forms of foreign states, and furthermore with ministries and departments, other organisations of foreign countries.

Article 8. In the interests of an effective realisation of the present Treaty the organs of state power of the Russian Federation and the organs of state power of the Chechen Republic can create joint commissions and other working organs on an equal footing. The organs of state power of the Russian Federation and the organs of state power of the Chechen republic organise a mutual exchange of information concerning the course of executing this present Treaty.

Article 9. In the interests of an effective realisation of the present Treaty the organs of state power of the Russian Federation and the organs of state power of the Chechen Republic guarantee the putting into practice normal legal acts of the organs of executive power in conformity with the present Treaty.

Article 10. Disputes and disagreements which arise during the course of realisation of the present Treaty, and furthermore disputes about the competence between the organs of state power of the Russian Federation and the organs of state power of the Chechen Republic on questions enumerated in Article 3 of the present Treaty, are resolved by way of an agreed procedure in any order established by the Constitution of the Russian Federation.

Article 11. The organs of state power of the Russian Federation and the organs of state power of the Chechen Republic can have their representations respectively in the city of Groznyy and the city of Moscow.

Article 12. The present Treaty or its separate positions cannot be altered or added to in a unilateral manner. Additions and alterations can be introduced in this Treaty on the mutual agreement of the Parties by means of additions to the present Treaty or the completion of a new Treaty. The present Treaty comes into force from the day of its official publication.

Completed in duplicate, each in the Russian and Chechen language. Both texts have identical force.

**Rusijos – Čečėnijos taikos sutartis
1997 m. gegužės 12 d.¹⁵¹**

Priedas Nr. 6

THE RUSSIAN-CHECHEN PEACE TREATY 12 MAY 1997

Peace Treaty and Principles of Interrelation between Russian Federation and
Chechen Republic of Ichkeria

The esteemed parties to the agreement, desiring to end their centuries-long antagonism and striving to establish firm, equal and mutually beneficial relations, hereby agree:

1. To reject forever the use of force or threat of force in resolving all matters of dispute.
2. To develop their relations on generally recognized principles and norms of international law. In doing so, the sides shall interact on the basis of specific concrete agreements.
3. This treaty shall serve as the basis for concluding further agreements and accords on the full range of relations.
4. This treaty is written on two copies and both have equal legal power.
5. This treaty is active from the day of signing.

Moscow, 12 May 1997.

(Signed)

B.Yeltsin
President of the Russian Federation

A.Maskhadov
President of the Chechen Republic
of Ichkeria

¹⁵¹ Čečėnijos Vyriausybės svetainė (nebepildoma po A.Maschadovo žūties) // <http://www.chechnya-mfa.info/legal/1.htm>; prisijungimo laikas:2005-09-23

**Čečenijos Respublikos Ičerijos – Tartastano sutartis dėl draugystės ir bendradarbiavimo
1997 m. gegužės 21 d.¹⁵²**

THE CHECHENO-TARTASTAN TREATY OF 21 MAY 1997
TREATY
CONCERNING FRIENDSHIP AND COLLABORATION BETWEEN THE REPUBLIC OF TARTASTAN AND
THE CHECHEN REPUBLIC OF ICHKERIA

The Republic of Tartastan and the Chechen Republic of Ichkeria, named in the future as the Contracting Parties, respecting the state sovereignty of the sides, actively striving for the development and strengthening of friendship in political, social-economic, cultural and other spheres, acknowledging the priority of basic rights and freedom of the individual, have contracted the undermentioned;

Article 1. The Contracting Parties will build their own bilateral relations on the basis of the principles of equality, non-interference in international affairs, mutual respect and friendship.

Article 2. The Contracting Parties will abstain from inflicting political, economic or other damage to the other.

Article 3. The Contracting Parties will collaborate in the fight against organised crime.

Article 4. The Contracting Parties will collaborate in the restoration of the economy and system of public health of the Chechen Republic of Ichkeria and assist in the preparation of cadres.

Articles 5. The Contracting Parties will assist in the development of effective forms of joint industrial, scientific-technical, investment and commercial activity, the creation and realisation of joint projects, including the participation of a third party, and furthermore to create favourable conditions for comprehensive contacts of physical and juridical officials of both sides, including their participation in exhibitions and fairs, in the exchange of information and other forms of friendship.

Article 6. The Contracting Parties will take measures, mutually which ensure security of actual officials, legal protection of investments and property of physical and juridical officials of the Parties, property of existing and newly creating joint enterprises, and furthermore of state property.

Article 7. The Contracting Parties will assist in the development of links between professional unions, national, youth, women's and other social organisations and labour collectives, and contacts in the fields of culture, science, education, public health, radio, the press, television and sport.

Article 8. The Contracting Parties recognise it is important to establish in the cities of Kasan' and Groznyy respectively Plenipotentiary Representatives of the Republic of Tartastan and the Chechen Republic of Ichkeria.

Article 9. The Present Treaty comes into force from the day it is signed. The Present Treaty consists of the period of 5 years and is automatically extended for an undefined period, if neither of the Contracting Parties do not announce a denunciation by means of a written notification of the other Contracting Party within a year before the expiry of the existing period.

Article 10. The Present Treaty signed in duplicate, each in Tartar, Russian and Chechen languages on the basis of one for each Party, both duplicates are identical and they have identical force.

Completed in City of Kazan' 1 May 1997

Aslan Maskhadov
President of Chechen
Republic of Ichkeria

Mintimer Shaymiyev
President of the
Republic of Tartastan

¹⁵² Blandy, C. Chechen Status: Wide Differences Remain. *Ibid.* P. 63-64

**1992 m. Čečēnijos Respublikos Ičkerijos Konstitucija
(ištrauka)¹⁵³**

Priimta 1992 m. kovo 12 d. Čečēnijos Respublikos Parlamento nutarimu Nr. 108

<...>

Article 1. Chechen Republic is sovereign democratic legal state created as a result of self-determination of Chechen people. It has the supreme right concerning the territory and national riches; independently determines external and internal policy; adopts the Constitution and laws having leadership in its territory. The state sovereignty of Chechen Republic is indivisible.

Article 2. (1) The people of Chechen Republic is a unique source of all authority in the state. The people executes sovereign authority belonging to it directly and through a system of bodies of legislative, executive and judicial authority created by them, as well as by means of bodies of self-government.

(2) Neither part of the people, nor organization and separate person can pirate the power in the state. The illegal capture of the power is heinous crime.

(3) Elections of representative bodies is executed on the basis of common, equal and direct elections in free nomination of the candidates and balloting. Term of office of any elective body and official person, as well as procedure of formation of executive and judicial bodies are determined by the Constitution and laws.

<...>

**2003 m. Čečēnijos Respublikos Konstitucija
(ištrauka)¹⁵⁴**

Priimta 2003 m. kovo 27 d. referendumu.

<...>

Article 1 (Chechen republic, R.F. 1)

(1) The Chechen Republic (Nokhchiin Republic) is a democratic, social law-governed state with a Republican form of government. The sovereignty of the Chechen Republic is expressed in the possession of the full authority (legislative, executive and judicial) outside of the jurisdiction of the Russian Federation and outside the authority over objects of shared jurisdiction between the Russian Federation and the Chechen Republic, and is to be an inalienable part of the Chechen Republic.

(2) The territory of the Chechen Republic is one and indivisible and forms an inalienable part of the territory of the Russian Federation.

<....>

¹⁵³ International Constitutional Law // http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/cc01000_.html

¹⁵⁴ International Constitutional Law // http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/cc00000_.html